Orpana 2/2006

Tampereen seudun sukututkimusseura

Tampereen seudun
sukututkimusseura ry:n jäsenlehti

Orpana

nro 2/2006
vuodesta 1979 nro 64

Julkaisupäivä 4.9.2006
Toimitus Johanna Kurela
Taitto Kirsti Peill
Painatus Esaprint, Tampere

ISSN 0359-128X

Seuraava Orpana ilmestyy 2.1.2007. Siihen tarkoitettujen artikkeleiden on oltava perillä viimeistään 15.11.2006

Seuran osoite
Tampereen seudun sukututkimusseura ry
Kalkun viertotie 1 D 63, 33330 Tampere

Seuran tilinumero - Nordea Tampere 114630-7209098
Seuran www-osoite - www.tampereensukututkimusseura.net

Mainokset Orpanassa

¼ sivua – 50 euroa / ½ sivua – 100 euroa / koko sivu – 200 euroa
Lehti ei ole arvonlisäverovelvollinen. Seuran hallitus pidättää itselleen oikeuden valita lehteen pääsevät mainokset. Hinnat ovat voimassa vuoden 2006 loppuun asti.

HALLITUS JA TOIMIHENKILÖT

Tiedot voimassa syksyn 2006 ylimääräiseen vuosikokoukseen asti. Hallituksen jäsenet merkitty tähdellä.

Puheenjohtaja
Eino Koskinen *
Rongankatu 2-4 D 95
33100 Tampere
puh. (03) 214 6731
sähköposti:
puheenjohtaja@tampereensukututkimusseura.net

Sihteeri; jäsenasiat, osoitteenmuutokset, ilmoittautumiset kursseille
Marjatta Rintala *
Kalkun viertotie 1 D 63
33330 Tampere
puh. (03) 343 2004
sähköposti: sihteeri@tampereensukututkimusseura.net

Varapuheenjohtaja, ohjelma-asiat
Tiina Miettinen *
Nahkatehtaankatu 7 B 41
33270 Tampere
puh. (03) 344 4599
sähköposti: tiinamarjut@kolumbus.fi

Rahastonhoitaja
Marja Laine *
Sillansalmentie 17 A
36240 Kangasala
puh. 040 552 7267
sähköposti: marja.laine@uta.fi

Retket
Jukka Sirén *
Hirvenojantie 12
36200 Kangasala
puh. 050 337 7860
sähköposti: jusiren@hotmail.com

Orpanan toimitus
Johanna Kurela *
Sorsapuisto 1 A 10
33500 Tampere
puh. (03) 261 2292
sähköposti: johanna.kurela@kolumbus.fi

Webmaster
Heikki Nurmi *
Koiramäenkatu 19
33580 Tampere
puh. (03) 364 7487
sähköposti: heikki.nurmi@uta.fi

Vuosikirjan toimitus
Tuula Sillanpää
Paasikiventie 8 F 41
33230 Tampere
puh. (03) 2130 430
sähköposti: tuusilla@taloverkot.fi

Kirjastonhoitaja
Hanna Turppa
Mustanlahdenkatu 20 C 163
33210 Tampere
puh. (03) 222 9881

Julkaisujen myynti ja tilaukset
Irma Vainio
Sammonkatu 13 C 66
33510 Tampere
puh. (03) 261 1176
sähköposti: irma.vainio@pp.sak.fi

Puheenjohtajan terveiset

Maaliskuun 14. päivä 2006 pidettiin Tampereen seudun sukututkimusseuran sääntömääräinen vuosikokous. Kokous käsitteli säännöissä määrätyt asiat, kuten tili- ja vastuuvapauden myöntäminen hallitukselle. Nämä myönnettiin.

Vaikeuksia tuli pyrittäessä valitsemaan hallituksen jäsenet. Etenkin puheenjohtajan valinta oli erittäin vaikeaa, ja oli hyvin lähellä, ettei seuraa lopetettu, koska puheenjohtajaa ei saatu valittua. Ratkaisu löytyi siitä, että eräs kokouksen osanottaja teki ehdotuksen, että syksyllä pidettäisiin ylimääräinen vuosikokous, jossa pyritään valitsemaan puheenjohtaja. Vuosikokous hyväksyi ehdotuksen, ja näin päätettiin menetellä. Vuosikokouksen puheenjohtajana toiminut Eino Koskinen lupautui puheenjohtajaksi syksyllä pidettävään ylimääräiseen vuosikokoukseen asti, jolloin viimeistään on saatava valittua seuralle puheenjohtaja.

Tampereen seudun sukututkimusseura on yli kaksikymmentä vuotta vanha, maassamme hyvin arvostettu viidensadan jäsenen seura, mutta tästäkään määrästä ei tahdota millään saada kokoon toimivaa hallitusta. Jos tilanne jatkuu tällaisena eikä syksyllä saada valittua seuralle puheenjohtajaa, tulee ainoaksi mahdollisuudeksi lopettaa seuran toiminta. Tämä tuntuu karmealta ratkaisulta, enkä vielä usko tällaiseen tulevaisuudenkuvaan.

Minulla on sellainen käsitys, että seuran jäsenet ovat olleet tyytyväisiä toimintaan, koska esimerkiksi jäsenillat, matkat ja erilaiset kurssit ovat saaneet suosiollisen vastaanoton. Jäsenilloissa luentosali on yleensä täynnä tyytyväisiä kuulijoita.

Mikä on johtanut meidät tällaiseen tilanteeseen? Onko niin, että emme tiedosta tilanteen vakavuutta, emmekö halua itse asettua valittavaksi, vai olemmeko niin ujoja ja vaatimattomia ja luulemme, että ei minusta ole hallituksen jäseneksi? Tällainen posti ei ole kenellekään ylivoimainen eikä kovin paljon aikaakaan vievä virka. Se, joka pystyy tekemään sukututkimustyötä, pystyy kyllä hoitamaan hallituksessa hänelle asetetut tehtävät ja velvollisuudet tyydyttävästi.

Lopuksi haluan esittää kiitokseni hallituksesta eronneille pitkäaikaisille jäsenille. Marjatta Rintala toimi sihteerinä monia vuosia ja on lupautunut myös jatkamaan – tosin hallitukseen kuulumattomana – sihteerin tehtäviä ensi syksyyn, jolloin hänen työnsä jatkaja pitäisi löytyä. Nina Järvensivun rahastonhoitajakausi oli myös melko pitkä ja ansiokas. Puheenjohtaja Antti Lähde veti seuraa kahden vuoden ajan, mutta oli eräiden henkilökohtaisten syiden vuoksi pakotettu luopumaan tehtävästään. Myös Antille lämpimät kiitokset.

Uusia hallituksen jäseniä ovat rahastonhoitajan vaativan salkun huostaansa ottanut Marja Laine ja Heikki Nurmi, joka toimii seuran webmasterina. Hallituksessa jatkavat retkivastaava Jukka Sirén, ohjelma-asioista vastaava Tiina Miettinen ja lehden toimittaja Johanna Kurela.

Muita seuran toimihenkilöitä ovat julkaisujen myynnistä vastaava Irma Vainio, kirjastonhoitaja Hanna Turppa, merkkipäivämuistamisesta vastaava Marja Lintula ja julkaisujen taittaja Kirsti Peill. Julkaisujen sisällysluetteloita kokoaa Aila Mäki ja sukututkimusneuvontaa antaa Kirsti Vimpari. Heille lämpimät kiitokset uhrautuvasta ja arvokkaasta työstä seuran hyväksi.

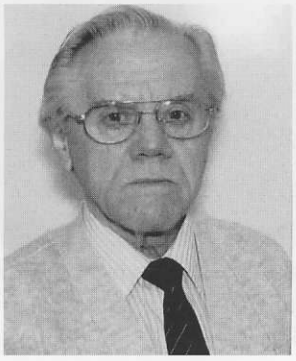

Toivotan seuran jäsenistölle hyvää kesän loppua sekä alkavalle syksylle mainioita ja tuloksia tuottavia sukututkimustuokioita. Hyvää terveyttä teille kaikille.

Eino Koskinen

Kansikuva: Portti Lihulassa (Riikan matkalta).
- Kuva Antti Lähde

Maria joka ei antanut periksi

Pääkirjan huomautus

Kun tutkiessani äitini isän varhaisia sukujuuria Virroilla ja Ruovedellä olin 30 tapauksessa päässyt 1500-luvulle saakka, ajattelin että olisi välillä syytä hakea poikkeuksellisia yksityiskohtia. Melkein heti huomasinkin sellaisen, nimittäin Virtain kappeliseurakunnan pääkirjan[1] huomautuksen, joka suomennettuna kuuluu seuraavasti:

12.3.1844 synnyttänyt yksinäisyydessä ja ottanut hengiltä aviottoman poikalapsen, kärsinyt 20 paria piiskoja ja kirkon julkisen häpeärangaistuksen[2] Virtain kirkossa 15.6.1845 ja pidetään 2 vuotta Lappeenrannan kuritustushuoneessa Keisarillisen Senaatin armollisen päätöksen 16.1.1845 mukaisesti. Synnyttänyt rangaistusaikana toisen aviottoman lapsen, joka todistettavasti kuoli.[3]

Huomautus oli Maria Juhontyttären kohdalla, josta myöhemmin käytettiin nimitystä Maria Heikintytär, Maria Heikintytär Härkönen tai lopulta Maria Heikintytär Puskala. Hän oli äitini isän isän täti. Seuraava uskomattomalta vaikuttava kertomus ei ole mikään sepite, vaan se nojaa tiukasti asiakirjalähteisiin. Oikeusistuntojen pöytäkirjat sisältävät sangen runsaasti toistoa, josta vain olennainen on tässä esitetty. Myös Marian henkilötietoja toistetaan runsaasti, mikä tietenkin sen takia hyvä, että saatoin varmistua, että juuri oikea Maria oli tutkimuksen edetetessä kyseessä.

Maria kotonaan

Virroilla, suunnilleen Vaskuujärven länsirannan puolivälissä, sijaitsi ja sijainnee vieläkin Ilvesniemen tila. Sen isäntä, vuonna 1787 Virroilla syntynyt Juho Heikki Juhonpoika, Ala-Herrasen talon poika, oli vihitty Virtain kirkossa vuonna 1813 sotilaan lesken Kaisa Simontyttären kanssa. Alavudella 1777 syntynyt Kaisa oli ollut Ilvesniemessä piikana jo vuoden päivät ennen naimisiin menoaan, ja hänen mukanaan oli Kaisa Heikintytär edellisestä avioliitosta. Pariskunnalle syntyi viisi lasta, neljä tytärtä ja yksi poika. Heistä vanhin oli Heta, josta äitinsä jälkeen tuli Ilvesniemen emäntä. Hetan nuorempi sisar Maria on kuitenkin tämän kertomuksen aihe.

Virroilla kuolleiden ja haudattujen luettelon mukaan talollinen Juho Heikki Juhonpoika kuoli 1828 melko nuorena, 41-vuotiaana yskään, mikä tarkoittanee keuhkotautia. Seuraavan pääkirjan[4] Ilvesniemen sivua 128 laatiessaan kappalainen H. J. Packalén oli tehnyt kaikista Juho Heikki Juhonpojan lapsista Heikin lapsia; kutsumanimi Heikki lienee vasta silloin tullut papin tietoon. Maria syntyi 12.5.1819 ja oli noin kahdeksan vuotta vanha isänsä kuollessa. Hän lähti 16-vuotiaana vuonna 1835 kotoaan Ilvesniemestä Syrjän Pirttimäen torppaan piiaksi. Siellä häntä kutsuttiin pääkirjain mukaan Juhontyttäreksi. Parin vuoden kuluttua Maria siirtyi Ylä-Härköselle, jossa hän niin ikään esiintyy Juhontyttärenä. Kolmen vuoden kuluttua, vuonna 1840, hän suuntaa kulkunsa Ilomäkeen, jossa hän palvelee piikana yhden palkolliskauden. Seuraavana vuonna hän näet jälleen muuttaa, tällä kertaa Ylä-Herraselle, josta edelleen naapuriin Ala-Härköselle vuonna 1844. Jälkimmäisessä talossa hänen nimensä muuttuu Maria Heikintyttäreksi.

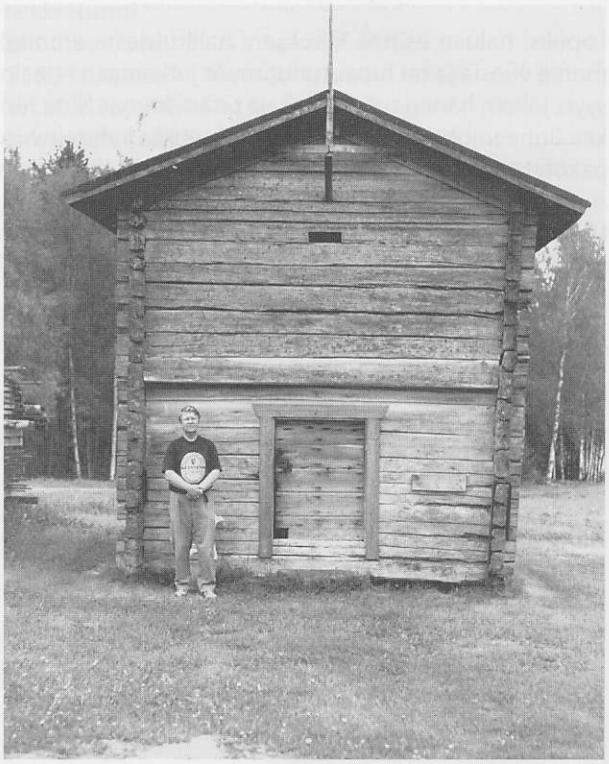

Maria Heikin- eli Juhontytär oli syntynyt Virroilla Ilvesniemen tilalla vuonna 1819. Kuvassa Ilvesniemen aitta. Kuva: Seppo Randell.

Pääkirjasta[5] käy Ala-Härkösen kohdalta ilmi, että talossa on piika Maria Heikintytär, joka oli syntynyt 12.5.1819 Virroilla. Hän oli tullut taloon vuonna 1844 ja mennyt 1848 kotiinsa Ilvesniemeen. Samalla sivulla on sama huomautus Marian kohdalla kuin hänen seuraavassa osoitteessaankin kotona Ilvesniemessä. Maria parka oli nimittäin kärsinyt hiemen yli vuoden kestäneen tutkintovankeuden, jota ei ollut vähennetty varsinaisesta tuomiosta, kahden vuoden kuritushuonetuomion ja paljon muutakin hänen ollessaan Ala-Härkösen ja kaksi vuotta Lappeenrannan kuritus- eli kehruuhuoneen kirjoilla.

Mitä laki sääti

Mariaa odottivat kovat ajat, sillä kappalaisen merkintä,[6] jota tehdessään hän oli siis jo tietoinen Maria toisesta synnytyksestä, viittasi lapsen hengiltäottoon, rikokseen josta rangaistiin mahdollisemman ankarasti, kuolemalla. Silloisen rikoslain asianomaisessa kohdassa näet säädettiin:

Pahanteon kaari, 16. luku. Lasten murhasta
1. §. Portto, joka luvattomasta sekannuksesta raskaxi tule, ja sitä ei ilmoita ennen synnyttämisen aikaa, etsi yxinäisyttä itse synnyttämisesä, ja sen jälken pane sikiäns lymyyn, häneldä pitä pää poikki lyötämän ja hän lawosa poldettaman, joko hän edesanda sikiänsä kuollunna syndynen, eli keskeneräisen olleen. Jos se kohta edestoimitetan, ja koska ollen keskeneräisen, eli jos ei löydä jotakuta wäkiwaldaista merkkiä sen päälle, niin rangaistakon äiti witsoilla, vankiudella eli työllä; kärsikön siihen tygö luwattoman sekannuksen edestä.[7]

Marian – ja monen muun – onneksi valistushenkinen kuningas Kustaa III oli kuitenkin vuonna 1779 säätyjä kuulematta muuttanut lakia siten, että kihlakunnanoikeuden langettamat kuolemantuomiot oli alistettava hovioikeuden tarkistettaviksi ja vahvistettaviksi. Uudessa ja hieman tarkennetussa muodossa sama lainkohta kuului seuraavasti:

Rikoskaaren 16. luvun 1. §.
Porton, joka luvattomasta sekaantumisesta raskaaksi tulee eikä siitä synnyttääkseen ilmoita, vaan yksinäisyyteen synnyttääkseen hakeutuu ja sen jälkeen vakain tuumin sikiön tappaakseen sen lymyyn laittaa eli sen hengiltä ottaa, pää on hakattava poikki ja hänet on roviossa poltettava. Mikäli sikiö törkeästä varomattomuudesta ja huolimattomuudesta, ilman hengiltä oton tarkoitusta tai ilman havaittua väkivaltaa kuolee ja piiloon laitetaan, rangaistakoon kahdellakymmenellä tai kahdellakymmenelläneljällä parilla piiskoja aina ankarimpaan ruumiinrangaistukseen asti sekä vankeudella ja pakkotyöllä kuritushuoneessa kahdella tai useammalla vuodella, asianhaarojen mukaisesti.[8]

Kuten myöhemmin tarkemmin ilmenee, Marialle langetettiin kihlakunnanoikeudessa tuo mahdollisimman ankara rangaistus. Hovioikeus sitä vastoin ei katsonut tekoa tieten tahtoen tehdyksi vaan tuottamukselliseksi, joten tuomio muutui olennaisesti. Tuomionsa saaneena hän ei kuitenkaan jättänyt asiaa siihen, vaan vetosi lopulta itseensä keisariin, jotta hänen edessä olevat kärsimyksensä lievenisivät. Näin oli keisarin päätöksen mukaan tarkoitus myös tapahtua. Mutta tapahtuiko?

Virtain-Ähtärin kihlakunnanoikeuden välikäräjät

Istunnon puitteet

Ensimmäisen kerran Marian juttua käsiteltiin Virtain ja Ähtärin kappelien kihlakunnanoikeuden istunnossa, joka pidettiin 24.5.1844 tuomarin virka-asunnossa Ähtärin Domarnäsissä. Läsnä olivat puheenjohtajan lisäksi lautamiehet Erkki Majaniemi, Antti Wasku, Aapo Pusanniemi, Aukusti Mäyränen, Carl Borg, Herman Collin ja Carl Palmen.

Läänin kuvernööriltä oli saapunut oikeuden puheenjohtajalle seuraava muistio:

Kruununnimismies, toimitusvouti Ullner[9] on tämän kuun 13. pnä päivätyssä kirjelmässään kertonut, että piika Maria Heikintytär Härkönen oli edellisenä päivänä yksinäisyydessä synnyttänyt ja piiloon pannut täysin kehittyneen poikasikiön, joka synnytyksen yhteydessä havaittiin hengettömäksi. Tämän johdosta Herra Varatuomari määrätään ryhtymään kyseessä olevaa sikiötä koskevan henkirikoksen lainmukaiseen tutkintaan, mitä varten todiste sikiön jo toimeenpannusta tutkimuksesta lähetetään Herra Varatuomarille niin pian kuin mahdollista.

Vaasan maakansliassa 29. maaliskuuta 1844.
C. Cronstedt
C. A. Carlsson.

Välikäräjät oli tämän kirjeen johdosta kutsuttu koolle käsittelemään juttua. Kruununnimismies Ullner ilmoitti kirjelmässään määränneensä käräjille saapumaan sekä syytetyn Maria Heikintytär Härkösen että hänen makaajansa ja koko talonväen Härköseltä, jossa Maria oli palveluksessa, ja kaikki muutkin varteenotettavat todistajat. Juttua käsiteltäessä olivat paikalla kihlakunnanoikeuden jäsenten lisäksi syyttäjänä toiminut K. M. Ullner virkansa puolesta, syytetty Maria ja hänen äitinsä, itsellisen leski Kaisa Simontytär sekä talollinen Kaapo Kaaponpoika Härkönen, jonka palveluksessa Maria oli ollut kuluvan palkollisvuoden aikana. Myös muita todistajia oli paikalla.

Mariaa syytetään lapsenmurhasta

Tapahtumien kulku oli istunnon pöytäkirjan mukaan seuraava. Syyttäjä esitti aluksi, että sen mukaan kuin hänelle oli ilmoitettu, Maria oli "luvattoman sekaantumisen" johdosta tullut raskaaksi. Tätä tilaansa hän ei ollut yrittänyt kätkeä, mutta oli 12.3.1844 iltapäivällä synnyttänyt yksin Härkösen talon navetassa täysin kehittyneen miespuolisen sikiön. Sen Maria oli piilottanut parteen, josta se hänen ilmoituksensa perusteella oli löydetty. Syyttäjän mukaan hänen seuraavana päivänä toimittamansa tutkimuksen nojalla oli selvästi nähtävissä, että Maria oli tehnyt sikiölleen väkivaltaa, sillä sen niskassa oli painuma ja pienehkö mustelma. Vaikka Maria oli väittänyt, ettei sikiö synnytyksen aikana ollut elossa, syyttäjä vaati häntä lain mukaan edesvastuuseen tekemästään rikoksesta.

Marian oma kertomus

Minkäänlaista puolustusasianajajaa ei Marialla tietenkään ollut. Puolustuksekseen hänellä oli vain oma kertomuksensa, josta hän piti tiukasti kiinni oikeudenkäyntien kaikissa vaiheissa. Kihlakunnanoikeuden ensimmäisen istunnon pöytäkirjan mukaan Maria oli 25 vuotta vanha, varreltaan pitkähkö ja voimakasrakenteinen sekä terveydeltään ulkonäön perusteella hyvä.

Syytteen johdosta hän vastasi ja kertoi olleensa alkukesästä 1843 salavuoteudessa naimattoman rengin Antti Helimäen kanssa, joka oli tuohon aikaan palveluksessa Marttisella, kappalaisen virkatalossa vt. pastori Henrik Johan Packalénin luona. Maria oli muutamia kuukausia sen jälkeen itse havainnut tilansa ja sen sittemmin käytyä näkyvämmäksi puhunutkin siitä eri henkilöille ilman, että hänelle olisi milloinkaan ollut tarkoitus vaieta tilastaan. Hän oli ottaessaan syksyllä 1843 pestin Härköselle ilmaissut tilansa talonväelle. Kuitenkin Maria ilmoitti, että vaikka hän jo elokuun puolivälissä oli tuntenut sikiön liikkeitä kohdussaan, hän ei ollut odottanut synnytystä ennen kuin vasta myöhemmin keväällä. Hän ei myöskään ollut lainkaan sairaana ennen mainittua tiistaita, maaliskuun 12. päivää, jolloin hän oli tuntenut voimakkaita vatsanväänteitä. Niitä hän ei kuitenkaan ollut pitänyt minään synnytyksen enteinä.

Syytetty kertoi edelleen, että hän ja toinen Härkösen piika, myös nimeltään Maria Heikintytär, olivat olleet tavanomaisissa askareissaan navetassa. Tämän jälkeen heidän tarkoituksensa oli mennä työhönsä asuinrakennukseen. Mutta juuri kun hän ja tämä toinen Maria olivat tulleet navetasta ulos, hän muisti unohtaneensa antaa elikoille nk. apetta, jota oli tähän tarkoitukseen tuotu navettaan. Hän palasi sinne yksinään ja alkoi jakaa elikoille edellä mainittua rehua, kun taas toinen piika oli poistunut tupaan. Tällöin kuitenkin Marian vaiva oli voimistunut ja niin vaikeat tuskat olivat vallanneet hänet sellaisella nopeudella, että hän jaksamatta huutaa apua oli tuupertunut tyhjään parteen ja menettänyt tajuntansa.

Vasta kun hän jonkin ajan kuluttua oli tullut tajuihinsa, hän huomasi synnyttäneensä sikiön, joka oli hänen jalkojensa vieressä, mutta jossa ei näkynyt pienintäkään elon merkkiä. Tämän lisäksi Maria havaitsi, että jälkeiset olivat tulleet ulos hänen ollessaan tajuton. Kun Maria oli vielä istunut jonkin aikaa parressa ja kerännyt voimiaan, hän otti sikiön ja asetti sen kuivaan paikkaan sekä pani syrjään jälkeiset ja muut synnytyksen merkit katkaisematta tai sitomatta napanuoraa, joka oli irronnut itsestään. Tämän jälkeen hän oli viivyttelemättä mennyt tupaan, muttei häpeältään heti tohtinut kertoa, mitä hänelle oli tapahtunut. Vasta kun kysyttiin, hän ilman pienintäkään syyllisyydentuntoa ilmoitti tapahtumat sellaisiksi kuin hän oli ne kuvannut.

Näistä tiedoista Maria piti tinkimättä kiinni ja vakuutti, ettei hän ollut tehnyt sikiölle väkivaltaa, vaan se oli kuollut synnytyksen aikana. Hän ei itse voinut antaa sille mitään hoitoa eikä pystynyt sellaiseen tarkoitukseen ketään muutakaan kutsumaan. Tämän johdosta Maria pyysi, että hänet vapautettaisiin kaikesta vastuusta asiassa.

Syyttäjä Ullner väitti tämän jälkeen, että Marian kertomus oli ristiriidassa tosiasiallisesti tapahtuneen kanssa. Hän ilmoitti kutsuneensa todistajiksi erikseen kuullun Maria Heikintytären lisäksi kaikki muut Härkösen talonväkeen kuuluvat. Heistä olivat läsnä isäntä Kaapo Härkönen, hänen tyttärensä Maria Stiina Kaapontytär, talollisen pojan leski Reetta Erkintytär ja renki Manu Juhonpoika. Kustaa Antinpojan ja Anna Matintyttären todettiin olevan poissa ilman ilmoitettua syytä, vaikka lautamies Mooses Kankaanpää oli heidät määrännyt tulemaan paikalle. Tämän myös syyttäjä vahvisti ilmoittamalla, että lautamies oli ollut haasteineen asialla. Läsnä olevat todistajat, joita ei mitenkään jäävätty ja joita voitiin pitää hyvämaineisina, vannoivat todistajanvalan, ja heitä kehotettiin pysymään tarkoin totuudessa.

Todistajien kuuleminen

Marian äiti. Ensiksi kuultiin Marian äitiä Kaisa Simontytärtä, joka ilmoitti hyvin tietäneensä tyttärensä raskaudentilan, muttei sitä, että hänen synnytysaikansa olisi ennen marianpäivää[10] sen perusteella, mitä hänen tyttärensä oli asiasta maininnut. Koska Marian äiti asui Vaskuujärven takana pitkähkön matkan päässä Härkösen talosta, hän oli vasta joitakin päiviä tyttärensä synnytyksen tapahduttua saanut siitä tiedon. Tämän jälkeen Maria olikin tullut pian kotiinsa Ilvesniemeen. Kaisa-äiti myös ilmoitti mitä vetoavimmalla tavalla yrittäneensä taivuttaa tyttärensä asian totuudenmukaiseen ja vilpittömään tunnustamiseen. Maria oli kuitenkin lujasti vakuuttanut äidillensä kaiken tapahtuneen hänen ilmoittamallaan tavalla.

Härkösen isäntä. Sitten kuultiin isäntä Kaapo Härköstä, joka kertoi, että kun Maria oli kuluneen vuoden lokakuun puolivälissä ottanut pestin Härkösen navettapiiaksi kulumassa olevaksi palkollisvuodeksi, hänen raskaudentilansa oli jo ollut nähtävissä. Sen johdosta isäntä oli epäröinyt ottaa sellaista henkilöä palvelukseensa. Maria ei silloinkaan kieltänyt raskaudentilaansa ja oli osoittautunut sangen halukkaaksi tulemaan Härkösen talon palvelukseen. Hän oli lisäksi luvannut pyytää avuksi sisartansa Ullaa, joka ei ollut palveluksessa vaan oleskeli kotona äitinsä kanssa, kun hänen raskaudentilansa olisi niin pitkällä, ettei hän enää kykenisi yksin suoriutumaan joistakin raskaimmista töistä. Niinpä Kaapo Härkönen oli ottanut Marian palvelukseensa, jossa tämä oli ollutkin 12.3. asti ilman, että hänen tilaansa tai synnytystään sen koommin oli kyselty.

Isännän mieleen ei ollut mitenkään juolahtanut, että Maria pyrkisi hakeutumaan yksinäisyyteen synnyttääkseen ja piilottaakseen sikiönsä. Kun näin oli kuitenkin tapahtunut, isäntä oli maannut huonovointisena eri huoneessa kuin missä hänen talonväkensä tavallisesti oleskeli. Vasta seuraavana päivänä hän oli saanut kuulla, että Maria oli yksin navetassa synnyttänyt sikiön, jonka oli todettu kuolleen synnytyksen yhteydessä. Kaapo Härkönen oli tästä rikollisesta teosta kovistellut Mariaa, joka kuitenkin oli yrittänyt tehdä itsestään syyttömän uskottelemalla, että sikiö oli ollut eloton jo synnytyksen aikana. Isännän kuuleman mukaan sen niskassa havaittu mustelma kuitenkin oli riittänyt osoittamaan Marian tehneen väkivaltaa sikiölleen, joka oli sen johdosta pantu säilöön kappelin kirkolla ja asia ilmoitettu pitäjän nimismiehelle. Sen jälkeen Maria oli saanut muuttaa takaisin äitinsä luokse Patalanmajankylän Ilvesniemeen.

Toinen Maria Heikintytär. Härkösellä oli piikana toinenkin Maria Heikintytär, joka oli kertonut aikaisemmin erikseen pidetyssä kuulustelussa, että hän oli viime vuoden lokakuun 1. päivänä, samana päivänä kuin syytetty Maria, ottanut pestin Härköselle navettapiiaksi. Hän oli hoitanut syytetyn kanssa tehtäviään siten, että heillä oli navetassa omat tietyt elikot hoidossaaan ja huolenpidossaan. Todistaja ja syytetty olivat 12.3. kello kahden maissa iltapäivällä menneet kuten tavallista kahden navettaan juottamaan elikkoja ja jakamaan niille rehua. Tällöin syytetty oli valittanut tuntevansa vatsakipuja, mihin todistaja ei kuitenkaan ollut kiinnittänyt sen enempää huomiota eikä mitenkään ounastellut, että synnytyksen aika olisi käsillä, eikä toinenkaan ollut maininnut siitä mitään.

Kun noin tunnin kestänyt puuha oli navetassa loppunut, todistaja ja Maria olivat poistuneet sieltä mennäkseen pirttiin askareisiinsa. Juuri tultuaan ulos navetasta syytetty Maria Heikintytär oli kuitenkin sanonut unohtaneensa antaa elikoille nk. apetta, mikä olikin asian laita joko unohtamisesta tai jostakin mielijohteesta johtuen, ja palannut yksin navettaan. Todistaja sitä vastoin oli lähtenyt asuinrakennukseen ja istuutunut rukkinsa ääreen kehrätäkseen.
Puolisen tuntia tämän jälkeen oli syytettykin tullut pirttiin ja sanomatta sanaakaan istuutunut arinapaadelle, mutta oli jälleen muutaman minuutin kuluttua lähtenyt ulos pirtistä. Tällöin todistaja oli Marian muuttuneen ulkoisen olemuksen johdosta tajunnut tämän synnyttäneen, muttei hänen nopean poistumisensa johdosta ollut ehtinyt sitä kysyä. Tämän vuoksi hänkin oli mennyt ulos saadakseen asiasta tarkemman selon. Samalla hetkellä todistajat Maria Kristiina Kaapontytär ja Reetta Erkintytär olivat tulleet ulos viinankeittämöstä, jossa he olivat askaroineet paloviinan valmistuksessa, ja kysyneet, tiesikö hän jotakin Mariasta.

Kun todistaja oli valistanut Maria Stiina Kaapontytärtä ja Reetta Erkintytärtä sattuneesta epäilyttävästä asiasta, syytetty oli sillä välin oli mennyt henkilökohtaiseen käyttöönsä annettuun aittaan, jolloin todistaja ja nämä kaksi muuta olivat juosseet kiireesti sinne. Ensin mainitun kysyttyä syytetyltä, miten hänen laitansa oli, tämä oli vastannut: "Hyväähän minulle vain kuuluu." Hänen yllään oleva hame oli ollut varsin märkä, ja kun Maria Stiina Kaapontytär oli kysynyt syytä siihen, hän oli vastannut: "Kyllähän siinä aina kastuu, kun elikoita juottaa." Koska tästä syytetyn käytöksestä saattoi hyvin tajuta, että hänen tarkoituksenaan oli salata synnyttäminen, oli Maria Stiina Kaapontytär yrittänyt vedota häntä tunnustamaan. Tällöin syytetty oli monien kiertelyjen jälkeen vihdoin ilmoittanut synnyttäneensä yksin ollessaan sikiön ja lisännyt, kuten sanat suomeksi kuuluvat: "Mutta ei se ole kaseva[11]."

Tämän jälkeen Maria Stiina Kaapontytär ja Reetta Erkintytär olivat syytetyn seuraamana menneet navettaan ja palanneet sieltä hetkisen kuluttua mukanaan täysin kehittynyt mutta eloton poikalapsi, jonka syytetty oli ilmoittanut kuolleen synnytyksen yhteydessä mainitsematta mitään siitä, että hän olisi itse synnytyksen aikana ollut tajuttomana. Todistaja, piika Maria Heikintytär, joka ei ollut yhtä varma kuin kaksi muuta eikä tiennyt mitä oli tapahtunut, lisäsi ettei hän ollut lähemmin tarkastellut talteen otettua sikiötä. Sen johdosta hän ei myöskään tiennyt, oliko siinä jokin ulkoisen väkivallan merkki, josta kuitenkin ilmoittivat sekä seuraavat todistajat että syyttäjä Ullner tultuaan päivää myöhemmin tarkastamaan sikiötä. Pöytäkirja oli luettu ja todistaja oli sen hyväksynyt.

Todistusaineiston kuultuaan myönsi Maria sen kauttaaltaan oikeaksi paitsi sinä suhteessa, ettei hän muka olisi ilmaissut synnyttämistään sitä häneltä kysyttäessä, vaan väitti juuri niin tehneensä. Samaten hän toisti aikaisemman vakuutuksensa, että sikiö oli jo synnytyksessä hengetön ja että hän ei ollut tehnyt sille väkivaltaa. Todistaja kuitenkin pysyi lujasti kertomuksessaan.

Maria Stiina Kaapontytär kertoi, että Marian astuttua syksyllä hänen isänsä palvelukseen oli syytetyn raskaudentila, jota hän ei ollut kieltänyt, ollut selvästi havaittavissa. Kun todistaja tuli tammikuun alussa kysyneeksi, milloin syytetty arveli synnytyksensä tapahtuvan, oli tämä vain sanonut olevansa raskaana, minkä todistaja oli ymmärtänyt häpeilyksi. Toisaalta hän ei ollut asiaa

tuolloin kieltänytkään. Sen enempää ei asiasta herännyt kysymystä syytetyn ja todistajan välillä. Jälkimmäinen kuitenkin uskoi voineensa päätellä, että synnytys tapahtuisi marianpäivän aikoihin.

Mainittuna maaliskuun 12. päivänä olivat Maria Stiina ja seuraava todistaja Reetta Erkintytär työskennelleet paloviinan valmistuksessa. Keittämöstä he olivat nähneet, että syytetty Maria Heikintytär ja aikaisemmin kuultu todistaja Maria Heikintytär, joiden yhteisenä tehtävänä oli karjanhoito, olivat tavalliseen aikaan eli noin kello kaksi menneet navettaan ruokkimaan elikoita. Vajaan tunnin kuluttua he näkivät todistaja Maria Heikintyttären poistuvan sieltä yksinään. Syytetty Maria Heikintytär oli sitä vastoin tullut näkyviin vasta runsaan tunnin kuluttua, kun hänkin meni navetalta pirttiin. Koska todistaja syytetyn muuttuneen ulkomuodon perusteella arveli tämän synnyttäneen, hän saadakseen asiasta tarkemman selon oli mennyt ensiksi pirttiin, josta todistaja Maria Heikintytär oli samanaikaisesti tullut ulos ja vastannut Maria Stiina Kaapontyttären kysymykseen syytetty Maria Heikintyttären tilasta. Tämän johdosta todistaja ja seuraava todistaja olivat laittautuneet aittaan, josta he löysivät Marian istumassa lattialla. Todistajan esittämään kysymyksiin hän oli antanut todistaja Maria Heikintyttären ilmoittamat vastaukset.

Maria Stiina Kaapontytär jatkoi, että sen jälkeen syytetty oli vihdoin myöntänyt hetkeä aikaisemmin synnyttäneensä navetassa sikiön, mille ei kertomansa mukaan ollut mitään mahtanut. Todistajat Maria Heikintytär, Maria Stiina Kaapontytär ja Reetta Erkintytär olivat sitten menneet navettaan ja löytäneet sieltä syytetyn Marian ilmoittamasta tyhjästä parresta jollakin kaukalolla peitetyn, täysin kehittyneen, mutta elottoman poikalapsen, jonka kuuden tuuman mittainen napanuora oli irti. Sikiö nostettiin heti ylös ja sen niskassa havaittiin painuma ja siinä pienehkö mustelma, sekä yhteenpuristuneet huulet, jotka selvästi osoittivat, että sikiö oli ulkoisen väkivallan johdosta tukehtunut, vaikka Maria yhtenään väitti sen olleen hengetön jo synnytyksen hetkellä. Todistaja oli lisäksi ennen navetasta poistumistaan kysynyt syytetyltä, olivatko tavanomaiset jälkeiset tulleet häneltä, mihin hän oli ensiksi vastannut kieltävästi, mutta vihdoin useiden toistettujen kysymysten johdosta myöntänyt niiden tulleen heti synnytyksen jälkeen. Hän oli heittänyt ne navetan luukusta tai ikkunasta ulos, minkä todistaja etsimisen jälkeen oli havainnut todeksi.

Maria Stiina oli tämän jälkeen vedonnut syytetyä rehellisesti tunnustamaan, missä ja millä tavalla hän oli tehnyt väkivaltaa sikiölleen. Maria oli kaikesta tästä huolimatta väittänyt, ettei sikiö syntyessään ollut elossa, eikä maininnut uskottelemastaan tajuttomuustilasta siinä yhteydessä mitään. Hän oli kuitenkin toistuvasti rukoillut asian pitämistä salassa, mutta kun sellaista ei voitu hänelle luvata, pyytänyt että hän itse saisi mennä nimismies Ullnerin luo anoakseen, ettei mihinkään toimiin ryhdyttäisi lääkärin suorittaman kuolinsyytutkimuksen saamiseksi todisteeksi. Tätä varten Maria oli luvannut olla Ullnerilla palveluksessa vuoden vaatimatta mitään palkkaa. Muutoin todistaja lisäsi, että Maria muutamien

Aviottoman lapsen synnyttänyt Maria kärsi julkisen häpeärangaistuksen Virtain kirkossa kesäkuussa 1845. Kuva: Seppo Randell.

päivien kuluttua vapautettiin Härkösen talon palveluksesta omasta hartaasta pyynnöstään ja kuljetettiin äitinsä luokse Ilvesniemeen. Tämän jälkeen pöytäkirjasta luettiin todistajan kertomus, minkä hän myönsi kaikilta osin oikein ymmärretyksi.

Reetta Erkintytär antoi juuri kuullun todistajan Maria Stiina Kaapontyttären antaman kanssa täysin yhtäpitävän kertomuksen kaikessa muussa paitsi siinä, ettei hän koskaan ollut kuullut syytetyn kieltäneen raskaudentilaansa ja ettei heidän kesken koskaan herännyt kysymystä siitä, mihin aikaan synnytys tapahtuisi.

Manu Juhonpoika ilmoitti olleensa mainittuna maaliskuun 12. päivänä ulkotöissä eikä tästä johtuen sen enempää tiennyt, mitä Marialle oli tapahtunut, kuin sen, että tämä oli synnyttänyt yksinäisyydessä ja piilottanut sikiönsä, jota todistaja ei kuitenkaan ollut nähnyt. Koska todistaja ei tiennyt asiasta enempää, sai hän poistua.

Mariaa vaaditaan tunnustamaan

Kuulustelujen jälkeen Mariaa muistutettiin näistä todistuksista ja häntä vaadittiin tunnustamaan totuus tämän häntä koskevan asian kulusta ja siitä, oliko hän jo etukäteen vakaasti päättänyt surmata sikiönsä. Maria kiisti tämän kuten myös todistaja Maria Stiina Kaapontyttären väitteen, että hän olisi vaiennut raskaudentilastaan, ja lisäksi hän väitti heti ilmaisseensa synnyttäneensä, kun todistajat olivat sitä häneltä kysyneet. Maria kuitenkin myönsi, ettei hän tehnyt sitä oma-aloitteisesti, vaikkei hänen tarkoituksenaan koskaan ollut salata hänelle tapahtunutta. Todistajat pitivät kuitenkin kiinni todistuksistaan, joita Maria ei muilta osin pystynyt kiistämään. Hänen toivomuksensa siitä, ettei hänen kuolleen sikiönsä kuolinsyytutkimusta toimeenpantaisi, oli johtunut vain pelosta, että kustannukset tulisivat hänen maksettavakseen.

Syyttäjä Ullner esitti tämän jälkeen seuraavan papinkirjan, joka luettiin:

Piika Maria Heikintytär, joka on palveluksessa Virtain kylän ja tämän Ruoveden kirkkoherrakunnan Virtain kappelin Ala- eli Iso-Härkösen talossa, on syntynyt 12. toukokuuta vuonna tuhat kahdeksansataa yhdensäntoista (1819), on kunniallinen, mutta mitä hänen käytökseensä muuten tulee, on hän kevättalvella synnyttänyt salaa aviottoman poikalapsen. Muutoin on kyseinen henkilö auttavin kristinopin tiedoin esteettä nauttinut autuutensa välikappaleita ja viimeksi niitä käyttänyt viime vuoden marraskuun 5. päivänä. Tämä vaadittavaksi todistukseksi ilmoitetaan.

Virroilla 23. toukokuuta 1844.

Henr. Joh. Packalén
Virtain kappalainen ja vt. pastori.

Tämän jälkeen pöytäkirjaan merkittiin, ettei Marian kuollutta sikiötä koskevan tutkimuksen raportti ollut vielä tullut, vaikka tutkimus syyttäjän ilmoituksen mukaan oli toimeenpantu kuluvan toukokuun 17. päivänä. Maria vaati puolestaan, että hänen ilmiannettu makaajansa oli tuotava oikeuden eteen vastaamaan rikoksestaan. Tämän jälkeen asianosaisten käskettiin poistua.

Kihlakunnanoikeuden välipäätös

Koska kuollutta sikiötä koskeva kuolinsyytodistus puuttui ja koska kaksi todistajaksi kutsuttua olivat jääneet tulematta, kihlakunnanoikeus katsoi harkinnan jälkeen aiheelliseksi lykätä jutun käsittelyn myöhemmin pidettäville välikäräjille, joiden ajankohta määrättäisiin heti mainitun todistuksen saavuttua. Syyttäjä Ullnerin tehtävänä oli, kun käräjien ajankohta oli ilmoitettu, noudattaa poissa olleet todistajat Kustaa Antinpoika Härkönen ja Anna Matintytär kuultaviksi sekä määrätä Marian ilmiannetun makaajan, renki Antti Helimäen tulemaan oikeuteen.

Syytetty Maria oli kuitenkin heti vangittava ja kihlakunnanoikeuden passituksella kuljetettava Korsholman kruununvankilaan siellä pidettäväksi siihen asti, kunnes hänet sieltä uudelleen käräjille haettaisiin.

Maria tutkintovankeudessa

Vankiluettelon mukaan Maria tuotiin Korsholman kruununvankilaan vuoden 1844 toukokuun 29. päivänä. Vankila toimi siis myös tutkintovankilana. Vain yksi vanki oli tutkintavankeudessa sikiön piilotuksen vuoksi. Hän oli Maria. Hän oli tullut Virtain ja Ähtärin kihlakunnaoikeuden passituksella, ja häntä koskeva juttu oli lykätty seuraaville välikäräjille.

Siihen aikaan laitoksessa oli luettelon mukaan 203 vankia, joista naisia 27 ja miehiä 176. Jokaisen vangin kohdalla oli jonkinlainen maininta hänen sosiaalisesta asemastaan. Eniten oli renkejä, nimittäin 42, talollisen poikia oli 21, torppareita 14, torpparin poikia 13, merimiehiä 12, talollisia 12, itsellismiehiä[12] 10. Vaikuttaa siltä, että merimiehiä oli suhteellisesti ottaen runsaasti. Edellisten lisäksi oli 31 muuta nimikettä, joilla 1–4 edustajaa. Naisista seitsemällä oli vain maininta naikkonen[13]. Kymmenellä muulla nimikkeellä oli 1–3 edustajaa, joiden joukossa yksi merimiehen muija. Korsholman kruununvankila näyttää olleen tyypillisesti paikka, jossa varojen puutteessa sovitettiin sakkorangaistuksia, sillä sellaisia oli vangeista yli puolet eli 118. Taposta oli vankilassa 22, irtolaisuuden vuoksi oli vangittu 17 ja varkaudesta 13. Loput jakautuivat 22 muun nimikkeen mukaisesti.

Vankiluettelosta ilmenee myös, että vangeille maksettiin päivärahoja, sillä 30.1.1845. päivätyssä luettelossa mainituille vangeille niitä oli maksettu esim. tammikuulta 1845 yhteensä 167 ruplaa 88½ kopeekkaa hopeassa. Päivärahoilla he lienevät ostaneet mm. ruokansa.

Toiset välikäräjät
Vanhan kertausta

Kesäkuun 1844 Korsholman vankiluettelo kertoo, että sikiön piilottamisesta syytetty Maria oli lähetetty 23.6. Virtain pitäjän välikäräjille, jotka pidettäisiin 29.6.

Välikäräjät pidettiinkin pöytäkirjan mukaan luettelossa mainittuna päivänä Ähtärissä kihlakunnantuomarin virkatalossa Domarnäsissä. Läsnä olivat puheenjohtajan lisäksi lautamiehet Erkki Majaniemi, Aapo Pusanniemi, Juho Hangasniemi, Carl Borg, Christian Collin, Carl Palmen ja Hermanni Hangala.

Aluksi todettiin, että kihlakunnanoikeus oli käsittellyt aikaisemmin eli 24.5. juttua, joka koski vangittuna olevaa Mariaa syytettynä siitä, että hän oli yksinäisyydessä synnyttänyt sikiön ja sen heti piilottanut. Pöytäkirjassa mainituista syistä juttu oli lykätty näihin välikäräjiin. Koska 30.5. allekirjoitettu kirjallinen todistus Marian sikiötä koskevasta kuolinsyyn tutkimuksesta oli tullut, välikäräjät oli määrätty koolle jutun jatkokäsittelyä varten ja Maria oli tuotettu kruununvankilasta paikalle. Sitä paitsi virallinen syyttäjä, kruununnimismies Ullner oli saanut kirjallisen tiedon oikeuden jutussa aiemmin tekemien päätösten mukaisesti hänelle kuuluvien toimenpiteiden toteuttamiseksi. Ullnerin lisäksi paikalla olivat Maria ja hänen äitinsä Kaisa Simontytär asiamiehenään Juho Heikinpoika Myry, jonka luona Maria oli oikeudenkäyntiä varten ollut vangittuna, sekä renki Antti Helimäki.

Jutun aikaisemmat vaiheet luettiin julki, minkä jälkeen Mariaa vielä kehotettiin tunnustamaan rikoksensa todenmukaisesti ja rehellisesti. Hän kuitenkin pysyi aikaisemmassa kertomuksessaan ja vakuutti sen pitävän yhtä totuuden kanssa. Antti Helimäki sitä vastoin tunnusti maanneensa Marian ja myönsi syyllisyytensä.

Seuraavaksi luettiin saapunut lääkärinlausunto, joka liitettiin istunnon pöytäkirjaan liitteeksi A, sekä lausuntoon liittyvä palkkiolasku. Niiden lukemisen jälkeen syyttäjä totesi, että aikaisemmin nimetyt todistajat, talollinen, vävy Kustaa Antinpoika Härkönen ja tyttö Anna Matintytär olivat jäävittöminä ja hyvämaineisina vannoneet todistajanvalan, minkä jälkeen heitä oli vaadittu puhumaan totta erikseen pidettävissä kuulusteluissa.
Lisää todistajia

Kustaa Antinpoika Härkönen kertoi olleensa samaan aikaan, jolloin Maria oli yksinäisyydessä synnyttänyt ja piilottanut sikiönsä, matkalla Kristiinankaupunkiin. Täten hän ei omasta kokemuksestaan tiennyt asiasta mitään. Muulta talonväeltä hän oli kuitenkin saanut kuulla Marialle tapahtuneen sellaista, minkä muut todistajat olivat jo kertoneet. Kustaa Antinpoika sanoi, ettei hän ollut koskaan kuullut Marian kieltäneen raskaana oloaan sitä joitakin kertoja kysyttäessä. Todistaja poistui todistuksensa pöytäkirjan kuultuaan ja hyväksyttyään.

Annan Matintytär, jolla Härkösen talossa oli paimenen pesti, oli ollut 12.3. nk. kodassa pesemässä maitoastioita ja muita sellaisia, eikä ollut tiennyt Marian tapauksesta mitään, ennen kuin tämän sikiö oli jo syntynyt. Tästä todistaja antoi samanlaisia todisteita kuin aikaisemmin oli saatu Maria Stiina Kaapontyttäreltä ja Reetta Erkintyttäreltä. Hän kertoi myös yhtäpitävästi heidän kanssaan, että vaikka Maria olikin kieltänyt tehneensä väkivaltaa sikiölleen, hän oli pyytänyt, että asia pidettäisiin salassa. Maria oli myös Anna Matintyttären mukaan luvannut palvella nimismies Ullneria vuoden ilman palkkaa, jos tämä hoitaisi asian siten, ettei sikiötä koskevaa lääkärintutkimusta tehtäisi. Todistaja poistui kuultuaan ja hyväksyttyään luetun pöytäkirjan todistuksestaan.

Kihlakunnanoikeuden päätökset

Virallinen syyttäjä ilmoitti tämän jälkeen, ettei mitään lisätutkimuksia enää suoritettaisi, koska Marian äidin lisäksi kaikkia Härkösen talossa mainittuna aikana oleskelleita henkilöitä oli kuultu. Siten asiat olivat hänen mielestään tulleet valaistuiksi. Syyttäjä katsoi syytetyn tulleen kiistatta syypääksi todetun ja ilmaisi sen johdosta rangaistusvaatimuksensa. Lisäksi hän vaati Antti Helimäen asettamista syytteeseen rikoksestaan. Pöytäkirjaan merkittiin, ettei Antti Helimäkeä, jonka papintodistuksen syyttäjä oli unohtanut vaatia, ollut aikaisemmin täällä vedetty oikeuteen salavuoteudesta eikä muustakaan rikoksesta ja ettei Maria Heikintyttärellä ollut varoja kuolinsyytutkimuksen korvaamiseksi. Tämän jälkeen asianosaiset joutuivat poistumaan oikeuden harkinnan ajaksi, jonka tuloksena se päätti seuraavaa.

Kihlakunnanoikeus katsoi todistajien kuulustelujen toistamiseen osoittaneen, että syytetty Maria, joka oli luvattoman sekaantumisen johdosta tullut raskaaksi, mitä hän ei tosin ollut yrittänyt kätkeä tai siitä vaieta, oli 12.3. tuntiessaan synnytyksen lähestyvän hakeutunut navetan yksinäisyyteen ja siellä synnyttänyt täysin kehittyneen poikasikiön, jonka hän oli piilottanut tarkoituksenaan täten olla ilmaisematta tekemäänsä rikosta. Piirilääkärin toimeenpaneman Marian kuolleeseen sikiöön kohdistuneen tutkimuksenkin mukaan se oli syntynyt elävänä ja elänyt synnytyksen jälkeen. Mutta niskaan kohdistunut paine oli aiheuttanut sikiön kuoleman tukehtumalla, minkä myös jutussa kuultujen todistajien kertomukset vahvistivat. Näin ollen Marian oli kiistatta todettu syyllistyneen siihen, että hän oli heti synnyttämisen jälkeen vakain tuumin ottanut hengiltä yksinäisyydessä synnyttämänsä sikiön ja sen jälkeen sen piilottanut. Tämän johdosta hänet tuomittiin tästä vaka-

vasta rikoksesta rikoslain 16. luvun 1. §:n ja kuninkaallisen asetuksen 20. tammikuuta 1779 mukaisesti mestattavaksi ja roviolla poltettavaksi, mihin rangaistukseen sisällytettiin hänen syyllistymisensä salavuoteuteen.

Lisäksi määrättiin, että Marian kuolleen sikiön tutkimisesta koituva piirilääkärin palkkio tuli Marian varattomuuden johdosta maksaa tällaista tarkoitusta varten varatuista kruunun määrärahoista siihen määrään asti kuin säädökset edellyttivät.

– Kihlakunnanoikeus ei minun (artikkelin kirjoittajan) mielestäni ottanut riittävästi huomioon, että tohtori Schildt totesi seuraavassa lausunnossaan olevan mahdotonta ottaa kantaa siihen, oliko sikiöön kohdistunut väkivalta liittynyt itse synnytykseen vai tapahtunut välittömästi sen jälkeen vai oliko se tahallaan aiheutettu.

Koska syytetty Antti Helimäki tunnusti saattaneensa Marian raskaaksi, häntä sakotettiin rikoslain 53. luvun 1. §:n perusteella 10 hopeatalarilla tai 4 hopearuplalla 89 kopeekalla jaettavaksi kolmia kruunun, kihlakunnan ja syyttäjä Ullnerin kesken. Sitä paitsi Helimäen oli yksityisesti ripittäydyttävä ja saatava synninpäästö sekä suoritettava Virtain kappelin kirkolle 4 talaria tai 1 rupla ja 92 kopeekkaa. Mikäli Antti Helimäellä ei olisi varaa näiden sakkojen maksamiseksi, hänen piti ne sovittaa 14 päivän vankeudella, ei kuitenkaan vedellä ja leivällä. Kirkon maksut piti samassa tapauksessa suorittaa työllä kirkolle tai sellaiselle, jolle tämä oikeus on annettu.

Piirilääkäri esitti oikeudelle laskuna matkasta, toimituksesta ja päivärahana yhteensä 20 ruplaa 93 kopeekkaa. Lasku ei kuitenkaan mennyt sellaisenaan läpi, sillä F. G. Rånghjelm Vaasan maakonttorista oli huomauttanut, että koska piika Anna Stiina Matintytär Myryn kuolleen sikiön ruumiinavaus oli tapahtunut samana päivänä, piti summasta vähentää puoli korvausta toimituspäivää kohti eli 65 kopeekkaa, jolloin jäännös oli hopeassa 20 ruplaa 28 kopeekkaa.

Kihlakunnanoikeuden päätökset oli kuitenkin alistettava rikoslain 25. luvun 5. §:n mukaisesti Vaasan hovioikeuden tarkastettavaksi ja tutkittavaksi. Maria oli kihlakunnanoikeuden passituksesta lähetettävä takaisin Korsholman kruununvankilaan siihen saakka, kunnes hänestä toisin määrättäisiin.

Istunnon pöytäkirjan Liite A kuului seuraavasti:

Vuonna 1844, toukokuun 17. päivän iltapäivällä, ryhdyin Virtain kirkolla Maria Heikintytär Härkösen poikasikiön tutkimiseen mm. toimitusvouti K. M. Ullnerin ja suntio F. Liljelundin ollessa läsnä.

Ruumiinavaus suoritettiin Vaasan Arvoisan Kuvernöörinviraston viime maaliskuun 29. pnä päivätystä kirjallisesta toimeksiannosta, jonka sain käsiini viime huhtikuun 4. pnä.

Äiti Maria, joka ei ollut salannut raskaudentilaansa, oli viime maaliskuun 12. pnä työskennellyt erään toisen naisen kanssa navetassa, jolloin hän oli jonkin tekosyyn varjolla jäänyt sinne yksin. Puolen tunnin kuluttua hän oli tullut sisään asuinrakennukseen, ottanut aittansa avaimen ja poistunut mainitsematta mitään sillä välin tapahtuneesta synnytyksestään. Hänen tuskaisen ulkonäkönsä perusteella oli epäilty, että se oli tapahtunut, ja häntä pidettiin silmällä. Kysyttäessä, oliko hän synnyttänyt ja missä lapsi oli, hän oli tunnustanut synnyttäneensä kuolleen poikalapsen navetassa, mistä se löydettiinkin. Kysyttäessä, miksei hän ollut heti asuinrakennuksessa ilmoittanut asiasta, hän oli sanonut syyksi sekavan mielentilansa ja ettei hän ollut aikonut salata tapahtunutta.

Ulkoinen tutkimus.
1. Ruumiin pituus päälaesta kantapäähän 21 tuumaa.
2. Sen paino noin 7 naulaa 27 luotia.
3. Vartalo kauttaaltaan täyteläinen ja pyöreä.
4. Pään poikkileikkaus noin 4 tuumaa; sen pituusleikkaus hieman suurempi ja sen suurin pituus hieman yli 5 tuumaa.
5. Hiukset normaalin pituiset ja kiinteät.
6. Pitkiä ihokarvoja ei esiinny.
7. Kaikki raajat normaalin kiinteät ja kehittyneet.
8. Korvanlehdet kehittyneet.
9. Kynnet samoin.
10. Rintakehä hyvin muodostunut.
11. Kivekset ovat kivespussissa.
12. Peräaukko lapsipihkan tahrima.
13. Napanuora ei solmussa, mutta kietoutunut oikean reiden ympäri. Se oli 21 tuumaa pitkä ja melko kiinteä.
14. Silmät kiinni; silmänvalkuaiset vaaleat.
15. Huulet melko kuivat, varsinkin alahuuli, hieman vaahdon peitossa.
16. Kieli ei kokoonvetäytynyt.
17. Niskassa esiintyi tasainen painuma.

Sisäinen tutkimus.
18. Pääkallon luissa pään pehmeässä peitteessä, niskasta päälaelle ja varsinkin molemmilla sivuilla esiintyi sisäistä verenvuotoa.
19. Pääkallon luissa ei havaittu minkäänlaista murtumaa, ainoastaan pieni litistymä niskassa[14].
20. Aivokudos irtonainen, vaaleanpunainen ja veripitoinen. Erityisen veripitoisia olivat pikkuaivojen ja ydinjatkeen verisuonet.
21. Henkitorvessa hieman vaahtomaista nestettä.
22. Molemmissa keuhkopusseissa melko paljon veriheraa.
23. Sydänpussissa veriheraa.
24. Keuhkot ja sydän painoivat yhdessä 4 1/8 luotia ja pysyivät veden pinnalla.
25. Sydämen paino noin 1½ luotia; upposi veteen.
26. Keuhkot olivat vaaleanpunaiset ja tuuheat sekä veripitoiset. Ne pysyivät veden pinnalla kuten myös kaikki sen avatut osat; paloiteltuina ja puristettuna yhteen ne päästivät ilmaan pihisevän äänen ja veteen ilmakuplia.
27. Suolet sisälsivät runsaasti lapsipihkaa, ohutsuoli vähiten.

28. Maksa suuri ja tummahkon ruskea. Se upposi veteen ja painoi suunnilleen 8 1/4 luotia.
29. Sappirakko sisälsi sappea.
30. Perna painoi 3/8 luotia.
31. Munuaiset veripitoiset.
32. Virtsarakko tyhjä.

Arviointi.
Havainnot 1–13 osoittavat, että sikiö oli täysin kehittynyt. Ilmiöt 10, 12, 13, 21, 24–26, 32 ilmaisevat, että sikiö hengitti täydellisesti ja oli siis elänyt synnytyksen jälkeen, kun taas yhtä täydellisesti ilmenevä hengitys tällä sikiöllä tuskin oli mahdollinen ennen synnytystä.

Veren runsaus ruumiin tietyissä osissa (18, 20, 22, 23, 26) osoittaa, että tukehtuminen tuskin aiheutui napanuorasta (13).
Havainnot 17–20 kertovat, että niskaan kohdistunut puristus, yhdessä lapsen vähäisen kyvyn kanssa kestää ulkoisia väkivaltaisia vaikutuksia, aiheutti kuoleman verentukoksen tai tukehtumisen välityksellä (21). Miten paljon tämä lapseen kohdistunut väkivalta liittyi itse synnytystapahtumaan tai tapahtui välittömästi sen jälkeen tahi oli mahdollisesti tahallaan aiheutettua, on mahdotonta selvittää vaikutusten samankaltaisuuden takia.

Tämän kaiken täten, en vain jo vannomani virkavalan, vaan myös jalona velvollisuutenani, niin Jumala minua auttakoon ruumiin ja hengen puolesta, vahvistan.

Jyväskylässä 23. pnä toukokuuta 1844.

Wolm. S. Schildt[15]
Piirilääkäri
(Sinetti).

Marian juttu hovioikeudessa

Kuten mainittua, kruununvankilan luettelossa oli Marian johdosta muutamia merkintöjä. Niinpä todetaan, että vanki nro 52, Maria Heikintytär Virtain pitäjästä, palasi 6.7. välikäräjiltä, joilla hänet oli 29.6. tuomittu lapsenmurhasta. Vaasan hovioikeudessa[16] esiteltiin ja tehtiin päätös 23.7., joka lähetettiin[17] 10.8.1844 läänin kuvernöörille.

Hovioikeuden pöytäkirjassa referoitiin ensiksi kihlakunnanoikeuden istuntoa ja toistettiin siinä annettu päätös, jonka mukaan Maria oli syyllistynyt siihen, että hän vakain tuumin oli ottanut hengiltä yksinäisyydessä synnyttämänsä sikiön ja piilottanut sen. Tämän johdosta kihlakunnanoikeus oli tuominnut hänet rikoslain 16. luvun 1. §:n ja kuninkaallisen asetuksen 20.1.1779 nojalla mestattavaksi ja roviolla poltettavaksi, johon kuolemanrangaistukseen sisällytettiin myös hänen lankeemisensa salavuoteuteen. Sen jälkeen toistettiin myös Antti Helimäkeä ja tohtori Schildtin suorittamaa tutkimusta koskevat päätökset. Kaiketi vain Marian kuolemantuomio piti alistaa hovioikeuden harkittavaksi.

Jutun tutkinta ja siihen liittyvät toimepiteet esiteltiin siis 23.7.1844 Vaasan hovioikeudessa, jonka käsitys asiasta oli Marian kannalta ratkaisevasti toisenlainen kuin alemman oikeusasteen. Hovioikeus toki katsoi toteen näytetyksi sekä Marian antaman selvityksen että sen perusteella, mitä tutkintovankeuden aikana oli muuten käynyt ilmi, että tämä oli luvattoman sekaantumisen jälkeen tullut raskaaksi ja 12.3. yksinäisyydessä Härkösen navetassa synnyttänyt ja piilottanut sikiönsä. Se oli mainitun tohtori Schildtin valaehtoisen todistuksen mukaan ollut täysin kehittynyt ja elänyt synnytyksen jälkeen, mutta oli niskaan kohdistuneen paineen johdosta kuollut tukehtumalla. Marian, joka ei ollut kieltänyt eikä salannut raskaustilaansa, ei kuitenkaan katsottu syyllistyneen siihen, että hän olisi etsinyt yksinäisyyttä synnytyksen hetkellä ja tehnyt sikiölle väkivaltaa ottaakseen sen tarkoituksellisesti hengiltä.

Koska Maria toisaalta, huolimatta siitä että oli myöntänyt häntä vaivanneet kivut alavartalossa, ei ollut sitä ajoissa ilmaissut eikä hakenut neuvoa ja apua, jotka olisivat olleet hänen saatavillaan, eikä myöskään oma-aloitteisesti ilmoittanut heti synnytyksen jälkeen, mitä hänelle oli tapahtunut, oli hän vakavaan rikokseen ja huolimattomuuteen syyllistyen tuottanut sikiön kuoleman. Hovioikeuden erilainen tulkinta lienee perustunut siihen, että koska epäillyllä teolla ei ollut silminnäkijöitä, ei sikiön "vakain tuumin hengiltäottoa" voitu pitää varmana.

Tämän johdosta hovioikeuden päätöksessä katsottiin oikeaksi tuomita Maria Heikintytär mainitusta rikoksesta rikoslain 16. luvun 1. §:n jälkimmäisen momentin ja kuninkaallisen säädöksen 20. tammikuuta 1779[18] nojalla rangaistavaksi 20 parilla piiskoja, kolme lyöntiä parilta, ja sen jälkeen julkisella häpeärangaistuksella Virtain kappelin kirkolla sekä sitten lähetettäväksi Lappeenrannan kuritushuoneeseen pidettäväksi siellä kaksi vuotta pakkotyössä[19]. Lisäksi Maria tuomittiin maksamaan mainitulle kirkolle 2 talaria tai 96 kopeekkaa, mikä varojen puuttuessa korvattaisiin työllä.

Antti Helimäkeä koskeva kihlakunnanoikeuden päätös vahvistettiin sellaisenaan. Lisäksi piirilääkärin palkkio kuolleen sikiön tutkimisesta oli suoritettava esitettyä laskua vastaan tällaista tarkoitusta varten varatuista kruunun määrärahoista, kuten myös korotettu päiväraha, jotka myös Marian tuli korvata niin pitkälle kuin hänen varallisuutensa salli.

Päätöksen allekirjoittajina oli peräti seitsemän arvovaltaista herraa, nimittäin C. H. Asp, C. R. Hjertman, Jos. Stenbäck, C. J. Boy, Joh. Calonius, Joh. Granlund ja Rob. Wilh. Rotkirch.

Maria valittaa tuomiosta

Keisari hyväksyy hovioikeuden päätöksen

Vaikka Marialla ei tietenkään ollut kihlakunnanoikeuden istunnossa puolustusasianajajaa, täytyy mainita, että hänen valituksensa hovioikeuden tuomiosta eteenpäin onnistui vain sen johdosta, että vankilanjohtajat olivat velvollisia avustamaan tuomioonsa tyytymätöntä vankiaan oikeustoimissa. Miten valitus muuten olisi onnistunutkaan todennäköisesti luku- ja kirjoitustaidottomalta Marialta? Tämä kertomus osoittaa, että maamme oikeuslaitos toimi yli 150 vuotta sitten hämmästyttävän hyvin.

Kruununvankilan asiakirjoista ilmenee, että Maria oli 30.9. ilmaissut tyytymättömyytensä ja valittanut hovioikeuden päätöksestä, minkä johdosta annettiin alamainen esitys keisarille valittamista varten. Hovioikeuden merkinnän mukaan vaadittiin tavallisessa järjestyksessä asianmukaiset kirjalliset lausunnot, jotka saapuivat 21.12., ja kaksi päivää myöhemmin lähetettiin jutun asiakirjat senaatin oikeusosastolle. Kuvernöörin merkinnän mukaan Hänen Keisarillisen Majesteettinsa Armollista Päätöstä odotetaan.

Häpeäpenkki Virroilta. Kuva: Seppo Randell.

Kirjelmä, jossa vastoin Marian valitusta ilmoitettiin hovioikeuden päätöksen hyväksymisestä, saapui kruununvankilaan 3.2.1845. Se kertoi, että keisari oli armollisesti suvainnut itselleen esitellä tämän alamaisen valituksen ja siihen liittyvät toimenpiteet mutta katsonut, ettei Maria ollut tuonut esiin uusia perusteita hovioikeuden päätöksen muuttamiseksi. Sen johdosta hovioikeuden tekemä päätös oli armollisesti hyväksytty. Tavan mukaan päätöksessä oli lisäys, että sitä oli kaikkien asianosaisten noudatettava.

Päätöksen allekirjoittajina oli Helsingissä 16.1.1845 Hänen Keisarillisen Majesteettinsa Korkeassa Nimessä määrätyn Suomen senaatin puolesta vielä aikaisempiakin arvovaltaisempi joukko, nimittäin O. S. Mellin, C. v. Kothen, Pehr Törnqvist, W. Forsman, August Sohlman, V. R. Rehbinder ja P. H. Edelheim.

Keisarin lopullinen päätös

Maria ei vieläkään antanut periksi, vaan jätti armonanomuksen, joka 12.2. lähetettiin senaatin oikeusosastolle, joten jälleen odoteltiin keisarin päätöstä.

Kuvernööri oli 21.1. lähettänyt vangittuna olevan Marian alamaisen anomuksen, että hänelle keisarin päätöksellä 16.1. langetettua rangaistusta sikiönsä kuolemantuottamuksesta lievennettäisiin.[20] Kuvernöörin merkintöjen mukaan 12.5. saapui keisarin päätös, jolla Marian tuomiota todella hieman muutettiin.

Kirjeen sisältämä päätös oli annettu Helsingissä 23.4.1845, ja sen mukaan keisari oli armollisesti suonut esitellä itselleen Marian alamaisen anomuksen ja siihen liittyvät asiat. Esiin tulleiden lieventävien asianhaarojen ja olosuhteiden – joita ei tarkemmin ilmoiteta – johdosta keisari halusi suosiollisesti ja armollisesti vapauttaa Marian piiskarangaistuksesta ja sen sijasta tuomita hänet pidettäväksi 20 päivää vankeudessa vedellä ja leivällä. Mahdollisesti tämä muutos tosiaankin merkitsi tuomion lieventämistä. Kuvernöörin vankiluetteloon tekemien merkintöjen mukaan Maria pantiin tätä rangaistusta kärsimään Korsholman vankilaan 15.5. Kaksi viikkoa myöhemmin vapauduttuaan Marian oli kärsittävä kirkon julkinen häpeärangaistus Virroilla ja lopuksi kahden vuoden pakkotyö Lappeenrannan kuritushuoneessa. Tätä lopullista päätöstä oli jälleen kaikkien asianosaisten noudatettava.

Keisarin allekirjoitusta ei päätöksessä tietenkään ollut vaan sen sijasta Hänen Keisarillisen Majesteettinsa Oman Päätöksen mukaisesti ja Hänen Korkeassa Nimessään Hänen Määräämänsä Suomen Senaatti ja C. v. Kothen, Pehr Törnqvist, W. Forsman, August Sohlman ja O. R. Rehbinder.[21]

Maria Lappeenrannan kehruuhuoneessa

Kärsittyään kahden viikon vankeustuomion vedellä ja leivällä Maria lähti 4.6.1845 vankikyydillä ensiksi Korsholman kruununvankilasta Virroille, josta 15.6. tienoilla edelleen Lappeenrantaan. Juuri tämä päiväys on Virtain seurakunnan pääkirjassa, jonka mukaan Maria olisi nimenomaan saanut 24 paria piiskoja ja kärsinyt julkisen häpeärangaistuksen. Kappalainen ei ehkä ollut tietoinen mainitusta kahden viikon vankeusrangaistuksesta, mutta piiskarangaistuksesta enemmän kuin todennäköisesti. On siis mahdollista, että Marian rangaistus olisi tuomion lievenemisen sijasta voinut tosiasiallisesti koventua. Perille Lappeenrantaan hänet on merkitty saapuneeksi 27.6.1845. Matka kesti siis Virtain pysähdys mukaan lukien 22 päivää. Kyyditys perustui seuraavaan passitukseen:

N:o 320. Saapunut 27. kesäkuuta 1845.
Julkinen määräys

Piika Maria Heikintytär Härkönen Ruoveden pitäjän Virtain kylästä, joka Hänen Keisarillisen Majesteettinsa viime huhtikuun 23. päivänä antamalla päätöksellä on tuomittu sikiön piilottamisesta pidettäväksi kaksikymmentä päivää vankeudessa vedellä ja leivällä, kärsimään julkinen häpeärangaistus ja sen jälkeen tekemään kaksi vuotta pakkotyötä Lappeenrannan kuritushuoneessa, on nyt suorittanut vankeusrangaistuksen, minkä johdosta hänet täten passitetaan vankikyydillä turvallisen vankivartioinnin alaisena ensiksi kuljetettavaksi mainittuun kappeliin kärsimään siellä jonakin sunnuntaina kirkonrangaistuksen ja sen jälkeen mainittuun kuritushuoneeseen suorittamaan hänelle tuomittua työtä; Viipurin läänin kuvernöörille tiedotetaan tästä eri kirjeellä.

Kuljetuksen ajalta suodaan Maria Härköselle säädetty vanginkestitys.

Vaasan maakanslia, 4. kesäkuuta 1845
John Bergenheim.

Virtain kappalainen oli tehnyt samaan määräykseen oman merkintänsä:

Mainittu Maria Härkönen on tänään kärsinyt kirkon julkisen häpeärangaistuksen ja saanut synninpäästön.

Todistaa Virroilla 15. kesäkuuta 1845.
Henr. Joh. Packalén
Virtain vt. pastori ja kappalainen.[22]

Tämä kappalaisen merkintä ei siis sisällöltään ole identtinen alussa mainitun pääkirjamerkinnän kanssa, jossa Marian mainitaan saaneen piiskoja ja kärsineen julkisen häpeärangaistuksen. Olisiko Maria sittenkin saanut piiskaa? Kai pappi sentään tiesi, oliko joku kirkolla piiskattu vai ei.

Kruunun Lappeenrannan kehruuhuoneeseen sijoitettujen vankien nimiluettelo vuodelta 1845 kertoo, että numero 320 eli Maria oli tullut perille 27.6.1845; hänen tuomionsa oli keisarin päätös 23.4.1845. Rikoksena mainitaan sikiön piilottaminen ja työaikana kaksi vuotta. Koko vuotta 1845 tarkoittavan 355 vangin luettelon oli allekirjoittanut Lappeenrannan kehruuhuoneen konttorissa 31. joulukuuta 1845 C. O. Arppe.

Kehruuhuoneella oli myös oma seurakunta, jonka vuoden 1845 pääkirjan sivulla 9 esiintyy Maria Heikintytär Härkönen, syntynyt 12.5.1819, huomautuksissa: sikiön piilottaminen. Seuraavan vuoden vankiluettelossa Marian numero on muuttunut. Nyt se on 168. Lisäksi ilmenee, että hän oli synnyttänyt 7.3.1846 pojan, jolle oli kasteessa annettu nimi Juho Kustaa. Vuosien 1846–1847 pääkirjan sivulta 17 ilmenee, että Maria oli saanut synninpäästön salavuoteudesta 30.4.1846. Vuoden 1847 nimiluettelo kertoo, että Maria oli vapautettu 28.6.1847 ja lähetetty takaisin Korsholman kruununvankilaan. Huomautuksissa lukee, että poika Juho kuoli 6.1.1847. Hän oli kuollessaan 8 kuukauden ja 29 päivän ikäinen.

Katsotaanpa millaiseen seuraan Maria joutui. Kehruuhuoneen vuoden 1847 nimiluettelossa oli yhteensä 409 vankia. Päivittäinen vahvuus ei kuitenkaan ollut juuri tämä, sillä osa vangeista pääsi kyseisen vuoden aikana vapauteen ja uusia tuli tietysti tilalle. Vankien ikähajonta oli tavattoman suuri, sillä vanhin – Maria Bollström – oli jo ehtinyt täyttää 85 vuotta. Hänet oli tuomittu ikänsä huomioon ottaen melko kummallisesta asiasta, nimittäin irtolaisuudesta, vähintään vuodeksi mutta kuitenkin niin pitkäksi ajaksi kunnes laillinen holhooja hankittaisiin, mitä se sitten merkitsikin. Kolme nuorinta olivat 15-vuotiaita, kaikki romanityttöjä, jotka myös oli tuomittu irtolaisuudesta. Vuonna 1847 ei elinkautisvankien joukossa ollut yhtään romaninaista, 168 irtolaisuudesta tuomitun joukossa sitä vastoin heitä oli 48, mikä on huomattavasti suurempi kuin romanien osuus koko väestöstä. Vain kaksi romania oli tuomittu muusta kuin irtolaisuudesta. 390 vangin keski-ikä oli hieman yli 36 vuotta, 19 vangin ikä ei lähteestä ilmene. Maria oli siis 28-vuotiaana selvästi keskimääräistä nuorempi. Kehruuhuoneen vanhin elinkautisvanki vuonna 1847 oli 77-vuotias ja nuorin 30-vuotias.

Vankiluettelot kertovat monenlaisista järkyttävistä ihmiskohtaloista. Niinpä Anna Kristiinantytär oli tuomittu lapsenmurhasta elinkautiseen. Hän oli tullut Turun kehruuhuoneeseen jo 1806 ja Lappeenrannan kehruuhuoneeseen 1819 eli jälkimmäisen perustamisvuonna. Hän kuoli siellä vuonna 1846 oltunaan vankilassa noin 40 vuotta. Ewa Greivilä Hämeen läänistä oli ilmiannettuna ja tuomittuna nk. tunnustusvankeuteen epämääräiseksi ajaksi osallisuudesta miehensä murhaan. Hän kuoli vankilassa 1847 oltuaan siellä 25 vuotta. Eikä tunnustanut!

Lapsenmurhasta tai sikiön piilottamisesta oli tuomittu yhteensä 126 naista, joista elinkaudeksi 44. Mutta lapsenmurhan nimikkeellä oli myös tuomittu 64 naista

hyvin suuresti (2 vuodesta 20 vuoteen) vaihteleviin vapausrangaistuksiin kuten seuraava asetelma osoittaa:

20 v.	15 v.	12 v.	10 v.	8 v.	7 v.	6 v.	5 v.	4 v.	3 v.	2 v.
2	14	4	28	2	2	1	1	16	3	1

yht. 64

Sikiön piilot tamisesta langetetut tuomiot vaihtelivat huomattavasti vähemmän. Yhteensä 18 tuomitusta yksi oli saanut 4 vuotta, neljä oli saanut 3 vuotta. 13 oli saanut 2 vuotta, näiden joukossa oli siis Maria.

Joillakuilla vangeilla oli lapsia joko jo sinne tullessaan mukana tai vankilassa synnytettyinä. Lapsista oli poikia 32 ja tyttöjä 54, yhteensä 86. Vanhin lapsista oli 12-vuotias ja nuorin 6 kuukautta vanha. 13 äidillä oli 2 lasta, neljällä äidillä 3, yhdellä äidillä 4 ja yhdellä peräti 5 lasta mukanaan. Vuoden 1846 aikana syntyi Marian poika ja kaksi muuta lasta. Olot tuntuivat olleen äärimmäisen vaikeat, sillä saman vuoden aikana vankilassa kuoli 13 lasta.

Maria kärsi rangaistustaan Lappeenrannan kehruuhuoneessa tasan kaksi vuotta. Vapauduttuaan hänet passitettiin takaisin Korsholman kruununvankilaan, jonka vankiluettelossa on seuraava merkintä:

Korsholman kruununvankilan vankiluettelo: nro 90, naikkonen Maria Heikintytär Härkönen Virtain kappelista, vapautettu kehruuhuonelainen. Saapui Viipurin läänin kuvernöörin passittamana. Kuluvan kuun 14. pnä kuultu ja passitettu kotiseudulleen päästettäväksi vapaalle jalalle.[23]

Kuten mainittua, Marian matka Vaasasta Lappeenrantaan kesti Virtain pysähdys mukaan lukien 22 päivää. Hänen poikansa Juho Kustaa syntyi 9 kuukautta 10 päivää myöhemmin kuin Maria saapui kehruuhuoneeseen. Maria sai synninpäästön salavuoteudesta 30.4.1846 eli 23 päivää synnytyksen jälkeen. Juho Kustaa oli pantu siis alulle joko vankikuljetuksen viimeisinä tai vankeutensa ensimmäisinä päivinä. Mistään salavuoteudesta tuskin oli kysymys. Pikemmin väkisinmakaamisesta.

Takaisin Virroille ja vapauteen

Vaikuttaisi siis siltä, että Maria vapautettiin vasta saavuttuaan Korsholmasta takaisin Virroille. Kuka tai mikä sen teki, on epäselvää. Joka tapauksessa hän ilmaantui ensiksi kappeliseurakunnan pääkirjaan entiseen palveluspaikkaansa Härköselle ja vasta sieltä kotiinsa Ilvesniemeen. Sieltä Maria, joka esiintyy Heikintyttärenä ja sellaisena myös kuolee, muuttaa Vaskuun Niinimäen Laajan torppaan vaimoksi torppari Mikko Aaponpojalle, joka oli syntynyt vuonna 1817.

Torpassa, joka sijaitsi Laajaperässä, Vaskuujärven Ilvesniemeen nähden päinvastaisella rannalla, oli aika erikoista joukkoa. Mikon kohdalla näet lukee huomautuksissa, että lukutaitoa oli parannettava ilmeisesti ripille pääsemiseksi. Parannettu kai oli, sillä huomautus oli viivattu yli. Marian kohdalla ei tässä eikä koskaan myöhemminkään huomautuksissa lue mitään kielteistä. Kahdesta pojasta Heikki oli syntynyt 1849, Juho 1851. Mikon isän, Aapo Kaaponpojan, kohdalla lukee huomautuksissa: "Vapautettu [18]43."[24] – Olisiko ollut linnassa? Toinen mahdollisuus on, että hänet oli vapautettu asepalveluksesta. Mikon sisaren, Miina Aapontyttären kohdalla lukee: "Ei saa päästää ripille" ja "Tuomittu v:n 1849 käräjillä maksamaan kirkolle sakkoa 96 hopeakopeekkaa"[25]. Jälkimmäinen huomautus tarkoittaa äidille määrättyä sakkorangaistusta salavuoteudesta ja aviottoman lapsen synnyttämisestä.

Seuraavassa pääkirjassa[26] Maria on edelleen Vaskuun ruodun Laajan torpassa, jonka torpparina Mikko Aaponpojan kohdalla lukee huomautuksissa: "Pitää kutsua"[27] ilmeisesti johonkin puhutteluun. Mariasta ei ole mitään huomauttamista, mutta vanhimman pojan, Heikin, kohdalla todetaan: "Pitää ottaa huostaan"[28]. Vuonna 1851 syntynyt Juho mainitaan kuolleeksi joulukuussa 1857. Poikia oli syntynyt lisää: Jere 1854, Aapo 1856 mutta kuollut 1858 ja vielä Topi 1858. Edellä mainittu Miina Aapontytär oli tähän pääkirjaan mennessä ehtinyt toimittaa maailmaan kolme aviotonta lasta. Niinpä hänen kohdalla lukee huomautuksissa: "Käynyt erityisen paatuneeksi"[29].

Seuraava pääkirja[30] ilmoittaa, että torppari Mikko Aaponpoika kuoli 1867, jolloin elettiin vaikeita aikoja. Maria-leskestä tuli kuitenkin vaivaishoidon kohde vasta joskus seuraavan vuosisadan vaihteen tienoilla. Hän muutti pitkän elämänsä aikana paikasta toiseen ja oli sen loppupuolella poikansa, palstatilallisen Topi Mikonpoika Puskalan luona. Virtain seurakunnan kuolleiden ja haudattujen luettelon mukaan torpparin leski Maria Heikintytär Puskala kuoli 20.3. ja haudattiin 5.4. vuonna 1908. Hän oli kuollessaan peräti 88 vuoden, 10 kuukauden ja 8 päivän ikäinen; kuolinsyy merkittiin jo silloin suomeksi, se oli vanhuusheikkous. Oli varmaan Maria ajatellut näyttää keisareille, joita tuli ja meni, kenen kantti kestää! – Minusta tuntuu, että hän puhui kuulusteluissa koko ajan totta. Mitenkä muuten hän olisi jaksanut mennä asiassaan keisariin asti tai päinvastaisessa tapauksessa elää murha omallatunnollaan melkei 90 vuotta vanhaksi?

Antti Helimäki palasi pappilasta kiireen vilkkaa kotiinsa Sipilän Helimäkeen torppariksi. Hän meni avioon Ulla Juhontyttären kanssa. Heidän ensimmäinen lapsensa syntyi 24.3.1845. Syystä tai toisesta Antin kohdalla ei pääkirjan huomautuksissa ole hänelle langetetusta sakkorangaistuksesta eikä synninpäästöstä mitään. Olisiko kappalainen suojellut entistä renkiään ja samalla pappilan nuhteettomuutta?

Seppo Randell

[1] *1825–1833, s. 85.*

[2] *Kirkon porstuassa oli istuin, jolle rangaistu asetettiin seurakuntalaisten töllisteltäväksi.*

[3] *Ruotsiksi: 12.3.1844 framfött i enslighet ett oägta g barn och aflifvat, slitit 20 par Ris, undergått uppenbar Kyrkopl(ikt) i Virdois kyrka 15.6.1845 och hållas 2 år på Tukthus i Wilmanstrand enl. K. Senatens Nådiga Utslag 16.1.1845. Framfött ett annat oägta barn under tukstiden, som därstådes aflidid enl. bevis.*

[4] *1834–1843.*

[5] *1842 – 1853, s. 122.*

[6] *Aflifvat.*

[7] *Ruotsin Waldakunnan Laki, hyväksi luettu ja wastan otettu Herrainpäivillä Wuonna 1734. Suomexi käätty. Ensin pränttiin annettu Georg Caloniukselda, K. Turun How-Rätin Aktuaariukselda; Waan nyt Wasta-uudesta ylitsekatsottu ja moninaisesti parattu Matthias Caloniukselda, Lain-Opin Professorilta Turusta. Pränätätty J.C.Frencellin ja Pojan Kirja-Pränätissä 1826. Tätä viitettä lukuun ottamatta ruotsinkieliset asiakirjat on kääntänyt kirjoittaja. Käännöksissä on kieltä pyritty nykyaikaistamaan ja pitkiä virkkeitä jaettu lyhyempiin.*

[8] *Samling af de i Storfurstendomet Finland gällande och intill år 1855 utkomne Författningar, hwilka ändra eller förklara landets allmänna Lag eller utwigda och närmare beståmma föreskrlfterne 1 de ämnen densamma omfattar. På Hans Kejserliga Majestäts nådiga befattning, utgifwen af Dess för Finland tillförordnade Lag-Kommission. Förra Delen 1538–1799. Helsingfors, J. E. Frenckell & Son, 1855. Kongl. Förordning, angående ändring uti allmänna Lagensatadgande i åtskilliga rum; den 20 Januari 1779, s. 634.*

[9] *K. M. Ullner, joka oli Marian jutun käsittelyssä keskeinen virkamies, oli Virtain nimismiehenä vuodesta 1838 alkaen. Hän mm. ajoi Virtain itsenäistymistä 1840-luvulla. Ks. T. Koukkula: Vanhan Ruoveden historia II. Vammala 1967, s. 459 ja seur.*

[10] *Siis almanakan Marian päivää.*

[11] *Häävi, kaksinen.*

[12] *Inhyseskarl.*

[13] *Quinnan.*

[14] *Tämän asiayhteyden vuoksi usein esiintyvä sana nackben on suomennettu sanalla niska.*

[15] *Vuosina 1810–1898 elänyt Wolmar Styrbjörn Schildt oli paitsi lääketieteen tohtori myös suomalaisuusmies ja kirjailija. Hän keksi sekä yleiskieleen että lääketieteen terminologiaan lukuisia uudissanoja, jotka ovat yhä käytössä, ja vaikutti myös voimakkaasti maamme ensimmäisen suomenkielisen oppikoulun perustamiseen Jyväskylään 1858. Hänen kirjailijanimensä oli Volmari Kilpinen. Duodecim-lehti julkaisi vuoden 1902 maalis- ja huhtikuun numerossa tri Schildtin oman suomenkielisen version Maria Heikintyttären kuolleen lapsen ruumiinavauspöytäkirjasta.*

[16] *Vaasan hovioikeus. Alistettujen asiain päätöstaltiot, 1844, Di 120.1844 Vaasan maakunta-arkisto.*

[17] *Expedierades.*

[18] *Ks. s. 2.*

[19] *Allmänt arbete.*

[20] *Senaatin oikeusosasto, Anomus- ja valitusdiaarit 1845; Aa 37, s. 37. Kansallisarkisto.*

[21] *Senaatin oikeusosasto, Päätöstaltiot 1845, Da 38, s. 628. KA.*

[22] *Diaariomerkinnät: N:o 320, Ank. den 27. Juni 1845. Mikkelin maakunta-arkisto.*

[23] *Korsholms Kronohäktens fånglista 1847, Juli månad: N: o 90, Quinnan Maria Henricsdotter Härkönen ifrån Virdois Kapell, frigifvet spinnohushjon. Inkom med Gouverneuren i Wiborgslän pass. Den 14. innevarande månad hörd och förpassad till hemorten att ställas å frifot.*

[24] *Befriad 43.*

[25] *Får ej adm. Bötas vid 1849 års Tingslag att avlägga till Kyrka 96 Kop. Sr.*

[26] *1852–1859.*

[27] *Bör kallas.*

[28] *Bör tagas under vård.*

[29] *Bvt särskildt förhärdad.*

[30] *Vuosilta 1860–1907.*

Bussimatka Tampereelta Riikaan

Sukututkimusseuran matka 29.-31.3.2006

Iloisia matkalaisia Pärnussa kylpylähotellin pihalla. Kolmantena oikealta matkanjohtajamme Jukka Sirén.

Maaliskuu opetti meitä vanhalla sanonnalla "kevät keikkuen tulevi" keskiviikon 29. päivän aamuna. 19 uskaliasta astui Mauri Roihuvuon ajamaan Länsilinjojen bussiin kello 4.30 Tampereen linja-autoasemalla. Räntäsade ja jäätävä tihku sakeni entisestään Helsinkiä lähestyttäessä. Kaikesta huolimatta sekä bussin että Eckerö-linjan Nordlandia-laivan aikataulut pitivät.

Helsingin satamassa saimme vielä seurueeseemme kolme matkustajaa lisää. Laivassa meille oli varattu yksi hytti tavaroiden säilytystä varten. Ylitimme Suomenlahden, missä vielä jäälautat kelluivat jokseenkin sumuisessa maisemassa.

Sataman passintarkastuksesta selvittyämme astuimme maihin harmaaseen, hieman tihkuiseen Tallinnaan. Otimme suunnan kohti Pärnua. Tarkoituksenamme oli ajaa oikotietä Padisten luostarin raunioille Laitsen kartanon ohitse, mutta karttaan merkittyä tietä ei löytynytkään. Jatkoimme siis edelleen kohti Pärnua. Ohitimme Koluveren, mutta emme kuitenkaan poikenneet itse kaupungissa, missä sijaitsee vanha piispanlinna, joka sittemmin oli myös Katariina Suuren huvilinnana ja joka nykyään toimii mielisairaalana.

Lihulan kartano ja linnamäki

Jatkoimme Lihulan vanhalle linnanrauniolle, jonka kupeella sijaitsee vuonna 1824 rakennetun kartanon nykyään varsin huonossa kunnossa oleva päärakennus. Oven yläpuolella oli kyltti "Muuseum", mutta talon ovi oli lukossa.

Herttua Magnus von Holstein antoi vuonna 1560 Lihulan vanhan linnan raunioiden viereen rakennetun kartanon Gerd von Bellingheusenille. Kartano vaihtoi monesti isäntää. Kustaa II Adolf antoi kartanon 1630-luvulla sotamarsalkka "Lumiaura" Åke Tottille. Vuonna 1726 kartano siirtyi von Hahniden suvulle ja vuonna 1795 omistajaksi tuli Karl Friedrich von Stackelberg. Heidän jälkeensä

vuodesta 1812 von Wistinghausenit, jotka rahoittivat kartanon rakentamista omalla viinapolttimolla. Wistinghausenit hallitsivat kartanoa vuoteen 1874, jolloin omistajiksi tulivat von Buxhoevdenit ja viimeisenä omistajana oli Hermann von Buxhoevden. Toisen maailmasodan jälkeen rakennus oli sovhoosin päärakennuksena, jossa toimi myös teatteri.

Itse Lihulan vanhalla linnamäellä oli lumisohjoa varsin runsaasti, joten ei ilman saappaita siellä selvinnyt kuivin jaloin. Jokunen urhea siellä kuitenkin kävi.

Lihulan varsinainen linnamäki on varmasti loistonsa aikana herättänyt epävarmuuden tunteita vihamielisissä lähestyjissä. Virolaiset näyttävät ymmärtäneet Riian kaupungissa majailevien kalparitarien uhan, sillä 1200-luvun alussa syntyneen Väinänjokisuun sistersiläisluostarin apotti Dietrich oli myös nimitetty Viron piispaksi. Saksalaisten nopeat käännytystoiveet jäivät kuitenkin toteutumatta, ja Viron kansallissankarin Lemmityn onnistui kostaa venäläistenkin maahantekemä hyökkäys yllättämällä ja ryöstämällä rikas Pihkova. Myös väliin osunut tuhoisa rutto ja virolaisten kolmeksi vuodeksi solmittu rauha antoivat näille vähäisen hengähdysajan.

Rauhan jälkeen vihollisuudet alkoivat entistä vimmatummin. Molemminpuolisten hävitysten jälkeen tilanne tuli pian eteläisen Viron maakunnille ylivoimaiseksi. He pyysivätkin rauhaa Riiasta ja suostuivat samalla kasteeseen. Ajan oloja kuvaa, että suomalainen pappi Pietari Kaukovalta (Kaikkivalta) sai vuonna 1215 yhdessä riikalaisen virkaveljensä kanssa suorittaa veljeskansansa ensimmäisen suuren joukkokasteen.

Virolaisten Lihulan linna oli laaja hirsivarustus, jonka Ruotsin kuningas Johan Sverkersson, jaarli Karl ja Lindköpingin piispa Karl joukkoineen vuonna 1220 valtasivat. Mutta samana vuonna saarenmaalaiset tulivat isolla joukolla ja polttivat linnan varustukset sekä voittivat ruotsalaiset, joista suurin osa surmattiin. Surmattujen joukossa olivat piispa ja herttua Karl. "He saivat surmansa tulesta ja miekasta, ja, kuten me uskomme, he siirtyivät marttyyrien joukkoon. Tanskalaiset tulivat vähän myöhemmin, keräsivät heidän ruumiinsa ja huolehtivat murheissaan heidän hautaamisestaan. Samaan tapaan myös riikalaiset kuullessaan heidän surmastaan surivat ja valittivat monta päivää. Tapettuja oli noin 500, joista vain muutamat pääsivät pakoon ja selvisivät. Olkoon heidän muistonsa siunattu, ja levätköön heidän sielunsa Kristuksessa." (Ote Henrikin Liivinmaan kronikasta.)

Lihulan kartano on rakennettu 1824. Rakennuksessa on nykyään museo.

Tanskalaiset alistivat nyt virolaiset ja Lihulan mäestä tehtiin Saarenmaan–Läänemaan piispan residenssi 1234–1251. Piispan turvaksi rakennettiin kivinen linna, jonne linnan ympärille asettui sistersiläinen nunnaluostari. Piispa halusi veden ääreen ja siirtyi noin vuonna 1260 Haapsaluun. Lihulan kehitys pysähtyi. Sota 1500-luvun loppupuolella tuhosi pahoin linnaa ja ajoi nunnat katoliselle alueelle etelään. Saman sodan aikana palkkasoturit myivät Lihulan linnan tanskalaisille, jotka vuotta myöhemmin menettivät sen venäläisille. Heinäkuussa 1580 Kaarle Henrikinpoika Hornin joukot saivat jo varsin heikkokuntoisen Lihulan kivilinnan vallatuksi takaisin.

Lihulasta pohjoiseen ja itään leviää Matsalun luonnonsuojelualue, jossa lintujen muuttoaikoina saattaa olla miljoona lintua. Lihulasta etelään on Riianlahden rannikko, tasaista aluetta. Rannikon tuntumassa kulkee tie, jota ajoimme kohti Pärnun kylpyläkaupunkia, jossa poikkesimme keskustassa Port Arthurin tavaratalossa kahvilla.

Kiersimme myös katsomassa Pärnun ranta-alueita, jossa on varsin kauniita peruskorjattuja puuhuviloita. Aivan rannan tuntumassa pysähdyimme 1930-luvun funkishotelli "Rannan hotellin" parkkipaikalla, kiersimme hotellin ja valokuvasimme vielä lumen alla olevaa hiekkaranta-aluetta. Aivan hotellin nurkalla on vielä nähtävissä vartiotorni, mistä aikanaan seurattiin rannalla olevien liikkumista. Rannan hotellista etelään päin hiekkaranta jatkuu, ja rannalle on rakennettu useita hienoja kylpylähotelleja.

Jättäessämme Pärnun taaksemme olimmekin sitten jo pääväylällä kohti Riikaa. Ohitimme Tahkurannan kylän, missä on Viron ensimmäisen presidentin Konstantin Pätsin syntymäkoti, joka on nykyään museona. Tahkurannasta oli 40 kilometriä Latvian puolelle, jonka rajalla passimme tarkastettiin.

Saavumme Riikaan

Ainaze eli Heinaste (1300 asukasta), joka on ensimmäinen kaupunki Latvian puolella, oli aikoinaan Riian ja Pärnun jälkeen koko Liivinmaan tärkein satama. Ajamallamme tie A1:llä oli jonkin verran tietöitä. Tie kulki varsin lähellä meren rantaa. Rannan tuntumassa kasvoi komeita mäntyjä. Meri oli noin kilometrin verran jäässä, mutta avomeri kyllä paikoitellen näkyi.

Ohitimme Salacgrivan eli Salatsijoensuun pikkukaupungin (3500 asukasta), joka on aikanaan syntynyt ritarilinnan suojaan. Linnasta on ainoastaan jäljellä pieni

kukkula joen rannassa kirkon takana. A1-tieltä kääntyi tie Dunten kartanolle, jonka kerrotaan omistaneen aikanaan legendaarinen paroni Münchhausen. Ohitimme Saulkrastin kaupungin, ylitimme Gauja-joen, ohitimme pienen Adazin kaupungin ja sitten olimmekin jo Riiassa. Saavuimme pitkälle Brivibas ielalle, jota pitkin oli helppo löytää tie suoraan hotelli Rigaan, jonne saavuimme noin kello 19.45.

Majoittumisen jälkeen olikin sitten illallinen, ja sen verran väsyneitä olimme matkasta, että sen kummallisempiin rientoihin ei kenelläkään ollut puhtia sinä iltana, vaan sänky kutsui puoleensa.

Riian vanhankaupungin kapeilla kujilla riitti rakennuksien yksityiskohdissa katseltavaa.

Torstaina heti aamupalan jälkeen oppaamme Valentina Zaharova odottikin meitä hotellin aulassa. Siirryimme bussilla kaupungin vilinään. Riian näkyvin keskipiste on Vapausmuistomerkki-patsas, jonka kivijalassa lukee "Isänmaalle ja vapaudelle". Ohitimme yliopiston, taideakatemian, musiikkiakatemian, eduskuntatalon sekä useita suurlähetystöjä. Vanhankaupungin kupeessa jalkauduimme tutustumaan alueeseen.

Oppaamme Valentina Zaharova Riian tuomiokirkolla.

Aluetta rajaavat lännessä ja idässä Väinäjoki ja kaupunkikanava, pohjoisessa ja etelässä kaksi suurta liikenneväylää: K.Valdemera iela ja 13. janvara iela. Alue ei ole kilometriäkään kanttiinsa. Vanhassakaupungissa kävelimme noin tunnin. Varsinkin toisessa maailmansodassa alue tuhoutui pahoin. Alueen restaurointi on kuitenkin varsinkin vuoden 1992 jälkeen edennyt ripeästi ja tulokset ovat hienot.

Näimme 1300-luvulta peräisin olevan Riian linnan, joka rakennettiin Liivinmaan ritarikunnan tukikohdaksi. Linna hävitettiin monta kertaa ritarikunnan ja hansakaupungin väestön välisissä kahnauksissa. Kun ritarikunta oli poistunut näyttämöltä, linnan ottivat Riikaa hallussaan pitäneet vieraat vallat, eli siinä pitivät hoviaan vuoron perään Puolan, Ruotsin ja Venäjän paikalliset kuvernöörit. Latvian itsenäisyyden aikana se on toiminut valtionpäämiehen residenssinä. Nyt linnassa on useita museoita.

Näimme Riian tuomiokirkon, joka on Baltian suurin kirkkorakennus. Sen rakennustyöt aloitettiin vuonna 1211 Riian perustajan Albertin toimesta; Albert on myös haudattu kirkkoon. Urkunsa kirkko sai vasta 1884, mutta ne olivatkin maailman suurimmat. Niiden ja erinomaisen akustiikkansa ansiosta Riian tuomiokirkko on erittäin suosittu urkukonserttien esityspaikka.

Ohitimme myös Ruotsinportin, joka on ainoa jäljellä oleva vanha kaupunginportti. Raatihuoneenaukiolla sijaitsevat Riian kaupungin Raatihuone ja Mustapäiden talo näyttivät samalla sekä vanhoilta että uusilta. Ikää näillä rakennuksilla ei todellakaan ole vielä kymmentäkään vuotta. Mustapäiden talo kuu-

Riian tuomiokirkon torni on eräs kaupungin tunnetuimpia maamerkkejä

Mustapäiden killan koristeellinen talo.

lui Mustapäiden killalle, jonka juuret olivat 1200-luvulla perustetussa Pyhän Yrjänän veljeskunnassa.

Mustapäiden talosta vasemmalle sijaitsee Pietarinkirkko, jonka tornin näköalatasanteelta pääsee hissillä ihailemaan kaupunkipanoraamaa. Se on Riian vanhin kirkko vuodelta 1209. Pietarinkirkon takana on Pyhän Johanneksen kirkko, joka sekin on 1200-luvulta.

Riika oli muuten ensimmäisiä luterilaisuuteen kääntyneitä kaupunkeja, ja Martti Lutherilla oli siihen kiinteät suhteet. Lutherilaisten taisteluvirsi "Jumala ompi linnamme" julkaistiin nimenomaan Riiassa 1524.

Ohitimme porttiholvin, jonka sisäpihalla sijaitsee Johanneshovi. Suunnilleen sillä paikalla on sijainnut kaupungin perustajan, piispa Albertin alkuperäinen linna. Se lahjoitettiin jo 1234 dominikaanimunkeille luostariksi. Vieressä sijaitsevat rakennukset ovat mielenkiintoiset – varsinkin yksi, jossa nykyään sijaitsee sovelletun taiteen museo. Rakennus on Riian vanhin vuodelta 1204; se oli alkuunsa Pyhän Yrjänän kirkko.

Liivinaukion vasemmalla laidalla on kahden killan, suuren ja pienen, toimitalot. Vastapäätä Suuren killan rakennusta on talo, jonka katolla on köyristelevä kissa. Se oli alun perin käännetty pyllistelemään Suuren killan suuntaan, sillä talon rakennuttanut latviankielinen riikalainen ei kielensä takia päässyt killan jäseneksi.

Jurmalan puutarhakaupungissa

Vanhankaupungin kierroksen jälkeen suuntasimme nokan kohti Jurmalaa. Ylitimme Väinäjoen ja Jurmalan läheisyydessä vielä Lielupejoen. Jurmalaa voisi kuvata seuraavasti: Pohjoisessa on Riianlahti, joka ainakin vielä maaliskuun lopulla oli rannalta yhä jäässä. Riianlahtea reunustaa noin sadan metrin levyinen hiekkaranta, joka jatkuu itään ja länteen silmänkantamattomiin. Ranta nousee sisämaan puolella korkeaksi hiekkadyynijonoksi, jonka laella on erikoisesti mäntymetsää.

Rannan läheisyydessä on merinäköalaa hyödyntäviä ravintoloita, hotelleja ja kylpylöitä. Heti rannan takana on luksushuviloita ja seuraavalla vyöhykkeellä kesäasumuksia. Vanhojen huviloiden kunnostus oli kovassa käynnissä, ja uusia luksushuviloita rakennettiin. Nykyään Jurmala on noin 60000 asukkaan kaupunki. Lähellä sen kaupungintaloa on Latvian presidentin virallinen kesäasunto.

Alkujaan jugend- ja funkistyylinen puutarhakaupunki on neuvostoajan alennustilan jälkeen hiljalleen toipumassa. Suurin osa alkuperäisistä taloista kuului Riian saksalaisille, ja ne autioituivat Hitlerin pakotettua asukkaat muuttamaan Saksaan. Lisää taloja tyhjeni, kun venäläismiehittäjät rupesivat kyyditsemään niiden omistajia Siperiaan. Kato jatkui, kun maan sivistyneistöä pakeni sodan loppuvaiheessa länteen. Ja 1949 tuli entistäkin suurempi kyyditsemisaalto. Entinen ihanneyhdyskunta

Jurmalan koristeellisia huviloita entisöidään yleisökäyttöön.

slummiutui. Nyt kun alkuperäisiä omistajia on jäljitetty ja kiinteistöjä palautettu heidän jälkeläisilleen, kuten tapahtuu koko Baltiassa, korjaustyöt ovat jälleen päässeet vauhtiin. Lisäksi myös uusrikkaat ovat asialla.

Jurmalan kierroksen jälkeen palasimme hotellille ja kiitimme opastamme. Iltapäivällä pidimmekin vapaata, jonka aikana kukin tutustui paikkakuntaan omin neuvoin. Kello 19.00 kokoonnuimme jälleen yhteiselle illalliselle hotellissa. Hotellin ruoka oli hyvin maittavaa ja tarjoilu pelasi hyvin. Niin hyvin, että illallisen jälkeen kokoonnuimme yhteiselle laulutuokiolle hotellin toisen kerroksen aulaan. Laulutuokiomme sai varsin myönteisen vastaanoton, joskin joku asiakas kyllä vaihtoi huonetta.

Paluu Viron kautta

Perjantaina 31. maaliskuuta aamusella virittelimme itsemme lähtökuntoon. Kello 8.30 kuljettajamme Mauri suuntasi bussimme kohti Suomea. Riiassa tankkasimme auton ja ajoimme yhtä soittoa Pärnuun asti. Jukka Sirén luki meille Latvian varsin monivaiheisesta historiasta. Viroon saavuttuamme ajoimme aivan merenrantaa pientä maantietä pitkin Häädemetsään, missä yhdyimme päätielle. Autossa pidettiin tietokilpailu.

Pärnussa poikkesimme välipalalla kahvilassa. Pärnusta ajoimme 4-tietä Tallinnaan; matkalla pidimme arpajaiset. Tallinnaan saavuimme hyvissä ajoin. Meillä oli aikaa noin 1½ tuntia ennen laivan lähtöä. Ajan käytimme kävelyyn Tallinnan vanhassakaupungissa.

Merimatka Helsinkiin luonnistui mukavasti syömällä ja ostoksia tehden. Osa eksyi tanssin pyörteisiinkin. Helsingissä meitä odotti tuttu sää – räntäsadetta. Bussimatka Tampereelle taittui ilman vaikeuksia. Tampereella olimme takaisin vähän puolenyön jälkeen. Bussin mittarin mukaan olimme ajaneet 1100 kilometriä.

Jukka Sirén (teksti) – Antti Lähde (kuvat)

Jurmalan rannalla on lukuisia viehättäviä hotelleja ja ravintoloita.

Poltetauti on jo pitäjässä toista vuotta raivonnut

Esi-isiemme elämä oli myös kamppailua tauteja vastaan

Prologi

Vesilahtelaisten uskotulla kirjoitusmiehellä Erland Alasella oli vuosina 1867–1868 runsaasti raskaita velvollisuuksia. Tautiepidemia oli levinnyt pitäjään, ja Alanen sai kiertää talosta toiseen kirjoittamassa perukirjoja. Vuoden 1867 lopulla hän vietti kaksi päivää Suonolan kylän Ahdin talossa, sillä sekä talon vanha emäntä että velkaantuneen talon myynyt ja torppariksi ryhtynyt nuori isäntä olivat kuolleet kesällä taudin uuvuttamina: "Wuonna 1867 5 p:nä Marraskuuta toimitettiin kalunkirjotus Suonolan Ahdilla Talonmuorin Ulla Kristianin tytär Ahdin jälkeen, joka kuoli 25 päivä wiimme kesäkuuta tänävuonna; ja jälkeensä jätti Lesken Juha Jakon poika Ahdin, sekä kaksi poikaa Joose ja Juha, joista toinen poika, Joose, kuukauden perästä myös kuoli, ja Juha laillisessa ijässä ja tässä saapuvilla on."[1]

Vuoden 1868 alussa myös Ahdin entinen emäntä Maija Joosentytär kuoli torpassaan Siltalassa. Torppaan jäi tuolloin seitsemän alaikäistä lasta, jotka äitinsä kuoleman jälkeen saivat torpasta häädön. Vuonna 1872 lapsista vanhin oli tullut täysikäiseksi ja nosti oikeusjutun hänet ja muut lapset häätänyttä isäntää vastaan. Oikeuskäsittelyn aikana kävi ilmi, että sekä Maijan että hänen miehensä Joosen kuolinsyy oli nälkätyyfus, *hungertyfus*.[2]

Yksi vai monta tautia?

Tauteja aiheuttavien pieneliöiden näkeminen oli jokseenkin mahdotonta ennen mikroskooppien tarkkuuden paranemista 1800-luvulla. Vuosisadan kuluessa ja varsinkin sen loppupuolella bakteriologian tullessa laajalti hyväksytyksi lääketieteen alaksi taudinaiheuttajia pystyttiin tunnistamaan. Samalla tartuntataudit voitiin määritellä ja erottaa toisistaan entistä tarkemmin. Ahdin isäntäparin surmannut tyyfus oli yhteisnimi useammalle epideemiselle tartuntataudille: pilkkukuumeelle, toisintokuumeelle ja lavantaudille. Nämä toistuvasti paikallisia ja koko maan laajuisia epidemioita aiheuttaneet taudit muistuttavat oireiltaan toisiaan ja esiintyivät usein samanaikaisesti, joten esimerkiksi pilkkukuumeesta on käytetty Suomessa nimityksiä *pilkkupolte* ja *lavatauti*. Rajun kuumetaudin yleisiä nimityksiä ovat olleet myös *lämmin-tauti*, *polttotauti* ja *varitauti*.[3]

Pilkkukuume lienee tyyfusryhmän taudeista vaarallisin: hoitamattomana sen arvioidaan tappavan jopa 30–40 prosenttia tartunnan saaneista. Taudin oireita ovat korkeaksi kohoava kuume, päänsärky, pahoinvointi, uupumus, lihassäryt ja sekavuustila. Muutaman päivän kuluessa ensimmäisistä oireista alkaa koko iholle leviävä muutaman millimetrin kokoisista punertavista pilkuista muodostuva ihottuma, josta tauti on saanut suomenkielisen nimensä. Taudin kreikankielinen nimi *typhus* johtuu sen aiheuttamasta uupumus- ja sekavuustilasta: sana tarkoittaa savua tai utua. Taudinaiheuttaja on *Rickettsia prowazeckii* -bakteeri, joka leviää ihmisestä toiseen yleensä vaatetäin, mutta myös päätäin välityksellä. Täin vaivaama ihminen raapii kutisevaa ihoaan, jolloin bakteeri tunkeutuu verenkiertoon.[4]

Pilkkukuume sekoitettiin 1800-luvulla pitkään lavantautiin, sillä kumpikin tauti aiheuttaa korkean kuumeen lisäksi iho-oireita. Lavantaudin muut oireet ovat kuitenkin hieman pilkkukuumeesta poikkeavia: lavantauti on suolistosairaus, joka aiheuttaa ummetusta, päänsärkyä, yskää ja yleistä heikkoutta. Hoitamaton tauti surmaa noin 10–20 prosenttia tartunnan saaneista. Taudinaiheuttaja on *Salmonella typhi* -bakteeri, joka leviää ihmisulosteen saastuttaman veden tai ruoan välityksellä, mutta tauti voi tarttua myös suoraan ihmisestä toiseen. Suomessa lääkärit ovat alkaneet erottaa lavantaudin ja pilkkukuumeen eri taudeiksi 1850-luvulta saakka.[5]

Toisintokuume pystyttiin erottamaan muista tyyfusryhmän taudeista hieman paremmin, koska se suomenkielisen nimensä mukaisesti aiheuttaa jaksoittain muutamia päiviä kerrallaan kestävän korkean kuumeen.

Kuumejaksoa seuraa viikon oireeton vaihe, jonka jälkeen oireet ilmaantuvat uudelleen. Taudin oireet muistuttavat lavantaudin ja pilkkukuumeen oireita, sillä toisintokuumekin aiheuttaa päänsärkyä, lihas- ja nivelkipuja sekä pahoinvointia. Taudin aiheuttaja *Borrelia recurrentis* -bakteeri leviää pilkkukuumeen aiheuttajan tavoin täiden välityksellä.[6]

Tyyfus-ryhmän tauteihin laskettiin joskus myös punatauti, vaikka sen oireet on mainituista kolmesta taudista poikkeavina pitkään tunnistettu. Punatauti on vakava ja helposti tarttuva suolistosairaus, joka aiheuttaa verisen ripulin. Punataudinkin aiheuttaa bakteeri, joka leviää ihmisulosteiden saastuttaman veden tai ruoan välityksellä. Punatautiepidemioilla oli taipumus puhjeta loppukesällä, kun lämpötila oli pysynyt pitkään korkeana.[7]

Lääkärien ei ollut aina helppoa erottaa tauteja toisistaan varsinkaan epidemioiden aikana, jolloin tautitapauksia oli lukemattomia. Kuolinsyitä kirjasivat 1800-luvulla kuolleiden luetteloihin papit, joiden edellytykset erottaa tauteja toisistaan olivat vielä vähäisemmät, joten on ymmärrettävää, että kuolinsyyksi mainittu tyyfus voi tarkoittaa kolmea, ehkä neljääkin tautia. Tyyfukseksi on voitu määritellä myös pikkulavantauti ja influenssa. Se, että samat henkilöt sairastuivat "tyyfukseen" useita kertoja vuosisadan pahimman epidemian aikana 1866–1869, osoittaa, että tauteja oli useita. Yksi tauti olisi synnyttänyt jonkinasteisen immuniteetin, jolloin moninkertainen tartunta samaan ihmiseen ei olisi ollut mahdollinen.[8]

Nälkä ja tyyfus kulkivat käsi kädessä

Ahdin isännän ja emännän kuolinsyyksi mainittu "nälkätyyfus" viittaa aikalaisten yleiseen käsitykseen siitä, että nälkä synnytti tauteja. Pilkkukuume-epidemian synty esimerkiksi yhdistettiin aikanaan poikkeuksellisiin oloihin, kuten sotaan, piiritykseen ja nälänhätään. Ravinnon puute ei kuitenkaan välttämättä lisää edes tartuntaherkkyyttä, mutta täiden ja saastuneen veden tai ruoan osuus tyyfus-ryhmän tautien leviämisessä selittävät sen, että taudit levisivät sotaväen mukana tai poikkeuksellisten sääolosuhteiden aiheuttamien nälänhätien aikana. Nälkä on siten vaikuttanut epidemioiden syntyyn välillisesti: vaikka puhutaan nälkään kuolemisesta, pelkkä ravinnonpuute harvoin selittää yksinään entisaikojen väestökatastrofeja. Nälkä on johtanut epidemioiden syntymiseen, kun nälkäiset ihmisjoukot ovat lähteneet liikkeelle. Kun samalla hygienian taso ja mahdollisuudet huolehtia ruoan ja veden puhtaudesta ovat romahtaneet ja ihmiset majoittuneet ahtaisiin väliaikaistiloihin, olosuhteet tautien leviämiselle ovat olleet otolliset. Ruoan perässä vaeltavien ihmisjoukkojen mukana taudit ovat päässeet leviämään laajoille alueille.[9]

Entisaikana maatalousyhteisöjen ravintotalous oli haavoittuva kasvi- ja eläintautien vuoksi. Ruokaa pilaantui helposti myös kuljetuksessa ja varastoinnissa, mutta ilmasto-olosuhteiden merkitys maatalouden harjoittamiselle on ollut hyvin tärkeä. Perinteisten viljelyskasvien kasvualueiden rajoilla, kuten Suomessa, sääolosuhteiden vaikutus on ollut erityisen suuri, eikä katovuosien aiheuttamia väestökatastrofeja ole ollut mahdollista välttää. Ihmisten lisääntyneen liikkuvuuden aiheuttamien epidemioiden on lähteiden puutteellisuudesta huolimatta arveltu olleen suurena syynä valtavaan väestönmenetykseen 1696–1697. Paikallisia tai maakunnan laajuisia lavantauti- ja pilkkukuume-epidemioita esiintyi eri puolilla maata 1700-luvulla, esimerkiksi pikkuvihan aikana 1742–1743.[10]

Suomen sodan alussa talvella 1808 punatautia oli jo liikkeellä venäläisten joukkojen tunkeutuessa maahan. Sotajoukot levittivät liikkuessaan taudin lähes koko maahan; tartuntaa edisti sotilaiden majoittaminen talonpoikaistaloihin. Vaikein tilanne syntyi Pohjanmaalla kesällä ja syksyllä, kun Venäjän ja Ruotsin joukko-osastot vuorotellen etenivät ja perääntyivät. Kun Ruotsin armeija syksyllä perääntyi, taudit levisivät nopeasti siviiliväestöön Raahen ja Oulun seuduilla, jossa tilannetta on kuvattu sekasortoiseksi. Myös pilkkukuume ja punatauti tekivät tuhojaan: vuosina 1808–1809 Suomen väestö väheni pääasiassa tautien vuoksi yli 53 000 hengellä.[11]

Suomessa sääolot olivat maataloudelle suotuisia 1820-luvulla, mutta seuraavalla vuosikymmenellä varsinkin Pohjois-Suomessa oli pahoja katovuosia, jotka johtivat tautien leviämiseen. Esimerkiksi Kainuussa kymmenesosa väestöstä menehtyi kymmenen kuukauden kuluessa vuosina 1832–1833. Muualla maassa oli ainakin paikallisia katoja. Vesilahdessa 1832 kesäkuun hallat loukkasivat kahdesti rukiita; jo edellisen vuoden sato oli ollut huono. Vesilahden kirkonvartija Tuomas Tallgrén kirjoitti loppukesällä kauhistuneena päiväkirjaansa: "aiwan Kowa nälkä Wuosi Tänä Suwena on Ihmis Parkaisila." Seuraavana talvena Tallgrénin tuvassa vieraili tauti: jokainen hänen nelihenkisestä perheensä sairastui neljän päivän sisällä. Epideemisille tartuntataudeille olikin tyypillistä se, että tauti ei hellittänyt otettaan talosta ennen kuin kaikki sen asukkaat olivat sairastuneet. Pienellä alueella vaikuttaneet epidemiat saattoivat olla paikallisesti hyvinkin tuhoisia. Kirkonvartija Adam Ivendorff, myös Vesilahdesta, kirjasi elokuussa 1852 havaintonsa: "Kova puna tauti on liikkeessä, että tän Elo kuun sisällä on kuollut tästä Wesilahden pitäjästä yli 40 hengen, erittäin lapsia." Seuraavassa kuussa Ivendorff tiesi taudin aiheuttaman kokonaismenetyksen: "Näiden 3 kuukauden, Heinä, Elo, ja Syys kuun sisällä kuoli tästä Wesilahden pitäjästä puna tautiin 136 henkee, mutta enimmiten lapsia, se on ollu erinomasen ikävää, kun on joka päivä tuotu ruumiita Kirkon tykö, välistä toista kymmentä, yhtenä päivänä tuotiin meidänkin sivutte, Narvan puolisesta päätä pitäjästä 11 ruumista, se oli ikävää."[12]

Parhaiten 1800-luvun epidemioista tunnetaan suurten nälkävuosien 1866–1868 epidemia tai useiden tautien aiheuttamat samanaikaiset epidemiat, jotka johtivat

vuosisadan pahimpaan väestökatastrofiin Suomessa. Sen syntymiseen vaikuttivat katovuodet, joita 1860-luvulla oli useita peräkkäin. Vuosikymmenen pahin kato oli vuonna 1867. Pohjois- ja Keski-Suomessa oli ollut pahoja katoja 1850-luvun lopulta saakka, mutta nälkään nääntyi aikalaistietojenkin mukaan kovin harva; valtavan väestönmenetyksen aiheuttivat pääasiassa kulkutaudit, joista vaarallisimmat kuuluivat tyyfus-ryhmään.[13]

Kuolleisuus alkoi nousta Suomessa vuonna 1865, jolloin kuolleita oli noin 7 000 enemmän kuin edellisenä vuonna. Vuonna 1866 kuolleisuus kasvoi 14 000 hengellä vuoteen 1865 verrattuna. Pelkästään kato ei selitä kuolleisuutta ja varsinkaan sen alueellisia eroja. Epätavallisen suurta kuolleisuus oli vuonna 1866 Raahen ympäristössä, Kainuussa sekä Kuopion ja Jyväskylän seuduilla. Samaan aikaan kuolinsyyksi kirjattiin koko ajan kasvava määrä tyyfus-ryhmän tauteja. Taudin arvellaan tulleen Suomeen Pietarista, jossa kuolleisuus oli kasvanut koko 1860-luvulla; syyksi on arveltu toisintokuumeen aiheuttamaa epidemiaa, joka jatkui vuoteen 1868. Toisintokuumetta on kerrottu tavatun Suomessa vuoden 1865 aikana Hämeenlinnassa, jonne se ilmeisesti levisi Pietarin kautta Etelä-Venäjältä rautateitse kuljetetun kasakkaosaston mukana. Myös Viipurin ja Käkisalmen ympäristöstä lääkärit raportoivat toisintokuumetapauksista. Maaliskuussa 1865 Tornion venäläisessä varuskunnassa puhkesi tyyfusepidemia. Myös Raahessa ja Oulussa esiintyi tyyfusta, ja vuoden lopulla tauti oli leviämässä rannikolta sisämaahan. Lokakuussa tyyfukseen sairastuttiin Sotkamossa ja Suomussalmellakin, joten Oulun läänissä se oli jo hyvin laajalle levinnyt.[14]

Pohjanlahden rannikolla tyyfus levisi vuonna 1866 voimakkaasti rannikolta sisämaahan, mutta vuoden lopulla tauti kulki myös toiseen suuntaan kaupunkeihin pyrkivien nälkäisten ihmisjoukkojen mukana. Suurinta tyyfuskuolleisuus oli vuoden 1866 aikana kolmessa pohjoisessa läänissä, mutta kaikkialla tauti oli leviämässä voimakkaasti pohjoisesta etelään. Myös Hämeen sekä Turun ja Porin läänien pohjoisosissa alkoi tyyfusepidemia. Vuonna 1867 sairastuneita oli käytännössä koko maassa, sillä tauti levisi nopeasti pohjoisesta etelään ruoan perässä kulkeneiden nälkäisten ihmisjoukkojen mukana. Suurinta kuolleisuus oli Satakunnassa ja kaikkein pahin tilanne oli Tampereen lääkäripiirissä. Siellä tyyfus tappoi noin joka 20. asukkaan. Tauti oli erittäin tarttuvaa: esimerkiksi Laviassa pitäjän 3000 asukkaasta vain joka sadannen kerrotaan välttäneen tartunnan. Koko maassa noin 300 000 ihmisen on arvioitu sairastuneen vuonna 1867.[15]

Vuonna 1867 sääolot olivat poikkeuksellisia. Etelä-Suomessa järvet olivat jäässä vielä kesäkuun alussa eikä toukotöitä päästy aloittamaan ajallaan. Vesilahdessa kirkonvartija Adam Ivendorff kuvasi kotipitäjänsä säätä kesäkuun lopulla: "Kesä kuu on jo loppu puolella, niin nyt vasta on ruvettu toukoja tekeen, kun ei ole raskinnut talvi takkiansa riisua; sillä lumi ja jäät ovat olleet melkeen tähän asti maassa, eikä koko kevännä ole vielä muutonkan sopivia ilmoja ollut, että olis sopinutkan toukoja tehdä, ja nyt kahden puolen mittu maarin on vasta toukoja tehty, sillä kovat kolkot kylmät ilmat on vaan alati, sillä koko luonto on liki 2ta kuu kautta tavallistansa jäljemmässä, ja koivun lehtikin vasta rupee vähän hiiren korvalla." Sato oli erittäin huono, ja halla turmeli syystouot syyskuussa eteläistä Suomea myöten. Vesilahdessakin halla teki tuhojaan: "Ja pakkanen vei suvi viljankin Syys kuun 24 päivää vastaan, näyttää kaikki elon toiveet mahdottomalta, vaikka kansakin on vähentynyt, sillä kuolevaisuus on suuri, poltetauti on jo pitäjässä toista vuotta raivonnut."[16]

Turun ja Porin läänissä kuolleisuus oli suurimmillaan keväällä ja alkukesällä 1867, jo ennen katoa. Tämä osoittaa sen, että nälänhädän vaikutus kuolleisuuteen oli pieni verrattuna tartuntatauteihin. Vuoden 1868 alkupuoliskolla kuolleisuus kohosi sitten huippuunsa, ja suurimmillaan se oli toukokuussa. Kaksi vuotta aiemmin hätä oli ollut suurin pohjoisessa, mutta nyt vakavin tilanne oli Etelä-Suomen asutuskeskusten tuntumassa. Pelkästään Tyrvään rovastikunnan kuolleisuus oli moninkertainen koko Lappiin verrattuna. Vesilahdessa, joka kuului Tyrvään rovastikuntaan, kuoli maaliskuussa 30 henkeä viikossa. Toukokuussa kuoli 70 ja kesäkuussa 98 ihmistä, mutta tämän jälkeen kuolleisuus alkoi laskea niin, että elokuun jälkeen kuolleisuus asettui 20–25 hengen välille kuussa. Adam Ivendorff arvioi maaliskuussa 1868 nälän vievän hautaan osan, mutta pääosan kuolleista tappoi tauti: "Tämä talvi on ollut kaikin puolin, mitä ikävämpiä sopii olla; Köyhyys on niin suuri, ettei sitä enää voi kertookkan; joka viikkoa kuolee ihmisiä aina 30nen paikoille, joista epäilemätä pijan kolmas osa kuolee nälkään, ja kakskolmas osaa lämpöseen tautiin, joka nyt, liki 2si vuotta on ollut yli Suomen erin omasessa vauhdissa."

Suurinta kuolleisuus oli vuonna 1868 Satakunnassa, Länsi-Hämeessä ja Etelä-Pohjanmaalla. Vuonna 1868 tammikuusta elokuuhun ulottuvan jakson aikana kuolleita oli 117 000 henkeä ja koko vuonna 138 000 henkeä. Vastaava väestönmenetys merkitsisi nykyisin lähes 400 000 suomalaisen kuolemaa yhden vuoden aikana. Sairastuneita on arvioitu olleen koko maassa noin puoli miljoonaa, joten tauti tappoi lähes joka neljännen sairastuneen. Tuon ajan tavalliseen kuolleisuuteen verrattuna tartuntatautiepidemioiden aiheuttama ylimääräinen kuolleisuus oli vuosina 1866–1868 noin 150 000 henkeä.[17]

Pilaantunut ilma vai Jumalan rangaistus?

Tyyfusepidemioiden aikana taudinaiheuttajia ei vielä tunnettu, joten epidemioiden syistä oli vallalla monenlaisia teorioita. Samoin niiden hoitokeinoiksi esitettiin monenlaisia konsteja. Hyvin yleinen selitysmalli 1860-luvun nälkävuosien epidemioille oli huono ravinto ja

nälkä sinänsä. Esimerkiksi sivistyneistön käsitykset käyvät ilmi ruukinpatruunan ja aatelismiehen Anders Ramsayn muistelmista, joissa hän kertoi myös järkyttävistä kokemuksistaan vuonna 1868: "Jokainen saattoi arvata, että epäterveellisestä ja riittämättömästä ravinnosta, uuvuttavasta vaeltamisesta pakkasessa ja lumessa, tuulessa ja tuiskussa, sekä liasta, jonka keskellä nuo ihmiset elivät, ennen pitkää seuraisi tauteja. Jo helmikuun alussa puhkesikin hirveä kulkutauti, ns. nälkäkuume, johon ihmisiä kuoli joukoittain."[18]

Lääkäreilläkin oli monia ehdokkaita tautia selittämään. Ruumiinnesteiden tasapainoon perustuvat teoriat olivat tieteellisesti käyttökelpoisia vielä 1800-luvulla, mutta suositumpi selitys epidemioille oli miasmateoria, joka oli kehittynyt keskiajalla ja uuden ajan alussa. Miasma tarkoitti pilaantunutta tai muuntunutta ilmaa, joka aiheutti tauteja. Miasma sopi hyvin tauteja selittäväksi tekijäksi: sen avulla tuli ymmärrettäväksi se, että suuri joukko ihmisiä saattoi samanaikaisesti sairastua samaan tautiin. 1800-luvulla lääkärit olivat kehittäneet teoriaa edelleen: tauti itse syntyi pilaantuneesta ilmasta, mutta levisi ihmisestä toiseen tarttumalla: "Lämmintauti on sellainen tauti, joka syntyy yleisen hädän ja puutteen aikana, eritenkin henkilöissä, jotka asuwat ahtaalla huoneissa, joissa tarpeellinen ilmanwaihetus puuttuu ja puhtaus laiminlyödään. Sairaan lähestössä ilma turmeltuu, niin että tauti tarttuu muihinkin." Kehittyvän tartuntateorian puolesta puhui se, että kokemus oli osoittanut tautien pystyvän siirtymään ihmisestä toiseen. Tartuntatautiteoria ei kuitenkaan tullut vallitsevaksi käsitykseksi ennen kuin taudinaiheuttajat pystyttiin näkemään mikroskoopeilla: ennen sitä pieneliöt olivat pikemminkin uskon asia, ja pahalta haiseva pilaantunut ilma aistein havaittavana asiana oli uskottavampi selitys tautien syntymiselle.[19]

Suomessa pilaantuneen ilman syyllisyyttä 1860-luvun nälkävuosien epidemiaan kannatettiin lääkärien keskuudessa laajalti. Esimerkiksi Tampereen piirilääkäri julkaisi Tampereen Sanomissa syksyllä 1867 artikkelin, jossa hän kuvasi taudin leviämistä: "Tautien tarttuvuus on monenkaltainen, niin että esimerkiksi tautia löytyy, jotka tarttuwat sairasten pitelemisestä. Lämmintauti ei kuitenkaan tartu tällä tawalla, waan sairaasta lewiää ympäristöön taudin aineita, jotka waikuttawat samanlaisen taudin terweissä, liioinkin jos on monta sairasta samassa huoneessa ja itse huone on umpinainen, niin etteiwät taudin aineet pääse hajoamaan ulos ilmaan." Terveen sairastuvuus tautiin riippui monesta tekijästä: "Lämmintauti tarttuu helpommin, kuin ihminen on kowin wäsynyt, joko työstä tai walwomisesta, kun hän on huonolla tai wajawaisella rawinnolla, taikka kun hän ylöllisesti syö ja juo, joko hän sitten nauttii herkkuja tai nälkäruokaa, olutta tahi kaljaa. Waan ei ainoastaan ruumiin tila, mutta myöskin mielen tila waikuttaa taipumusta tautiin liioinkin murhe, kiiwastus ja pelko."[20]

Lääkärikunnan keinot taudin parantamisessa ja sen leviämisen estämisessä olivat rajalliset, koska tautiin tehoavia lääkkeitäkään ei ollut. Usein lääkärit yhdistivät raporteissaan taudin pohjoisesta etelään liikkuvaan kerjäläistulvaan. Lääkärien mahdollisuudet auttaa sairastuneita olivat 1867– 1868 heikot jo senkin vuoksi, että lääkäripiirien koko oli satoja neliökilometrejä ja sairastuneita oli tuhansia. Anders Ramsayn kuvaus Salon piirilääkärin toimista ei siten ehkä ole lääkärin toimintamahdollisuuksiin nähden aivan oikeudenmukainen: "Piirilääkäri, vanha ja ammatissaan taitamaton herra, asui kuuden peninkulman päässä Salossa ja oli aivan liiaksi mukavuutta rakastava herra vaivautuakseen tulemaan niin kaukaa Björkbodaan hoitamaan ilmaiseksi sairaita. Valtiolta ei saatu heille edes riittävästi lääkkeitä. Ne, joiden oma elinvoima ei riittänyt taudin murtamiseen, saivat avun ja hoidon puutteessa siihen menehtyä."[21]

Nuoremman polven lääkäreistä tarmokkaimmin taudin leviämiseen perehtyi Pudasjärven piirilääkäri Karl Fogelholm, joka väitöskirjassaan vuodelta 1864 oli tutkinut hygienisiä seikkoja. Fogelholmin piirissä tyyfus alkoi levitä vuoden 1867 alussa, mutta Fogelholm ei tarjonnut sen selitykseksi sopimatonta ravintoa, vaan hän korosti kulkutautien tarttuvaisuutta ja hygienisiä seikkoja. Fogelholmin keinoina estää taudin leviämistä olivat työ, valistus ja eristys. Tärkein niistä oli jo sairastuneen eristäminen terveistä tartunnan estämiseksi. Yleinen tapa nimittäin oli, että sairas makasi tuvassa terveitten keskuudessa; tällöin tauti levisi varallisuudesta riippumatta isäntäväkeen ja muihin terveisiin.[22]

Sanomalehdistö julkaisi runsaasti selityksiä taudin syistä. Hyvänä tarkoituksena oli opastaa ihmisiä elämään niin, että taudille suotuisia olosuhteita ei syntyisi. Lääkärikunnan käsitykset pilaantuneesta ilmasta tulivat tällöin toistetuiksi. Sääksmäellä, maaseudulla, taudin katsottiin leviävän hautausmaalta, josta "myrkylliset ja kaikellaisia tauteja lewittäwäiset höyryt, etenkin kewätaikana nousewat, joista eläwitten terveydelle yleisesti on waara ja wahinko". Kaupungissa tauti syntyi hieman toisella tavalla. Tampereen Sanomat opasti kaupunkilaisia näin: "Tämä kaupunki onkin lämpimälle taudille ja sen yltymiselle hywin sopiwa paikka siinä kohden, että työwäkeä, warsinkin tehtaalaisia, asuu kolme, neljä henkeä samassa aiwan pienessä huoneessa, josta sopii arwata, ett'ei ilma sellaisessa huoneessa saata raittiina pysyä, siitä puhumattakaan, kuinka wähä raittiin ilman tarpeellisuutta yleensä älytään. Päälliseksi näillä niin ahtaalla asuwilla usein ei tehtaissakaan ole paljoa terweellisempää ilmaa. Kyllähän paikkakunnan lääkärit owat tärkeästä seikasta asukkaita muistuttaneet, mutta wanhat tawat owat sitkeitä, eiwätkä sentähden niin äkkiä muutu."[23]

Lehdistössä julkaistut hoitokeinot eivät välttämättä edistäneet sairastuneen toipumista, mutta taudin leviämistä estävät konstit saattoivat ehkä jossain määrin toimiakin. Tampereella annettiin kolme ohjetta taudin taltuttamiseen: "Käytössääntöjä nyt liikkuwan lämpimän taudin aikana: 1:ksi. Pitää wuorokauden pitää pellin awoinna ja pesässä walkeaa, joka pidetään woimassa hetken takaa pesään heittämällä lastuja eli pieniä puita. 2:ksi. Pitää huoneet puhtaina siiwoamalla ja kaikkein

sellaisten aineitten poistamalla, joista ilma saastutetaan, niinkuin likaisia watteita, wanhoja ruokawaroja, ruuppuja ja muita sellaisia aineita. 3:ksi. Toiwuttaissa noudattaa tarpeellista warowaisuutta, koskewa ruokaa, ett'ei watsan ylellisellä täyttämisellä saatettaisi usein auttamatoin taudin uudistus." Säännöt 1 ja 2 tuskin tautiin vaikuttivat, mutta sääntö 2 ainakin ehkäisi ennalta taudin leviämistä, vaikka se perustuikin väärään olettamukseen pilaantuneesta ilmasta taudinaiheuttajana: likaisten vaatteiden tuhoamisella saatiin ehkä tauteja levittävät syöpäläiset vähenemään.[24]

Sanomalehdistöllä oli välillä taipumus paisutella vuosien 1867–1868 nälänhädän ja epidemioiden karmeaa satoa paikallisesti. Tarkoituksena ei ollut pyrkimys sensaatioihin vaan virkamiehiä pyrittiin herättelemään tai saamaan paikkakunnalle apua. Lehtimiehet kuuluivat sivistyneistöön, joka saattoi myös syyllistää mielestään yksinkertaista kansaa tautien leviämisestä: "Kun ymmärtäwäiset neuwowat erottamaan sairaan terweistä, niin ei tätä käskyä aina noudatetakkan; mutta jos niin tapahtuu, niin kuitenkin usiammat terweet palkolliset tahtowat olla ja asua sairaan huoneessa ja häntä haistella. Jos joku warottaa niin typerät ja tyhmät palkolliset wastaawat: 'ei tauti tartu, jos ei Jumala suo.' Tällaisesta typeryydestä saawat kuitenkin luonnollisen rangaistuksensa, sillä poltetauti on nykyään ruttomainen ja tarttuwainen, josta moni taitawa lääkäri on warmaan wakuuttanut ja sen on moni muukin kokenut."[25]

Kirkonvartija Adam Ivendorff pohdiskeli päiväkirjassaan Jumalan tarkoitusperiä tammikuussa 1868: "Ehkä Jumalalla on tarkoituksena ihmisten parannus ja palajaminen synnistä ja pahuudesta tällä kalliilla ja kovalla ajaalla." Hän ei ollut ainoa, joka katsoi, että kadot ja tauti olivat Jumalan rangaistusta. Samaan olivat päätyneet lehtien maalaiskirjeenvaihtajat, jotka olivat usein talollisia tai käsityöläisiä: "Näin on nyt Herran witsa päällämme." Jumalan tarkoitusperiä myös epäiltiin: "Kysymys on waan onko Jumala woittanut tarkotustaan näitten lähettämällä? onko kansamme parannut!" Sivistyneet lehtimiehet pitivät tällaisia käsityksiä tietysti kansan yksinkertaisuutena.[26]

Epilogi

Vuosien 1866–1868 epidemia jäi Suomen viimeiseksi suureksi väestökatastrofiksi. 1800-luvun lopulla tapahtunut tekninen ja lääketieteellinen kehitys johtivat monien tartuntatautien harvinaistumiseen ja katoamiseen Euroopasta. Esimerkiksi lavantautia aiheuttava bakteeri löydettiin vuonna 1880, ja vuosisadan lopulla sitä vastaan kehitettiin rokote. Epideemistä pilkkukuumetta vastaan saatiin kehitetyksi rokote toisen maailmansodan alla.[27]

Rokotteet ja lääketieteen kehittyminen eivät olleet ainoita tekijöitä, jotka johtivat epidemioiden vähentymiseen. Henkilökohtaisen hygienian ja kotien puhtauden kohentuminen, juomaveden puhtaudesta huolehtiminen ja elintarvikkeiden valvonta, jätehuolto ja antibiootit mullistivat monien taudinaiheuttajien ekologian. Toimivan kunnallistekniikan merkitys tautien katoamiselle oli suuri. Yksi viimeisistä paikallisesti laajemmista lavantautiepidemioista koettiin Tampereella 1915–1916. Saastunut juomavesi aiheutti tuolloin noin 3300 kaupunkilaisen sairastumisen ja lähes 300 kuoleman. Nykyisin tyyfus-ryhmän tautien aiheuttamat epidemiat ovat hallittavissa ja rajoitettavissa yksinkertaisin keinoin lääkkein ja puhtaudesta huolehtimalla.[28]

Ihmiselämä on edelleen osaksi kamppailua taudinaiheuttajia vastaan, myös meillä läntisessä hyvinvointivaltiossa, mutta varsinkin köyhemmissä maissa ja pakolaisleireillä. 1800-luvulla kamppailu nykyisin helposti hoidettavaa tautia vastaan johti monesti taudinaiheuttajan voittoon. Taudin vaikutukset eivät välttämättä rajoittuneet yhteen yksilöön, sillä tauti ei epidemian aikana hellittänyt otettaan talosta ennen kuin kaikki asukkaat olivat sairastuneet. Myös nykyaikaisen sosiaaliturvan puuttuminen merkitsi sitä, että taudin seuraukset saattoivat olla kohtalokkaat niillekin, jotka säästyivät taudilta: Ahdin emännän ja isännän jälkeensä jättämistä seitsemästä lapsesta Vesilahden kunnan vaivaishoitolautakunta päätti vuonna 1868 panna viisi vanhinta kerjuulle ja tarjota kaksi nuorinta huutokaupalla hoidettavaksi sille, joka tekee halvimman tarjouksen.[29]

Mikko Kylliäinen

Lähteet

Arkistolähteet

Hämeenlinnan maakunta-arkisto
Ylä-Satakunnan ylisen tuomiokunnan arkisto, Vesilahden käräjäkunta
Perukirjat 1868
Varsinaisasian pöytäkirjat 1872

Vesilahden seurakunnan kirkonarkisto
Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1849–1878

Vesilahden seurakunnan kirkkoherranvirasto
Kirkonvartija Adam Ivendorffin päiväkirja 1846–1897

Sanomalehdet

Sanomia Turusta
Tampereen Sanomat

Kirjallisuus

Jutikkala, Eino.
Kuolemalla on aina syynsä (3. p.). Porvoo 1994.

Kallioinen, Mika.
Rutto & rukous – Tartuntataudit esiteollisen ajan Suomessa. Keuruu 2005.

Kylliäinen, Mikko & Puro, Ritva (toim.).
Aiwan kowa tapaus – Kirkonvartija Tuomas Tallgrén ja hänen päiväkirjansa vuosilta 1795–1837.
Jyväskylä 1996.

Muroma, Seppo.
Suurten kuolovuosien (1696–1697) väestönmenetys Suomessa. Helsinki 1991.

Ramsay, Anders.
Muistoja lapsen ja hopeahapsen (2. p.). Juva 1987.

Turpeinen, Oiva.
Nälkä vai tauti tappoi? Helsinki 1986.

Turpeinen, Oiva.
Näläntorjunta ja hyvinvointivaltion perusteet. Helsinki 1991.

Vuorinen, Heikki S.
Tautinen historia. Jyväskylä 2002.

---

[1] *Ylä-Satakunnan ylisen tuomiokunnan arkisto, Vesilahden käräjäkunta, perukirjat 1868. Hämeenlinnan maakunta-arkisto, Ec:12.*

[2] *Ylä-Satakunnan ylisen tuomiokunnan arkisto, Vesilahden käräjäkunta, perukirjat 1868. Hämeenlinnan maakunta-arkisto, Ec:12; Ylä-Satakunnan ylisen tuomiokunnan arkisto, Vesilahden käräjäkunta, varsinaisasian pöytäkirjat 1872, talvikäräjät § 95. Hämeenlinnan maakunta-arkisto, Ca:17.*

[3] *Vuorinen 2002, s. 28 ja 200; Kallioinen 2005, s. 201.*

[4] *Vuorinen 2002, s. 198; Kallioinen 2005, s. 86–87.*

[5] *Vuorinen 2002, s. 199; Kallioinen 2005, s. 83–84.*

[6] *Vuorinen 2002, s. 191 ja 199.*

[7] *Kallioinen 2005, s. 80–82.*

[8] *Turpeinen 1986, s. 216.*

[9] *Jutikkala 1994, s. 131; Vuorinen 2002, s. 201; Kallioinen 83–86.*

[10] *Muroma 1991, s. 26–29; Vuorinen 2002, s. 43.*

[11] *Kallioinen 2005, s. 83 ja 160; Turpeinen 1991, s. 19–20.*

[12] *Turpeinen 1991, s. 44 ja 82; Kylliäinen & Puro 1996, s. 147–149; Adam Ivendorffin päiväkirja 1846–1897. Vesilahden seurakunnan kirkkoherranvirasto.*

[13] *Turpeinen 1986, s. 29 ja 137–142.*

[14] *Turpeinen 1986, s. 37 ja 42–45.*

[15] *Turpeinen 1986, s. 51–66 ja 79–88.*

[16] *Turpeinen 1986, s. 19–20; Adam Ivendorffin päiväkirja 1846–1897. Vesilahden seurakunnan kirkkoherranvirasto.*

[17] *Turpeinen 1986, s. 22 ja 111–115 ja 140; Adam Ivendorffin päiväkirja 1846–1897. Vesilahden seurakunnan kirkkoherranvirasto.*

[18] *Turpeinen 1986, s. 71; Ramsay 1987, s. 234.*

[19] *Vuorinen 2002, s. 27–28; Kallioinen, s. 146; Tampereen Sanomat 26.2.1867.*

[20] *Turpeinen 1986, s. 203-204.*

[21] *Turpeinen 1986, s. 71; Ramsay 1987, s. 234.*

[22] *Turpeinen 1986, s. 91.*

[23] *Tampereen Sanomat 4.6.1867 ja 22.9.1868.*

[24] *Tampereen Sanomat 26.2.1867.*

[25] *Turpeinen 1986, s. 141; Sanomia Turusta 14.6.1867.*

[26] *Adam Ivendorffin päiväkirja 1846–1897. Vesilahden seurakunnan kirkkoherranvirasto; Sanomia Turusta 24.5.1867 ja 14.6.1867; Tampereen Sanomat 9.6.1868.*

[27] *Vuorinen 2002, s. 63; Kallioinen 2005, s. 84 ja 201.*

[28] *Muroma 1991, s. 25; Vuorinen 2002, s. 63; Kallioinen 2005, s. 85.*

[29] *Vesilahden seurakunnan kirkonarkisto, pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1849–1878. Kirkonkokouksen pöytäkirja 1.3.1868 ja vaivaishoitolautakunnan pöytäkirja 22.3.1868. Hämeenlinnan maakunta-arkisto, II Ca:1.*

Vienan Karjalan kiertokauppiaat Suomessa

1800-luvulla ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä liikkui Suomessa monenlaisia kulkukauppiaita. Harvaan asutulla maaseudulla, missä kauppoja oli vähän, tervehdittiin iloisena näitä kulkijoita, joilta voitiin paitsi ostaa tarpeellisia tuotteita myös kuulla uutisia. Erään ryhmän kulkukauppiaiden joukossa muodostavat vienankarjalaiset laukkukauppiaat, laukkurit eli reppuryssät.

Vienalaisten kauppaa jo esihistoriallisista ajoista

Suomessa ja varsinkin Suomen Lapissa ja Pohjois-Pohjanmaalla on liikkunut karjalaiskauppiaita jo esihistoriallisista ajoista lähtien. Erityisen tutuksi venäjän- eli vienankarjalaiset kiertokauppiaat tulivat Suomen maaseudulla 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Vaikka tällainen laukkukauppa oli jo Ruotsin vallan ajoista asti kiellettyä, liikkui maassamme silti tuhansia karjalaiskauppiaita. Ajan mittaan lakeja uudistettiin niin, että kulkukauppa oli tietyin ehdoin sallittua. Vuonna 1872 oli 1229 vienalaista hakenut virallisesti kauppapassin, mutta todellisuudessa laukkureita lienee liikkunut maassamme kaksinkertainen määrä. Vienalaisten kulkukauppaa jatkui ensimmäisen ja toisen maailmansodan vuosiin asti.

Suomessa toimi kiertokauppiaiden lisäksi laillisesti kiinteän kaupan omistavia vienalaisia. Tällaisia karjalaisia maakauppiaita on laskettu olleen maassamme 1870-luvun alkupuolella noin tuhat henkeä.

1800-luvun suomalainen maalaisväestö ei pitänyt kiertokauppakieltoa mitenkään tärkeänä. He ostivat mielellään vienalaiskauppiailta tuotteita, jotka olivat edullisia ja jotka tuotiin heille kätevästi kotiin. Tuotteiden halpa hinta johtui paitsi siitä, että ne oli hankittu edullisesti tukkuostoina, myös siitä, että osa tuotteista oli tuotu maahan tulleja maksamatta.

Kaskeamiskielto pakotti kauppiaaksi

Kaskiviljelyn ansiosta vienalaiset tulivat kohtuullisen hyvin toimeen 1800-luvun puoliväliin asti, jolloin Venäjän valtio kielsi kaskeamisen. Maanviljely ja sen ohella kalastus eivät enää riittäneet takaamaan perheen elantoa, joten miesväen oli lähdettävä etsimään leipää muualta. Ansiomahdollisuuksia ei ollut paljoa. Metsätöistä ja rahdinajosta sai hieman tuloja, mutta katovuosina oli satojen vienalaisten lähdettävä kerjuulle lähikaupunkeihin.

Kaupankäynti, jota Vienan Karjalassa oli harjoitettu muinaisajoista lähtien, oli ansiomahdollisuus, johon saattoi päästä käsiksi pienenkin alkupääoman turvin. Ennen pitkää huomattavan suuri osa aikuisista vienalaismiehistä lähti syksyisin talveksi Suomeen kulkukauppiaaksi. Kotiin he palasivat keväällä ja ryhtyivät maatöihin. Syyskuussa miehet kokoontuivat jälleen yhteen lähteäkseen joukolla Suomeen. Maa oli jaettu alueisiin, joilla eri vienalaiskylien miehet toimivat.

Miehet muodostivat keskenään kauppaliittoja, joissa yksi teki hankinnat ja piti yllä varastoa, kun taas muut kulkivat kaupalla. Koska vienalaisten laukkukauppa oli laitonta, oli kauppaliitoilla oma keskinäinen vakuutuksensa, jonka turvin jaettiin taloudelliset tappiot, jos esimerkiksi nimismies oli takavarikoinut jonkun kauppiaan myyntituotteet. Kauppaliitto kokoontui syrjässä sijaitsevaan määräpaikkaan yleensä kerran viikossa, harvaan asutuilla seuduilla harvemmin. Määräpaikassa miehet lepäilivät päivän ja täyttivät laukkunsa uudella tavaralla.

Kauppaliitto hankki myyntituotteensa edullisesti tukkuostoina. He saattoivat tehdä hankintoja muun muassa paikallisilta maakauppiailta, jotta he pysyisivät hyvissä väleissä myös heidän kanssaan. Tavaraa tuotettiin suurina erinä myös muun muassa Pietarista.

Yleensä nuoret laukkurit toimivat aluksi jonkun toisen kauppiaan renkinä. He sopivat isännän kanssa hinnan tavaroistaan, jotka he saivat haltuunsa luotolla. Kun tuotteet oli myyty, jäi koko ostosumman ylittävä tulo rengille. Taitava renki saattoi nopeasti koota itselleen

riittävän alkupääoman ja itsenäistyä. Myöhemmin hän saattoi vaurastuttuaan palkata itselleen renkejä ja lopulta siirtyä maakauppiaaksi.

Millainen mies oli reppuryssä?

Laukkukauppaa harjoitti suuri osa vienalaismiehiä; sanottiin jopa "kaikkien järkevien miesten" lähteneen kaupoille Suomeen tai Inkeriin. Laukkukauppiaaksi he ryhtyivät noin 14-vuotiaana – innokkaimmat jo 10-vuotiaana – ja toimivat noin 70 vuoden ikään asti. Useimmilla heistä oli Vienassa perhe, jonka luona he viettivät vain muutaman kuukauden kesällä. Ne kauppiaat, joilla oli Suomessa maakauppa, saattoivat tavata perhettään vieläkin harvemmin.

Laukkureiden kerrotaan olleen ruskettuneita, parrakkaita ja yleensä varsin kookkaita. Ammatissaan heistä kehittyi lisäksi kuukausien ja vuosien kuluessa huomattavan voimakkaita: he kantoivat raskasta laukkuaan syrjäseutujen huonoilla teillä päivittäin pitkät matkat. He olivat puhtaita ja asiallisesti ja siististi pukeutuneita, vaikka haisivatkin suomalaisen nenään omituiselta. Tämän "ryssänhajun" syynä oli heidän kiiltävien nahkasaappaittensa voitelemiseen käytetty rasva, jota ei Suomen puolella tunnettu.

Laukkukauppiaiden ulkonäkö ei erityisesti poikennut suomalaisista, mutta puhetapa ja mielenmaailma poikkesivat. Vienankarjalaisten äidinkieli oli karjala, joka on suomen lähisukukieli. Kauppamatkoillaan Suomessa he käyttivät suomen kieltä, jota he puhuivat karjalaksi murtaen, ja rannikkoseuduilla toimiessaan myös ruotsia. Kotona Karjalassa he tarvitsivat viranomaisten kanssa asioidessaan myös venäjän kieltä.

Vienankarjalaiset olivat pääosin ortodokseja, mutta Suomessa toimiessaan useimmat heistä eivät noudattaneet oman uskontonsa tapoja, esimerkiksi he eivät viettäneet ortodoksien pyhä- ja juhlapäiviä tai paastoaikoja. Monella kulki kuitenkin mukana pieni matkaikoni, ja taloon tullessaan he toivottivat Jumalan rauhaa samalla ristinmerkin tehden.

Naistenmiehen maine

Suomalaisessa kirjallisuudessa ja lehdistössä vienankarjalaismiehillä on huono maine: heitä on pidetty yksinkertaisina mutta viekkaina ja taikauskoisina. Heidät tunnettiin erityisesti naisten viettelijöinä, jotka levittivät sukupuoli- ja muita tauteja. Todellisuudessa karjalaiset kauppiaat eivät olleet paikkakunnan neitokaisten viettelijöitä – ainakaan fyysisesti – tai ainakaan he eivät naista ottaneet väkisin. Samat kauppiaat kiersivät vuosikausia tutuilla kauppapaikoillaan, eikä naisten ahdistelija olisi voinut toista kertaa tulla paikkakunnalle.

Laukkurit myivät tuotteitaan paitsi rahaa myös tavaraa vastaan. Tavallisesti he vastaanottivat muun muassa nahkoja ja lumppuja, mutta naisenkipeänä saattoi laukkuri tarjota esimerkiksi kangasta petiseuraa vastaan. Kaup-

Tyypillisellä vienankarjalaisella kiertokauppiaalla oli raskaan laukun lisäksi sauva, kiiltävät saappat ja kokoparta. Vuonna 1929 kuvan kauppias oli kiertänyt jo 30 vuotta Laukaassa. – Kuva Otavan kuva-arkisto.

piaalle riitti vapaaehtoisia tarjokkaita niistä emännistä, jotka olivat tarkempia rahoistaan kuin moraalistaan.

Syvemmätkin tunteet saattoivat syttyä puolin ja toisin. Vienalaismiehet veivät suomalaistyttöjä vaimokseen Karjalaan, mutta tavallisemmin laukkuri jäi tytön kotipaikkakunnalle. Suomessa ei juurikaan paheksuttu vienalaismiehiä vävyinä. Kun laukkukauppias avioitui suomalaisnaisen kanssa, hän usein lopetti kiertokauppiaana toimimisen ja perusti paikkakunnalle kaupan.

Arvostettua palvelua

Suomen syrjäkyliltä saattoi olla kymmenien kilometrien matka lähimpään kauppaan. Varsinkaan suurperheiden emännät ja palvelusväki eivät voineet lähteä kauppaan aina halutessaan. Kiertokauppiaan tulo asiakkaan luokse oli palvelua, mitä he arvostivat. Kauppiaiden asiakaskunta olikin pääasiassa naisia. Laukkukauppa vastaa nykypäivien kotimyyntikutsuja, postimyyntiä tai Internet-kauppaa: ostaja sai tutustua rauhassa tuotteeseen ja tehdä ostopäätöksensä kotona.

Laukkukauppiaan reitti ei kulkenut jokaisen talon luokse, sillä he eivät olleet tervetulleita kaikkialle. Vuosien kuluessa heille oli muodostunut muutaman pitäjän kattava reittinsä, jonka kierto kesti 1–2 kuukautta. Entisajan tiedonkulun ripeys takasi sen, että talo täyttyi pian ostohaluisista tai muuten uutisista kiinnostuneista naapureista ja heidän palkollisistaan sekä lapsista, joita kiinnostivat reppurin tarinat sekä hänen jakamansa makeiset.

Kaupankäyntitilanne oli kiireetön. Kauppias esitteli tarjontaansa mukavia jutellen ja uutisia tai tarinoita kertoen; heidän seurassaan oli viihtyisää, sillä he olivat kaikille ystävällisiä ja kohteliaita. Laukkukauppiaat olivat yleensä hyviä puhumaan ostajan pään pyörälle. Kun vielä ympäri huonetta levitetyt koreat kankaat ja koristenauhat houkuttivat värikkyydellään, tuli moni ostaneeksi tuotteita ilman välttämätöntä tarvetta.

Ostajan oli oltava tarkkana kauppaa tehdessään, jottei olisi joutunut maksamaan ylihintaa. Tinkiminen kuului vienalaiseen kaupankäyntiin, joten kun ostaja oli valinnut tuotteensa, alkoi katsojiakin kiinnostanut kamppailu hinnasta. Laukkurit olivat nopeita laskemaan päässään, joten aprikoivat leuankyhnytykset ja huolestuneet sutkaukset olivat teatteria. Kun sitten hinnasta päästiin sopimukseen, olivat sekä kauppias että ostaja tyytyväisiä. Laukkureiden tuontitullittomat tuotteet olivat myös ostajalle halpoja, ja kauppias antoi lisäksi kaupanpäällisiä. Toisinaan kauppias myi tutuille asiakkailleen tuotteitaan myös velaksi.

Kiertokauppiaita tapasi myös suurissa väenkokouksissa, kuten markkinoilla. Etelä-Suomessa parasta myyntiaikaa oli pyhäinpäivän tienoilla runtu- eli römppäviikko, jolloin palvelusväki oli saanut pestuurahansa ja isäntäväki maksut myymistään vilja- ja maataloustuotteista.

Kankaita suuressa laukussa

Kaikilla kiertokauppiailla ei laukkuun ollut pakattu samankaltaista tavaraa. Useimmat laukkureista kulkivat jalkaisin kantaen raskasta laukkuaan selässään, mutta varakkaimmilla oli käytössään hevonen ja reki, myöhemmin myös auto. Kulkutapa sekä asiakaskunnan varallisuus ja ostotarpeet vaikuttivat kiertokauppiaan tuotevalikoimaan.

Reppuryssien selässä kulki suuri, keskimäärin 70–80 kiloa painava nahkalaukku, niin sanottu sumptsa, joka oli niin leveä, että siinä voitiin kuljettaa kangaspakkoja. Mukana saattoi olla lisäksi nyytti tai pieniin lokeroihin jaettu laukku, jossa tuotteet säilyivät ehjänä ja hyvässä järjestyksessä. Talvella tavarat saattoivat kulkea myös kelkassa.

Vienalaisten laukkukauppiaiden keskeisenä myyntiartikkelina olivat kankaat, joita tuotiin 1800-luvun loppupuolelle asti Venäjältä. Kankaat olivat puuvillaa, puolipellavaa, pellavaa, villaa tai silkkiä. 1800-luvun alkupuoliskolta lähtien ostokankaiden käyttö lisääntyi etenkin varakkaan talollissäädyn piirissä. Tällöin kysynnän lisääntyessä myös kiertokauppiaiden tarjonta kasvoi ja monipuolistui.

Laukkukauppiaat myivät myös huiveja ja saaleja, jotka oli valmistettu erilaisista materiaaleista. Silkkihuivit olivat erityisen suosittuja, sillä jokainen nainen yritti hankkia itselleen sellaisen kirkossa käytettäväksi. Mustat silkkihuivit tuotettiin Ruotsista, ja varakkaat emännät tilasivat niitä tyttärilleen rippilahjaksi. Pietarista tuotettuja värikkäitä, kukkakuvioisia silkkihuiveja ja saaleja laukkurit tarjosivat sulhasmiehille ostettavaksi morsiamen kihlasilkiksi. Teollisuusvalmisteisia vaatteita kulkukauppiaat alkoivat myydä 1920-luvulla.

Nippiä, nappia, naskalia, pirunpaskaa ja pippuria

Kankaiden lisäksi laukusta löytyi käsityötarvikkeita: pitsejä, nauhoja, neuloja, nappeja, hakasia, virkkuukoukkuja ja sukkapuikkoja, mittanauhoja, saksia, ompelu-, virkkuu- ja merkkauslankoja, nahkaneuloja, naskaleita, solkia ja muuta vastaavaa. Sormustimet ja hakaneulat olivat uutuuksia, jotka levisivät Suomeen laukkureiden välityksellä. Muutakin löytyi reppurilta: kirjoitusvälineitä ja paperia, postikortteja ja -merkkejä, ongenkoukkuja, pieniä teräaseita, huuliharppuja, viulunkieliä ja jopa silmälaseja.

Kiertokauppiaat myivät myös hygieniatuotteita. Heiltä saattoi ostaa hajusaippuaa ja vaatteiden pesuun tarkoitettua saippuaa, peilejä, kampoja, hius- ja nutturaneuloja, hiusverkkoja ja partaveitsiä. 1900-luvun puolella he alkoivat myydä myös ehkäisyvälineitä. Laukkukauppiaat

tarjosivat mielellään talon väelle pastilleja ja muita makeisia, joita he myös myivät. Heiltä saattoi ostaa teetä, jota ei entisaikaan ollut myynnissä maan länsiosan paikalliskaupoissa, ja joskus rinkeleitä ja pikkuleipiäkin.

Käyttötavaran ohella myynnissä oli pieniä ylellisyystuotteita: lasihelminauhoja, sormuksia, rihkamakoruja, tupakkaa, nuuskaa, mälliä ja tupakointivälineitä sekä hajuvettä. Näin siis entisajan väki pääsi taxfree-kaupoista osalliseksi, vieläpä lähtemättä edes kotoaan. Kiertokaupan vastustajat pitivätkin erityisen pahana sitä, että etenkin naisväestö tuhlasi varansa ylellisyysesineiden turhuuteen.

Laukkureilta löytyi muunlaistakin apua. He pystyivät kertomaan uusimmista pukumuodeista, heiltä saattoi tilata halutunlaista kangasta, ja he osasivat lääkitä tavallisimpia vaivoja. Heiltä sai ostaa lääkkeitä, kuten kantväriä (kamferia), jota pidettiin jatkuvasti talossa vastaisen varalle, inkivääriä, markkulia, sievesiä, hokmannin tippoja ja 1910-luvulta lähtien Illodinia. Hevosten lääkkeenä käytettyä hajupihkaa eli pirunpaskaa ja kettujen metsästyksessä tarvittavaa arsenikkia oli myös kaupan.

Kiertokauppias kuului maaseudun kuvaan

Yksinäisillä, hiljaisilla metsätaipaleilla vaeltanut kauppias arvokkaine lasteineen oli houkutteleva ryöstön kohde. Uhriksi joutunut vienalainen ei voinut vedota esivaltaan, sillä hänen harjoittamansa kaupankäynti oli laitonta. Kauppaliitto piti omistaan huolta, joten jos joku liittoon kuuluvista ei tullut määräaikana kokoontumispaikalle, lähetettiin joku ottamaan selvää hänen kohtalostaan. Moni laukkuri menetti henkensä ryöstömurhaajan käsissä hankkiessaan elantoa perheelleen ja toimittaessaan tuotteita takamaiden asukkaille.

Entisaikojen maalaiselämää ajatellessa ei kuva ole täydellinen ilman karjalaisia kiertokauppiaita, jotka toivat syrjäkylille jokaisen tarvitsemien käyttöesineiden ohessa uutisia, muoteja ja lääkintätaitoja sekä välähdyksen suuresta maailmasta ylellisyystuotteineen.

Johanna Kurela

Lähde

Naakka-Korhonen, Mervi 1988: Halpa hinta, pitkä mitta. Vienankarjalainen laukkukauppa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Runokatkelma teoksesta:
Kahdeksantoista runoniekkaa. Walikoima Korhosen, Lyytisen, Makkosen, Kymäläisen, Puhakan, Räikkösen y. m. runoja ja lauluja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 1889.

"Mist' olet kotoisin wieras,
Kosk' olet kowin korea,
Wieras wikkelän näköinen?
Oletko Oulusta oloa,
Kaupungista kauppamiesi?"

Wieras wastasi wälehen,
Pietari pian sanoopi:
"En ole Oulusta oloa,
Kaupungista kauppamiesi;
Tuolt' olen rajan takoa,
Pitäjästä Wuokkiniemen."

– Katkelma Pietari Kettusen kalevalamittaisesta runosta Kettusen naiminen Suomesta.

http://www.digiarkisto.org/sshy/

Sivuiltamme löydät digitoituja rippi- ja muita kirkonkirjoja.

Ne ovat kaikkien vapaasti tutkittavina.

Suomen Sukuhistoriallinen Yhdistys ry.

Erikoisia etunimiä

Jokainen sukututkija on menneiden aikojen ihmisten sukulaisuuksia selvitellessään tavannut joskus outoja tai erikoisia etunimiä. Seuraavassa on joitakin poimintoja eri vuosisadoilta. Samassa on selvitys niiden yleisyydestä 1900-luvulla Väestörekisterikeskuksen nimipalvelun avulla. Tämän maksuttoman palvelun linkki löytyy osoitteesta www.vaestorekisterikeskus.fi.

Kummallisia etunimiä voi tutkiskella myös seuraavasta internetsivustosta: http://uotila.tripod.com/uotila/suominimet.html.
Sivulle voi lähettää löytämiään erikoisia etunimiä, joita Väestörekisterikeskus ei tunne.

Johanna Kurela – Kirsti Peill

Naisia		*Miehiä*	
Heliodora	*0 henkeä*	*Zebor*	*11 henkeä*
Bernhardina	*23*	*Fridolin*	*12*
Odalinda	*2*	*Jador*	*1*
Carlona	*0*	*Amatus*	*45*
Fanna	*1*	*Sefyrinus*	*4*
Conradina	*0*	*Kultimo*	*64*
Amaranta	*0*	*Unio*	*9*
Andreetta	*0*	*Inmar*	*10*
Madalena	*5*	*Camillus*	*1*
Essia	*5*	*Haniel*	*6*
Matheld	*0*		
Amoena	*0*		
Oneida	*10*		

In memoriam

Seuran tietoon on tullut,
että seuraavat jäsenemme ovat kuolleet:

Ulla Helen-Rinne *Seppo Prunnila*
Urho Kukkula *Seppo Saario*
Kyösti Mannonen *Kaarlo Vuorinen*

Tahtoisin vielä viimeiset hyvästit heittää
niille, joita ei silmäni enää nää,
viedä suureen hiljaisuutehen muiston,
jok' ihanasti mun mieltäni lämmittää.
Tuuli ja pilvet, vetten ja metsäin siinto,
aurinko, aurinko! Elämä, hyvästi jää!

– Lauri Pohjanpää: Kun olen kuollut...

Patokoskelaisia

Lauri Olavi Olli ja Maria Matilda Juopperi

Heikki Laurinpoika (1784–1860) oli sukunimeltään Kyrö, mutta vaihtoi nimensä Siepiksi mennessään porolappalaisen tyttären Anna Ollintytär Siepin (1793–1867) kanssa avioon. Heidän poikansa Lauri Olavi (s. 1821) muutti nimensä Siepistä Olliksi ostettuaan puolikkaan Olli -nimisestä talosta Muoniosta.

Poikamiehenä ollessaan Lauri Olavi Heikinpoika Olli kulki paljon hevosella ja poroilla rahdin ajossa Rovaniemellä ja jopa Torniossa asti. Eräällä näistä matkoista hän tutustui Tolosen kylässä asuvaan Maria Matilda Tuomaantytär Juopperiin (1825–1873), meni naimisiin tämän kanssa 1847 ja vei tytön Muonioon rahtimatkallaan. Maria asui kasvavan perheensä kanssa Ollin talossa ikävöiden Ounasjokivarteen.

Aikansa koti-ikävää seurattuaan Lauri Olavi osti 1853 Patokoskelta, Ounasjoen länsirannalta Pikkupeuran talon, ja tähän taloon syntyi yhdeksäntenä lapsena Maria Vilhelmiina vuonna 1864. Maita kuului taloon paljon: luonnonniittyjä, muun muassa Meltausjoen varressa Liivajänkä, Suopan takalistolla Karvasjärvi ja -jänkä, kodin ympärillä peltomaata ja harjumaisemaa.

Kun Maria Vilhelmiina oli vain 9-vuotias, hänen äitinsä kuoli. Maria Matilda oli jo pitkään potenut hammassärkyä, hänen poskensa oli ollut turvoksissa, ja ilmeisesti bakteeri aiheutti kuolemaan johtaneen verenmyrkytyksen: eräänä aamuna aamulypsylle lähtiessään Maria Matilda oli saappaita jalkaan vetäessään pudonnut tuolilta lattialle kuolleena. Perunkirjoituksen jälkeen Lauri Olavi palasi takaisin Muonioon. Kerrotaan, että hän otti nuoren piian, joka synnytti hänelle monta lasta. Lauri Olavin kuolinaikaa ei ole vielä löytynyt, vain maininta, että hän kuoli tunturiin. Myöskään näistä lapsista ei ole löytynyt tarkempaa tietoa.

Maria Matildan ja Lauri Olavin alaikäiset lapset jäivät kahden vanhimman pojan holhottaviksi, samoin tila jäi heille. Äidittömänä ja isättömänä kasvaneelle tytölle pappi teki vielä nimenmuutoksenkin: ripille päästyään Maria Vilhelmiina huomasi sukunimensä Pikkupeuran lyhentyneen Peuraksi, sillä pappi katsoi sen riittävän niin pienelle tytölle.

Juho Niilonpoika Uurtamo ja Kaisa Kreeta Koivuranta

Niilo Niilonpoika (1736–1804) "peri" Främling -sukunimen edelliseltä ruotumieheltä Jääskön ruodussa 141. Hänen poikansa Juho Niilonpoika (1758–1828) seurasi isäänsä ruodussa, ja hänet mainitaan Ounasjoen Uurtamon tilan perustajaksi – sukunimi vaihtuu Främlingistä Uurtamoksi 1800-luvun ensimmäisen vuosikymmenen puolenvälin tienoilla. Pojanpoikansa Juho Niilonpoika (1825–1872) perusti Uurtamon naapuriin Hakalan torpan.

Kaisa Kreeta (1827–1901) kasvoi isättömänä tyttönä, äidistäänkin orvoksi 12-vuotiaana jääneenä isovanhempiensa Mats ja Kaisa Koivurannan hoivissa. Avioon hän astui Juho Niilonpoika Uurtamon kanssa juuri 18. syntymäpäivänsä jälkeen. Lapsia heille syntyi neljä: kolme tytärtä ja poika. Juho kuoli vain 47-vuotiaana, ja Kaisa Kreeta solmi avioliiton miehensä serkun Johannes Heikinpoika Peuraniemen kanssa – perheellinen leski hänkin. Tämä liitto oli lapseton, ja Kaisa Kreeta jäi leskeksi uudelleen 1892.

Ounasjoki tulvii

Juho Antti Juhonpoika Uurtamo (1862–1933) ja Maria Vilhelmiina Peura (1864–1944) avioituivat mikkelinpäivänä 1883. Maria Vilhelmiina oli pienestä koostaan huolimatta jämerä vaimo. Vuoden 1901 toukokuussa oli Ounasjoessa suuri tulva. Juho Antti oli Meltausjokivarressa lauttojen teossa, anoppi Kaisa Kreeta oli huonossa kunnossa, ja Juho Antin sisar Pikku-Reeta sairasti myös. Lapsia oli Hakalassa jo monta: Jussi, Matti, Hilma, Hilda, Hiinu, Iida ja pariviikkoinen kuopus Aino sekä Pikku-Reetan vuoden ikäinen poika Eemil.

Vesi oli noussut jo uhkaavasti, ja Maria Vilhelmiina oli vienyt ruokaa ja vaatteita vaaran laitaan. Naapuritkin ehtivät lopulta avuksi, ja eläimet saatiin vietyä pikkuriiheen, joka oli vaaran syrjällä korkeimmassa paikassa. Ihmiset ja eläimet saatiin turvaan, mutta pirtti hajosi jääpadon alle, ja navettakin siirtyi jäiden ja virran mukana kauas toisten maille. Tämän luonnonmyllerryksen jälkeen pirtti rakennettiin turvallisempaan paikkaan lähelle vaaran laitaa, ja tehtiinpä siihen samalla uusi lisähuonekin. Joki-

törmälle pirtin entiselle paikalle muokattiin pirttipelto ja navettapelto entisen navetan paikalle.

Metsänhiihtäjä

Juho Antti oli metsähallituksessa "metsänhiihtäjän" vakanssilla – se oli varma työpaikka talven aikana. Hän piti huolen savotoilla siitä, että vain leimatut puut kaadettiin, hiihteli palstoilla, moitti ja kiitteli tarpeen mukaan. Kesällä Juho Antti käveli jängillä, teki heinää niittäen varsiviikatteella ja haravoiden puuharavalla, ja kun heinät olivat kuivuneet, hän toi ne sapilailla latoon. Käsistään kätevänä hän oli tehnyt kaikki työvälineensä itse: viikatevarret, haravat, myös sukset ja reet.

Useampien vuosien huolenpito valtion maista ja metsistä näkyi Juho Antista: jos jossain näkyi myrskyn kaatamia isoja puita, hän tuumasi heti, että pitäisi mainita Ekille. Metsäteknikko Ek oli ahkera työssään: talvella kulki hiihtäen ja kesällä kävellen, ja kun siihen oli tarvetta, hän kokosi joukon nuoria miehiä, meni kylvämään heidän kanssaan männynsiemeniä, jopa kauas kairaan. Osaa Ekin kuokista ja muista työkaluista säilytettiin Hakalan pikkutallin ylisillä, ja varsinkin lapsille oli luettu lakia, että vain Ek sai niihin koskea.

Metsätyönsä ohella Juho Antti hoiti torppaansa, joka kruununtorppana oli valtion omistuksessa – vasta vuonna 1933 tehtiin valtion kanssa kaupat. Juho Antti ei enää kauaa kaupanteon jälkeen elänyt, hän oli sairastanut jo jonkin aikaa. Velkataakka jäi leskelle ja lapsille suoritettavaksi.

Lama-ajasta sota-aikaan

1930-luvun lama-aikana oli elettävä siten, että leivän sai pellosta, särvintä navetasta ja kalaa joesta. Kaikkien tuli puhaltaa yhteen hiileen: jos joku tienasi markan, niin se laitettiin heti talteen. Marjoja vietiin osuuskaupan Nantelle, ja tilalle saatiin "pikkutavaraa": sokeria, kahvia, tulitikkuja, ryynejä. Joskus tuli tehtyä huono ostos: saattoi saada jauhosäkin, jossa oli rukiin seassa maissijauhoa – niitä kului enemmän kuin pelkkiä ruisjauhoja.

Heinänteon aikaan vietiin rantaan vanha hella. Siellä keitettiin ruoat ja kahvit. Joskus täytyi keittää sörröä eli kahvinkorviketta, jota saatiin paahtamalla ohranjyviä kauniin ruskeiksi, ja jauhamalla ne kahvimyllyllä. Jopa vanhat isännät kehuivat sörröä: "Mitä sitä tyyristä kahvia ostamaan, kun tämäkin on näin hyvää!"

Rahaa elämiseen saatiin enemmän, kun 1930-luvun lopulla alkoi tulla työmaita: saatiin pöllin ja tukkien jokeen panoa, parkkausta ja hevosen kanssa ajoa. Talvi- ja jatkosota vaikutti kaikkien patokoskelaisten elämään: ensin otettiin vastaan itärajalta evakkoon lähteneitä ja lopulta jouduttiin itsekin lähtemään Ruotsin puolelle turvaan. Takaisin palanneita kohtasi lohduton näky: Ounasjoen länsipuolelta oli suurin osa taloista poltettu maan tasalle, vain kauempana tiestä olevat sekä itäisen rannan talot, muun muassa Hakalan talo, olivat säästyneet.

Maria Vilhelmiina eli Hakalan ämmi kuoli kesäkuussa ennen syksyistä evakkomatkaa 1944. Uurtamon Matti eli Haka-Matti asui alkuun perheensä kanssa Hakalassa, mutta muutti Uuteentaloon 1920-luvun lopulla. Hakalan talon pitoa jatkoivat tyttäret Iida ja Aino, joita kutsuttiin myös Haka-Iitaksi ja Haka-Ainoksi. Hildan Amerikkaan lähtö oli dramaattinen: tyttö pakeni yöhön serkkunsa kanssa "Ameriikan-laivaan", jottei joutuisi naimaan isän hänelle määräämää varakasta, mutta vanhempaa kulkukauppiasta. Sulhanen lähti perään, mutta myöhästyi laivan lähdöstä, ja niin Hilda sai pitää vapautensa.

Nina Järvensivu

Lähteet

Sukulaisten muistelut ja haastattelut

Virkatodistukset Rovaniemeltä ja Muoniosta

Kansallisarkiston ja Tampereen kaupunginkirjaston mikrofilmit

Kylähistoriikit Marraskoskelta ja Patokoskelta

Tarina kertoo Främlingin sodasta paluusta:

Vieras mies astui taloon,
istahti ovensuupenkille,
suki pitkää partaansa ja oli vaiti.
Emäntä krapaili pohjaan palanutta puuropataa tylsällä veitsellä, lapsi jaloissaan ja kysyi:
"Mistä se vieras on kotoisin?"

Vieras oli hetken hiljaa, ja vastasi sitten verkkaisasti: "Siitä talosta, missä emäntä puukolla puuropataa pesee."

Neljä sukupolvea. Takana vasemmalla Nina Järvensivun äiti, mummu ja täti; edessä Nina itse ja hänen serkkunsa isoisoisänsä Matti Uurtamon eli Haka-Matin sylissä.

Kuva Nina Järvensivun perhealbumista.

Taulu 1A

I Niilo Niilonpoika Främling, sotilas, s. 1736 Rovaniemi, k. 14.1.1804 Patokoski, Rovaniemi. Sotilas Jääskön ruodussa 141. Patokoskella vuodesta 1761 alkaen, siirtyi eläkkeelle 1788. Sotilastorppa sijaitsi Tarkiaisen tilan mailla.

Puoliso: 4.7.1758 Kemin msrk/16.7.1758 Rovaniemi

Liisa Juhontytär Tuiskumäki, s. 6.1.1728. Ounasvaaran kylästä. Vanhemmat: Juho Juhonpoika Törngren e. Tuisku ja Marketta Tuomaantytär.

Lapset:

Juho Niilonpoika Främling, s. 20.4.1758. *Tauluun 2A.*
Marketta Niilontytär Främling, s. 20.3.1761.
Matti Niilonpoika Vierelä e. Främling, s. 8.7.1763, k. 14.9.1849. Pso Malin Juhontytär Mokko.
Liisa Niilontytär Främling, s. 16.3.1766, k. 6.1.1769.
Niilo Niilonpoika Främling, s. 1768. Pso Kaisa Matintytär Ämmälä.

Taulu 2A (taulusta 1A)

II Juho Niilonpoika Uurtamo e. Främling, sotilas, talollinen, s. 20.4.1758 Rovaniemi, k. 25.11.1828 Patokoski, Rovaniemi. Isänsä ruotuun sotilaaksi 1788. Talollinen Ounasjoki nro 26 – Uurtamo 1800-luvun alusta alkaen, nimi muuttuu vuoden 1796–1816 kirjassa.

1. puoliso: 24.12.1780 Rovaniemi

Brita Ollintytär Ruumensaari, s. 10.1.1756 Ounasjoen Ruumensaari, Rovaniemi, k. 24.11.1790 Patokoski, Rovaniemi. Vanhemmat: Olli Juhonpoika ja Kaarina Matintytär.

Lapset:

Liisa Juhontytär Uurtamo, s. 24.1.1781.
Juho Juhonpoika Uurtamo, s. 10.12.1784, k. 11.12.1860. Pso Susanna Antintytär Jääskö.
Kaarina Juhontytär Uurtamo, s. 18.12.1786, k. 19.12.1846. Pso Heikki Peuraniemi (pojantytär taulussa 3A).

2. puoliso: **Valpuri Kallentytär Jääskö**, s. 16.10.1769 Rovaniemi, k. 12.4.1854 Patokoski, Rovaniemi.

Lapset:

Susanna Juhontytär Uurtamo, s. 13.4.1793.
Niilo Juhonpoika Uurtamo, s. 11.9.1795. *Tauluun 3A.* (Ranta-Uurtamo)
Susanna Juhontytär Uurtamo, s. 20.8.1796, 31.3.1884. Pso Juho Aapo Tapio.
Maria Juhontytär Uurtamo, s. 11.5.1798, pso Juho Ollinpoika Korva e. Vaattojärvi.
Brita Juhontytär Uurtamo, s. 12.12.1801, k. 14.4.1840. Pso Lauri Juhonpoika Halonen.
Kalle Juhonpoika Uurtamo, s. 8.4.1805, k. 1833.
Antti Juhonpoika Uurtamo, s. 17.9.1807, k. 11.5.1892. Pso Saara Loviisa Granlund. (Mäki-Uurtamo)
Valpuri Sofia Juhontytär Uurtamo, s. 14.9.1810, k. 13.3.1880. Pso Juho Pekka Mård.
Aapo Juhonpoika Uurtamo, s. 25.12.1812, k. 21.12.1851. Pso Susanna Matintytär Koivuranta.

Taulu 3A (taulusta 2A)

III Niilo Juhonpoika Uurtamo, s. 11.9.1795 Patokoski, Rovaniemi , k. 1.11.1859 Patokoski, Rovaniemi.

Puoliso: 9.10.1824

Saara Antintytär Tapio, s. 2.1.1805 Rovaniemi, k. 14.4.1878 Patokoski, Rovaniemi. Vanhemmat: Antti Tapio ja Margaretha Erkintytär Heiskari.

Lapset:

Johan Uurtamo, s. 25.1.1825. *Tauluun 4A.*
Antti Niilonpoika Uurtamo, s. 10.7.1830, k. 7.10.1916. Pso Kaisa Maria Antintytär Peuraniemi (isovanhemmat taulussa 2A).

Taulu 4A (taulusta 3A)

IV Juho Niilonpoika Uurtamo, torppari, s. 25.1.1825 Patokoski, Rovaniemi, k. 19.2.1872 Patokoski, Rovaniemi.

Puoliso: 20.4.1845 Rovaniemi

Kaisa Greta Koivuranta, s. 13.3.1827, k. 17.8.1901 Patokoski, Rovaniemi. Äiti: Britha Koivuranta.

Lapset:

Saara Kustaava Uurtamo, s. 15.10.1845, k. 30.9.1854.

Susanna Maria Uurtamo, s. 3.9.1847, k. 3.4.1921. Pso Niilo Heikki Tapio.

Juho Antti Uurtamo, s. 8.8.1862. *Tauluun 5A.*

Kaisa Greta Uurtamo, s. 28.2.1869, k. 22.4.1908.

Taulu 5A (taulusta 4A)

V **Juho Antti Uurtamo**, torppari, talollinen, s. 8.8.1862 Patokoski, Rovaniemi, k. 11.11.1933 Patokoski, Rovaniemi.

Puoliso: 29.9.1883 Rovaniemi

Maria Vilhelmiina Peura (Olli), *Taulusta 3B,* s. 4.7.1864 Patokoski, Rovaniemi, k. 27.6.1944 Patokoski, Rovaniemi.

Lapset:

Juho Arvid Uurtamo, s. 27.11.1884, k. 18.9.1885.

Juho Emil Uurtamo, s. 20.7.1886, k. 22.7.1943.

Matti Albert Uurtamo, s. 4.4.1888, k. 11.11.1972. Pso Laura Johanna Hiukka.

Hilma Katariina Uurtamo, s. 4.6.1890, k. 10.7.1959. Pso Pekka Suopajärvi.

Hilda Alina Uurtamo, s. 24.6.1892, k. 1968. Muutti Amerikkaan 1909, pso Manol.

Antti Oskari Uurtamo, s. 8.3.1894, k. 29.4.1894.

Iida Maria Uurtamo, s. 17.1.1896, k. 7.9.1962.

Saara Josefiina Uurtamo, s. 25.12.1897, k. 31.10.1972. Pso Mikko Nätynki.

Aino Johanna Uurtamo, s. 5.5.1901, k. 27.12.1982.

Taulu 1B

I **Lauri Heikinpoika Kyrö**, talollinen, s. 3.6.1740 Ylikyrö, k. 9.3.1812 Ylikyrö.

Puoliso: 2.6.1771 Enontekiö

Sara Eriksdotter Löfman, s. 24.4.1745 Jukkasjärvi, k. 17.6.1814 Ylikyrö. Vanhemmat: Erik Pehrsson Löfman ja Magdalena Tornberg.

Lapset:

Anna Laurintytär Kyrö, s. 29.5.1775 Ylikyrö, k. 12.10.1865 Kittilä.

Lauri Laurinpoika Kyrö, s. 27.2.1781 Ylikyrö.

Heikki Laurinpoika Kyrö, s. 20.7.1784 Ylikyrö. *Tauluun 2B.*

Erkki Laurinpoika Kyrö, s. 20.7.1788 Ylikyrö.

Taulu 2B (taulusta 1B)

II **Heikki Laurinpoika Sieppi e. Kyrö**, talollinen, s. 20.7.1784 Ylikyrö, k. 26.6.1860 Kerässieppi.

Puoliso: 7.1.1810

Anna Ollintytär Sieppi, s. 1793 Kerässieppi, k. 28.1.1867 Kerässieppi. Vanhemmat: Olli Tuomaanpoika Sieppi ja Anna.

Lapset:

Matti Adolph Heikinpoika Sieppi, s. 4.10.1819 Kerässieppi.

Lauri Olavi Heikinpoika Sieppi, s. 21.2.1821 Kerässieppi. *Tauluun 3B.*

Taulu 3B (taulusta 2B)

III **Lauri Olavi Heikinpoika Olli e. Sieppi**, s. 21.2.1821 Kerässieppi, k. mahd. tunturiin.

Puoliso: 7.2.1847 Rovaniemi

Maria Matilda Tuomaantytär Juopperi, s. 13.7.1825 Meltaus, Rovaniemi, k. 3.8.1873 Patokoski, Rovaniemi. Vanhemmat: Tuomas Joosepinpoika Juopperi ja Saara Leena Kallentytär Jääskö.

Lapset:

Heikki Olli, s. 24.3.1846, k. 15.2.1908.

Juho Matti Olli, s. 5.11.1847, k. 6.6.1904.

Lauri Olavi Laurinpoika Olli, s. 19.7.1849, k. 30.4.1915. Pso Kaisa Kreetta Mylläri.

Greta Matilda Olli, s. 10.11.1851, (julistettu kuolleeksi 1.1.1956).

Saara Kustaava Olli, s. 28.12.1853. Muutti Ruotsiin 1885, pso Pehr Stålnacke.

Tuomas Adolf Olli, s. 27.3.1856, k. 1.10.1895. Pso Brita Matilda Hiukka.

Kaisa Maria Olli, s. 27.9.1859, k. 5.12.1859.

Petter Oskar Olli, s. 26.12.1861, k. 20.4.1919.

Maria Vilhelmiina Peura, s. 4.7.1864 *Tauluun 5A.*

Minne esivanhempamme katoavat?

On esitetty kritiikkiä siitä, että esivanhempienkato (esipolvikato) sukututkijalle tutun ilmiön nimenä olisi harhaanjohtava. Ehkä, mutta mistä perimmältään onkaan kyse, kun alkaa nähdä kaukaisen esivanhempansa kahtena, jopa useampana – ilman että alla olisi erityisen rankkaa illanistujaista?

Jatkuvaa niukkuutta

Jokaisella ihmisellä on kaksi vanhempaa, neljä isovanhempaa, kahdeksan isoisovanhempaa jne. – seuraavassa vanhemmassa polvessa aina kaksi kertaa enemmän kuin edellisessä. Tämä taitaakin olla ainoa täysin varma asia sukututkimuksen piirissä. Kun jatketaan vielä viisi sukupolvea taaksepäin (alusta lukien 8. esivanhempien sukupolvi), on meillä jo 256 sen sukupolven esivanhempaa.

Kuvitellaanpa lähtökohdaksi tällä hetkellä "varttuneessa keski-iässä" oleva virtolainen henkilö, jonka vanhemmat ovat syntyneet välillä 1900–1929. Mikäli kaavamaisesti oletetaan sukupolvien (molemmilla sukupuolilla) väliksi 30 vuotta ja myös jokaisessa sukupolvessa syntymäaikojen oletetaan jakautuneen mahdollisimman tasaisesta 30 vuoden pituiselle ajanjaksolle, voidaan edellä mainittujen 8. sukupolven 256 esivanhempaa laskea syntyneen vuosina 1690–1719.

Tuomo Koukkulan laskelmien (Vanhan Ruoveden historia II:1, s. 62–81) perusteella voidaan arvioida, että mainittuna ajanjaksona syntyneistä saavutti hedelmällisen keski-iän Virroilla selvästi vajaa 200 henkilöä. Mutta kaikki nämäkään eivät voi tulla kyseeseen lähtöhenkilön 8. sukupolven potentiaalisina esivanhempina, koska jotkut joka tapauksessa jäivät lapsettomiksi.

On siis helppo havaita, että lähtöhenkilöllämme on jo 8. sukupolven esivanhempia enemmän kuin Virroilla on tarjokkaita. No, tämä vajaus on vielä täytettävissä naapuripitäjiin laajennetulla haulla. Mutta pian tulee raja siinäkin, ja 16. sukupolven (65 536 esivanhempaa 1400-luvun lopulla) tarpeen pystyy nippa nappa koko Suomen silloinen väestö tyydyttämään. Eikä siitä tarvitse pakittaa kuin 11 sukupolvea (134 217 728 esivanhempaa 1100-luvulla), kun jo koko maailman väestö olisi haalittava apuun – kiinalaisia, bushmanneja ja valtameren takaisia intiaaneja myöten!

Ja tämäkin on vasta silmänräpäys esivanhempiemme koko historiassa: yltiöpäisen ennakkoluulottomasti, mutta joutumatta vielä heikoille jäille, päädytään nk. nykyihmisen (Homo sapiens sapiens) vanhimpiin muotoihin arviolta noin 100 000 vuotta sitten, jonne matkaa kertyy noin 3300 sukupolvea.

Loogiset esivanhemmat

Koska väestön niukkuus menneinä aikoina näin asettaa rajat sille, kuinka monta eri henkilöä voi kuhunkin esivanhempien sukupolveen sisältyä, joutuvat samat "naamat" pakostakin esiintymään esivanhemmistossa useammin kuin kerran. Ihmisen paikkauskollisuudesta johtuu, että tätä esivanhempien näennäistä monistumista havaitaan jo paljon ennen kuin mainitut absoluuttiset rajat on saavutettu.

Mielestäni voitaisiinkin puhua kahdesta eri käsitteestä: loogisista esivanhemmista ja fyysisistä esivanhemmista. Edellisten lukumäärät sukupolvittain ovat periaatteessa tiedossa hamaan ihmiskunnan alkuun asti ennen kuin lähtöhenkilön ensimmäistäkään esivanhempaa on ehditty tutkia ja nimetä. Koska siinä ei vilkuilla sivulle, esiintyykö henkilö jo toisaalla esivanhemmistossa, kaksinkertaistuu loogisten esivanhempien määrä sukupolvittain loputtomiin; eri asia on se, montako näistä pystytään sukututkimuksen keinoin saamaan selville. Saman fyysisen henkilön eri esiintymät tällaisessa rakennelmassa eroavat toisistaan vain niihin liitetyn polveutumissuhteen osalta: miten lähtöhenkilö kustakin näistä polveutuu?

Fyysiset esivanhemmat

Loogiset esivanhemmat elävät vain paperilla. Lähtöhenkilön fyysiset esivanhemmat taas on käsitettävä kaikkien menneitten esivanhempien yhteen koottuna konkreettisena henkilöjoukkona, jos nimittäin eri aikoina eläneet voitaisiin saada samaan "ryhmäkuvaan". Siinä joukossa ei tietenkään kukaan voi esiintyä kuin kerran. Aivan viimeisimpinä vuosisatoina eläneillä joukon jäsenillä on yleensä vain yksi polveutumissuhde lähtöhenkilöön, mutta vähänkin kaukaisemmilla polveutumissuhteita on useita – sitä useampia mitä kaukaisemmasta esivanhemmasta on kyse. "Aatamista ja Eevasta" lähtien polveutumisreittejä nykyhenkilöön on lopulta niin käsittämättömän valtavasti, että ei nyt eksytä siihen ryteikköön...

Fyysisten esivanhempien yhteydessä ei oikeastaan voida puhua niiden sijainnista esivanhempien kaaviossa lukuun ottamatta jo mainittuja lähimpiä esivanhempia, joilla polveutumissuhde lähtöhenkilöön on yksikäsitteinen. Harvoin voidaan puhua edes tarkasta sukupolvesta, koska eri polveutumisreiteillä etäisyys lähtöhenkilöstä ei välttämättä ole yhtä monta sukupolvea. Taaksepäin mentäessä tämä epätahti sitä paitsi tasaisesta kasvaa: naiset ovat yleisesti ottaen avioituneet nuorempina kuin miehet. Itselläni tästä on hyvä esimerkki. Äitini vanhemmat Adiel Mikael ja Hilja Emilia Ylä-Ilomäki olivat kumpikin Ruoveden Visuveden uudistaloa kolme ja puoli vuosisataa aikaisemmin isännöineen Lauri Erkinpojan jälkeläisiä – Adiel 10. polvessa ja Hilja 13. polvessa!

Jokaisella on tietenkin oma fyysisten esivanhempien joukkonsa, mutta suomalaisten, etenkin samalla paikkakunnalla syntyneiden, joukot saattaisivat henkilöiltään olla yllättävänkin samanlaiset – tosin sinä ja minä polveudumme eri lailla samoista menneisyyden henkilöistä. Enimmät erot ovat sukututkijoiden suureksi onneksi viimeisimpien vuosisatojen henkilöissä.

Tässä en voi olla siteeraamatta arvostetussa Nature-lehdessä 30. syyskuuta 2004 julkaistuja Rohden tutkijaryhmän erittäin mielenkiintoisia tutkimustuloksia. Uskoo ken haluaa (oma käännös): "Sukupuumme tietokonemallin mukaan koko (tämänhetkisen) ihmiskunnan lähin yhteinen esivanhempi eli vain muutama tuhat vuotta sitten. Tutkijat ovat laskeneet, että tämä mysteerinen henkilö, josta jokainen tänä päivänä elossa oleva suoraan polveutuu, eli luultavasti noin vuonna 1500 eKr. Itä-Aasiassa. - - Rohden tiimi laski myös, että jokainen vuonna 5400 eKr. elänyt henkilö joko oli kaikkien tänään elävien esivanhempi tai ei ollut kenenkään tänään elävän esivanhempi. Tutkijat nimittävät tätä identtisten esivanhempien pisteeksi: ajankohdaksi, jota ennen kaikki tämän päivän ihmisten sukupuut koostuvat täsmälleen samoista yksilöistä."

Ei-suomalaisten osuus suomalaisen lähtöhenkilön fyysisistä esivanhemmista näyttäisi siis olleen enemmistönä vain "vähän aikaa sitten". Tämän hämmästyttävän asian tekee helpommin nieltäväksi se, että kustakin senaikaisesta suomalaisesta (fyysisestä) esivanhemmasta on tyypillisesti suuri määrä polveutumislinjoja lähtöhenkilöön; sen sijaan maailmalle hajaantuneista ei-suomalaisista esivanhempiyksilöistä näitä sukujohtoja on viimeisimpinä vuosituhansina ehkä vain yksi tai muutamia per yksilö. Loogisissa esivanhemmissa suomalaisten enemmyys ulottuukin epäilemättä paljon paljon kauemmas taaksepäin.

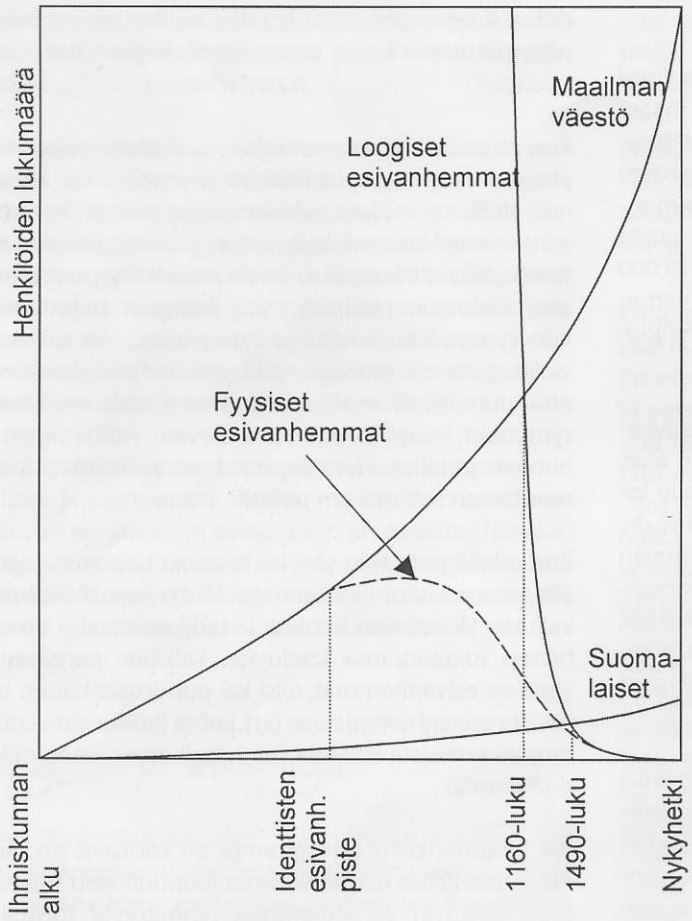

Esivanhempien ja väestön määrien kehitys.

Käsitteiden selventelyä

Oheinen kaavio pyrkii selventämään edellä esittelemiäni käsitteitä ja omia näkemyksiäni tekijöiden keskinäisistä suhteista – ennemmin kuin tekijöiden oikeista mittasuhteista. Siinä eri tekijöiden suuruus (henkilöiden lukumäärä) esitetään ajan funktiona; aika-akseli vasemmasta päästään ja lukumääräakseli yläpäästään on voimakkaasti tiivistetty.

Suomalaisten (pitkällä aikajänteellä ei kannata puhua Suomen väestöstä) ja koko maailman väestökäyriin sisältyy vain n. 30 vuosiluokkaa eli hedelmällisessä keskiiässä oleva osa (30–40 %) kulloisestakin koko väestöstä. Erikoisesti loogisten ja fyysisten esivanhempien määrät tarkoittavat kullakin hetkellä eläneiden esivanhempien lukumääriä. Edellisen kuvaajasta vain murto-osa mahtuu kaavioon. Se tavoittaa lukumääräakselin jossain pilven yläpuolella – ei, linnunradan tuolla puolen: mikäli ihmiskunnan alkuhetki tässäkin ankkuroidaan noin 100 000 vuoden taakse, tarvitaan senhetkisten loogisten esivanhempien lukumäärän esittämiseen luku, jossa on tuhatkunta numeroa! Ja jos jokua jäi kaivelemaan se "Aatamista ja Eevasta" nykykansalaiseen vedettyjen sukujohtojen lukumäärä, päästettäköön hänet vaivastaan: oikea vastaus on – kieltämättä rohkean yksioikoisten olettamusteni pohjalta – aivan sama luku. Ja suuruusluokka ei tästä enää kasvaisi, vaikka ynnättäisiin yhteen kaikkien sukupolvien loogisten esivanhempien määrät: edellä mainittu luku olisi kerrottava kahdella ja lopuksi vähennettävä kaksi.

Mutta palataanpas maanpinnalle. Nykyhetkellä kaaviossa ymmärretään sitä ajankohtaa, josta taaksepäin lähtöhenkilön esivanhempien tarkastelu alkaa. Havaitaan, että nykyhetkestä lähdettäessä fyysisten esivanhempien määrä hyvin pian – joskus jo muutamien sukupolvien jälkeen – alkaa erota loogisten esivanhempien määrästä ja saavuttaa jossain vaiheessa maksimiarvonsa aloittaakseen siitä taas vähittäisen supistumisen.

Varmaan muitakin kuin kirjoittajaa kovasti kiinnostaisi tietää, milloin omien (fyysisten) esivanhempien määrä oli suurimmillaan ja mikä se määrä oli. Mikäli Naturesitaatti osuu vähänkään kohdalleen, tämän (fyysisten) esivanhempien maksimikohdan täytyisi olla vain muutaman tuhannen vuoden takana. Määrään voisi saada jotain vinkkiä siitä, että erään arvion mukaan 10 000 vuotta sitten maapallolla olisi ollut väkeä saman verran kuin Suomessa nyt, 2000 vuotta sitten noin 250 miljoonaa.

Kaaviossa kahden viivan, loogisten ja fyysisten esivanhempien kuvaajien, väliin jää suppilon muotoinen alue, joka alun kapeasta rakosesta avautuu vasemmalle lopulta suunnattomiin vertikaalisiin mittoihin. Siinä se on: esivanhempienkato! Näiden viivojen väliin mahtuvan pystysuoran "kepin" pituus ilmaisee esivanhempienkadon määrän kussakin ajankohdassa. Se siis ilmaisee, kuinka suuri osa loogisista esivanhemmista näyttää kadonneen kuin tuhka tuuleen jättäen jäljelle vain fyysiset esivanhemmat.

Näemme, että vähänkin pitemmällä aikaperspektiivillä fyysisten esivanhempien rooli itse kunkin esivanhemmistossa kuihtuu mitättömäksi esivanhempienkadon rinnalla, vaikka aloittelevalle sukututkijalle tilanne näyttäytyy ensialkuun täysin päinvastaiselta. Häiriö ei olekaan esivanhempienkato vaan sen puute.

Alkaa vaikutta siltä, että kauempaa tarkasteltuna (fyysisten) esivanhempien joukko ja heihin liitetyt polveutumissuhteet eivät näytäkään enää säännölliseltä sukupuulta vaan verkolta tai paremminkin valtaisalta nuotalta, jossa solmuja yhdistävät langat risteävät sikin sokin toistensa lomitse. Keskeltä pullistuva nuotta kapenee päitä kohti mentäessä, ja langat pysyvät siististi ojennuksessa vain toisen nuotanvetäjän (lähtöhenkilön) näppien tuntumassa.

Naidaan naapurista

Olemme jo todenneet, että puhtaasti biologiset tosiasiat (rajallinen väestön määrä) on syynä siihen, että ihmiskunnan on mahdotonta välttää esivanhempienkatoa. Mutta suotakoon spekulatiivinen ajatusleikki: onko mahdollista vaikuttaa esivanhempienkadon määrään?

Yksikään meistä ei tietenkään voi vaikuttaa jo tapahtuneeseen, mutta ihmiskunnan historiassa jokaisen yksilön elämänratkaisuilla on ollut, on ja tulee vastakin olemaan oma seurannaisvaikutuksensa esivanhempienkatoon jälkeläisten esivanhemmistossa. Tosiasia on, että mitä suurempi on lapsen vanhempien keskinäisen sukulaisuuden määrä sitä enempi on lapsella esivanhempienkatoa. Kato käy tällöin puheena olevien vanhempien kaikissa yhteisissä esivanhemmissa, joista kylläkin suunnaton enemmistö jää sukututkijan ulottumattomiin ja näkymättömiin kauas kauas "genealogisen horisontin" taakse.

Kun tarpeeksi kauas mennään, on kaikilla aviopareilla yhteisiä esivanhempia. Lähimmät yhteiset esivanhemmat yksilöinä lisäävät sukulaisuuden määrää luonnollisesti enempi kuin kaukaisemmat, ja sukulaisuuden aste (esimerkiksi pikkuserkut) onkin määritelty perinteisesti vain lähimpiin yhteisiin esivanhempiin tuijottamalla. Kun syntipukiksi kuulee joskus nimettävän sukulaisavioliitot, tarkoitettaneen tällä yksinkertaistuksella sitä, että suurennuslasin alle ovat joutuneet vain avioliitoissa syntyneet lapset ja puheena olevien vanhempien lähimmät yhteiset esivanhemmat on yksilöitävissä vain muutaman sukupolven päästä.

Kun edellä puhuttiin yhteisistä esivanhemmista, ajateltiin asiaa pariskunnan kannalta. Mutta jos näkökulmaksi valitaan yksittäinen henkilö ja tarkasteltavaksi otetaan hänen sukujuuriinsa kuuluvien kaikkien pariskuntien yhteiset esivanhemmat, olisi kai puhuttava hänen toistuvista esivanhemmistaan (vrt. kohta Ilmiön nimestä) tai moninkertaisista esivanhemmistaan (itse olen käyttänyt tätä termiä).

Jos lähtöhenkilön esivanhempi on toistuva, on viime mainituin kaikki esivanhemmat luonnollisesti toistuvia. Näin toistuvat esivanhemmat ryhmittyvät toistuviksi esivanhempien haaroiksi, joiden tyvenä olevan esivanhemman lapsista kaksi tai useampi kuuluu lähtöhen-

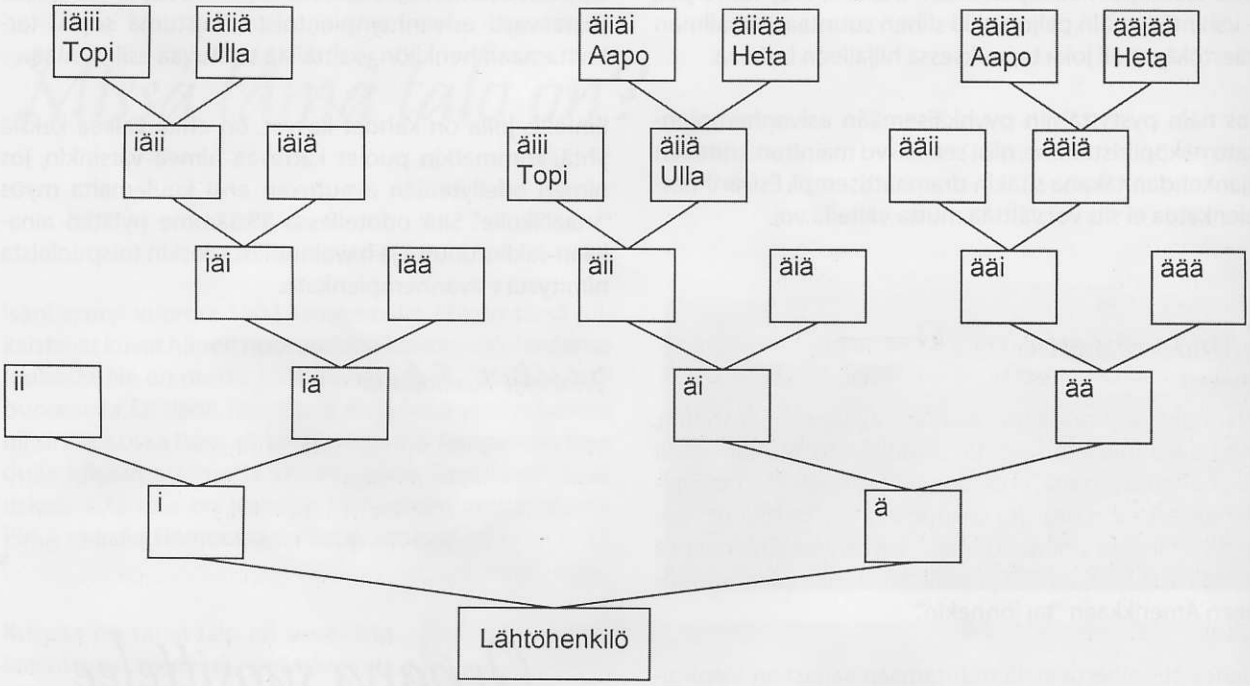

Kaksi sukulaisavioliittoa (isä & äiti sekä äidinisä & äidinäiti) lähtöhenkilön lähimmissä esipolvissa aiheuttavat lähtöhenkilölle esivanhempienkatoa.

kilön esivanhempiin; nimityksenä toistuvien esivanhempien haaran tyvi olisi mielestäni osuva. Toistuvat esivanhempien haarat voivat olla sisäkkäisiä, mikä entisestään lisää monenkertaisuutta. Itselläni olen löytänyt seitsenkertaiset esivanhemmat.

Vanhempien yhteisten esivanhempien lisäksi lapsen esivanhempienkatoa on lisäämässä erikseen kummankin vanhemman toistuvat esivanhemmat, jotka kuitenkin näyttäytyvät lapselle yhtä sukupolvea kaukaisemmilta kuin hänen vanhemmilleen. Kuten sanottu kumpikaan lapsen vanhemmista ei itse voi vaikuttaa omiin toistuviin esivanhempiinsa ja sitä kautta lapselle periytyvään esivanhempien katoon. Vaikutusmahdollisuudet rajoittuvat siihen, kenelle menee sanomaan "kyllä"...

Kuten aiemminkin todettiin, esivanhempienkatoa on omiaan kasvattamaan ihmisen luontainen paikkauskollisuus: perinteisesti aviopuoliso on katsottu harvaan asutussa maassa samasta kylästä tai samasta pitäjästä – harvoin kauempaa. Tiedossa olevaa sukulaisuutta, siis aivan läheisintä, on kuitenkin osattu välttää.

Arpajaisia ja "avioehtoja"

Mutta kuvitellaanpa, että avioitumisrituaaleihin olisi kautta aikojen kuulunut ison luokan arpajaiset: hattuun olisi koottu koko maapallon senhetkisestä väestöstä naimaikäisten nimet, ja tulevan aviopuolison henkilöllisyyden olisi ratkaissut yksi nosto!

Mikä muuttuisi? Me emme olisi enää me, ja Suomessakin eläisi nyt peräti oudonnäköistä, merkillistä kieltä mongertavaa sakkia. Remonttiin olisivat menneet myös täällä nyt asuvien esipolvitaulut. Esivanhempienkato olisi loitonnut genealogisen horisontin taakse sukututkijoita häiritsemästä. Mutta hattutemppukaan ei olisi paras konsti. Siihen olennaisesti sisältyvä umpimähkäisyys nimittäin aikaansaisi sekin pienessä määrin ennenaikaista esivanhempienkatoa, sellaista esivanhempienkatoa, joka vielä olisi puristettavissa pois.

Entä jos puolisonvalinta olisikin aina ollut muuten vapaa, mutta 1100-luvulta jKr. lähtien "avioehtona" olisi ollut, ettei puolisoilla ole tuon ajankohdan jälkeen eläneitä yhteisiä esivanhempia. Tämä tietysti varmistaisi sen, että tässä teoreettisessa mallissa nykykansalainen löytäisi esivanhemmistossaan esivanhempienkatoa vasta – jos niin kauas pystyisi tutkimaan – 28. sukupolven tienoilta, yli kahdeksan vuosisadan takaa (ks. kaavamaiset laskelmat alussa). Kyllä tämäkin konsti ehtisi sekoitella rotuja aikalailla.

Kuten alussa laskelmoitiin, tämän etäämmälle esivanhempienkatoa ei voi enää sysätä. Tässä optimiratkaisussa aikaisemmin esitetty grafiikka muuttuisi siten, että fyysisten esivanhempien kuvaaja noudattelisi loogisten esivanhempien kuvaajaa maailman väestöä kuvaavan käyrän leikkauspisteeseen saakka ja siitä vasemmalle myötäilisi maailman väestökäyrää. Jos sattuisi vielä niin nätisti, että kaukaisin kadoton sukupolvi (kaavamaisesti lakien 27. sukupolvi) sisältäisi viimeistä iikkaa myöten maailman koko silloisen lisääntymisikäisen väestön, olisi esivanhempienkadon osuus loogisista esivanhemmista

siitä taaksepäin sukupolvittain 1/2, 3/4, 7/8, 15/16 jne. – vähintään näin paljon, sillä siihen suuntaan maailman väestökäyrä oli joka tapauksessa hiljalleen laskeva.

Jos näin pystyttäisiin pyyhkäisemään esivanhempienkato näköpiiristämme, olisi sen kasvu mainitun kriittisen ajankohdan takana sitäkin dramaattisempi. Esivanhempienkatoa ei siis voi välttää mutta vältellä voi.

Ilmiön nimestä

Taannoin satunnaisilta vastaantulijoilta tiedusteltiin, mitä tulee mieleen sanasta "esipolvikato". Muuan arveli sen tarkoittavan sitä, että "on ollut esimerkiksi ruttoepidemia ja suurin osa sitä sukupolvea on kadonnut". Toinen epäili, että sukututkija oli huomannut tutkineensa väärää sukua. Kolmas uumoili esivanhempien kadonneen Amerikkaan "tai jonnekin".

Lienee siis aihetta vielä muutamaan sanaseen inspiroivan ilmiön nimestä, josta jotkut kiivailevat. Kuten edellisestä ilmeni, jotkut käyttävät nimitystä esipolvikato. Toiset eivät näe ilmiössä minkään katoavan minnekään. Esipolvikadon tilalle he ehdottavat esipolvitoistoa, aivan päinvastaisia mielikuvia herättävää termiä. Ja eikös vain yksikin kommentoi kiistaa, että "jos esivanhemmat esiintyvät kahdesti tai useammin sukupuussa, eivät he ainakaan kateissa ole!"

Otetaanpa rauhallisesti! On totta, että ilmiön oleellinen piirre on toistuminen: sama henkilö esiintyy esivanhemmistossa (loogiset esivanhemmat) useammin kuin kerran sen sijaan, että kaikki olisivat toisistaan eroavia, uniikkeja yksilöitä.

Mutta kyllä ilmiössä on samanaikaisesti nähtävissä myös vähenemistä. Siinä tulkinnassa on ymmärtääkseni alituisena vertailukohtana "ihannetila", jossa kaikki (loogiset) esivanhemmat olisivat uniikkeja yksilöitä. Jokainen poikkeama tästä utopiasta merkitsee uniikkien yksilöiden (fyysiset esivanhemmat) vähenemistä esivanhemmistossa – ja samalla geeniperimän moninaisuuden (uskaltaisiko sanoa geneettisen biodiversiteetin) supistumista.

Konkreettisimmillaan väheneminen ilmenee sukututkijan kaavioissa ja taulukoissa, joissa toistuvista esivanhemmista valitaan rekisteröitäväksi vain yksi. Se saa samalla edustaa myös muita, näin häivytettäviä "kaksoisolentoja", jotka liittää edustajaansa pelkkä linkki.

Riippuu sitten aivan käyttötilanteesta ja sen vaatimasta näkökulmasta, kumpi tulkinta on sopiva ja oikea. Mutta itse nimenä esipolvikato, samoin kuin esipolvitoisto, on mielestäni sikäli harhaanjohtava, että kokonaiset polvethan eivät katoa eivätkä toistu. Osuvampia ilmiönnimiä ovat esivanhempienkato tai vanhahtava esivanhempainkato, jota ainakin jo Alf Brennerin Sukututkimuksen Oppaan suomentaja Heikki Soininvaara käytti 1956, sekä vastaavasti esivanhempientoisto. Toistuma sopisi tarkoittamaan henkilön yksittäistä toistuvaa esiintymää.

Ilmiölle, jolla on kahdet kasvot, on ehkä vaikea keksiä yhtä, kummatkin puolet kattavaa nimeä varsinkin, jos nimen edellytetään avautuvan ensi kuulemalta myös "maallikolle". Sitä odotellessa älkäämme hylätkö ainakaan vakiintunutta ja havainnollista, joskin toispuoleista nimitystä esivanhempienkato.

Markku Kalliolinna

Orpana suosittelee

Huvittavaa, kevyttä iltalukemista historian ystäville.

Anu Lahtinen: Skandaali! Historian parhaat lööpit.

Kuvittanut Mika Lietzén. Atena, Jyväskylä 2006.

Missä tämä talo on?

Isäni syntyi vuonna 1904 Tampereella. Löysin tässä julkaistavat kuvat hänen nuoruudenaikaisten valokuviensa joukosta. Ne on otettu 1920-luvulla, luultavasti sen loppupuolella. En tiedä, missä talo on ja mikä yhteys isälläni oli sinne. Koska isäni eli koko elämänsä Tampereen seudulla lukuun ottamatta armeija-aikaa Santahaminassa, uskon, että talo on jossakin Tampereen ympäristössä, Pirkanmaalla, Hämeessä tai Satakunnassa.

Kuvissa on sama talo eri suunnista katsottuna: yhdessä päärakennus näkyy pihan puolelta navetan takaa, toisessa luultavasti pellon tai tien puolelta ja kolmannessa taloryhmä on kuvattu läheiseltä mäeltä. Rakennusten takanakin on muuta ympäristöä korkeampi mäki. Kuva heinäntekijöistä liittyy samaan taloon; he ovat selvästi kyseisen talon väkeä.

Uskon, että joku Orpanan lukijoista saattaa tunnistaa talon tai sen asukkaat, ja toivon, että hän ottaisi minuun yhteyttä kertoakseen tietonsa.

Liisa Puurunen

Liisa Puurunen
Kuusamantie 8
28660 Pori
puh. (02) 637 8385
040 708 9385
liisa.puurunen@pp.nic.fi

Kainuun Kemppaiset 1600-luvulla (Osa 2)

Orpanan numerossa 1/2006 julkaistiin Kainuun Kemppaisia käsittelevän artikkelin ensimmäinen osa, jossa kerrottiin Hyrynsalmen Kemppaisten vaiheista. Nyt juttuun tulee jatkoa: tällä kertaa vuorossa ovat Suomussalmen, Puolangan, Paltamon ja Ristijärven Kemppaiset.

Suomussalmen Kemppaiset

Vuokki 20 Kemppaala

Lauri Kemppainen saapui nykyisen Suomussalmen Vuokin kylään viimeistään 1666. Tällöin hänet merkittiin maakirjaan 1/8-manttaalin taloon, joka näyttää aikaisemmin kuuluneen Olavi Kaartiselle. Vuokin Lauri Kemppainen oli todennäköisesti sama henkilö kuin tuomiokirjassa talvella 1678 mainittu Nuottijärven Lauri Kemppaisen vanhin poika Lauri Laurinpoika. Päätelmää tukee se, että Vuokin Laurin patronyymiksi mainittiin "Laurinpoika" Kainuun kesäkäräjillä 1675, jolloin Lauri oli vaihtamassa tai myymässä taloaan kajaanilaiselle porvarille Lauri Kaikkoselle. Talokaupan jälkeen Lauri Kemppainen katosi Vuokin kirjoista ilmeisesti muutettuaan Kajaaniin.

Kaupunkielämä ei kuitenkaan ollut kauan porvariksi sanotun Lauri Kemppaisen mieleen, sillä hän pystytti maaseudun rauhaan Oravajärven rantaan luvattoman talon. Talo määrättiin talvikäräjillä 1679 hävitettäväksi ja Lauri itse komennettiin takaisin kaupunkiin, mutta lopputulos näyttää olleen, että Lauri valitsi maaseudun: ainakin Hyrynsalmella asui vielä 1686 samanniminen uudistalollinen. Lauri mainittiin vielä Paltamon talvikäräjillä 1704, jolloin häntä ja hänen Perttu-veljeään (Hyrynsalmen Nuottijärven isäntää) kaivattiin vastaamaan serkkunsa Heikki Pertunpoika Kemppaisen esittämiin niittyvaatimuksiin. Merkillepantavaa on, että Heikki esitti vaatimuksensa sillä perusteella, että hänen talonsa (Hyrynsalmen Nuottimäki) oli saanut huonot niityt, kun talo oli jaettu veljesten kesken. Koska Nuottijärvi ja Nuottimäki eivät kuitenkaan näytä aikaisemmin olleen yhtenä talona, vaatimus herättää kysymyksiä. Joka tapauksessa kyse oli tavalla tai toisella perinnöstä, joka oli 16.3.1668 jaettu serkusten isien Laurin ja Pertun kesken (ks. Paltamon kesäkäräjät 1704).

Vuokin Lauri Kemppainen lienee ollut levoton sielu, joka kokeili monia elämäntapoja. Hänen liikkeitään onkin tästä syystä niin hankala seurata, että on hädin tuskin perusteltua uskoa kyseessä olevan koko ajan yhden ja saman henkilön! Näin ollen on myös vaikeaa ottaa kantaa siihen, oliko hänellä lapsia. Todennäköistä kuitenkin on, että Vuokissa jo 1680-luvulla asunut Olavi Laurinpoika Kemppainen oli hänen poikansa. Muita Laurin mahdollisina lapsina pidettäviä henkilöitä olivat hyrynsalmelainen uudistalollinen Lauri Laurinpoika Kemppainen, hänen Kiannalle muuttanut veljensä Perttu ja sisarensa Kaisa, Hyrynsalmella elänyt irtolainen Erkki Laurinpoika Kemppainen sekä Puolangan Karhumäessä asunut Pietari Laurinpoika Kemppainen.

Vuokkiin jäi Olavi Laurinpoika Kemppainen, jonka puoliso oli nimeltään Valpuri. Olavi mainitaan alkuvaiheessa itselliseksi, mutta 1680-luvun loppuun mennessä hän oli jo päässyt isäntien joukkoon 1/8-manttaalin talollaan Kemppaala no 20:lla. Olavi lienee elänyt vanhaksi, koska tämänniminen henkilö, kaiketi sama mies, mainitaan naapuritalossa Vuokin Pöllölässä vielä Paltamon vuosien 1738–44 rippikirjassa.

Puolangan Kemppaiset

Väyrylä 17 Kemppaala

Itsellinen Pietari Laurinpoika Kemppainen asui jo 1683 Puolangan Karhumäen eli Väyrylän kylässä. Pietarin syntyperästä ei ole varmaa tietoa, mutta hän on saattanut olla Vuokin Lauri Kemppaisen poika. Kun Pietarin uudistalo pantiin verolle 1690-luvun alkuun mennessä, sen manttaaliluvuksi tuli 1/12. Valitettavasti Pietarin elämä Karhumäessä katkesi 1600-luvun lopun ankariin nälkävuosiin: neljä Pietarin lasta haudattiin v. 1696 ja Pietari itse menehtyi noin vuoden sisällä. Puoliso Elina näyttää selvinneen nälkävuosista, mutta vuoteen 1704 mennessä hänkin oli kuollut. Orvoksi jäi monta pientä lasta, joiden myöhemmästä kohtalosta ei ole tietoa.

Paltamon Kemppaiset

Mieslahti 19 Korhola/Kemppaala

Paavali Kemppainen asui väenottoluettelon mukaan 1637 Paltamon Mieslahden kylässä. Hän oli 25-vuotias ja ilmeisesti jo tuolloin Pietari Tarkiaisen vävy, koska hän asui Tarkiaisen talossa Korholassa. Paavalin syntyperästä ei ole varmaa tietoa. Hän saattoi olla sama henkilö kuin se väenottoluetteloissa 1604 syntyneeksi mainittu tämänniminen renki, joka asui vuosina 1629–30 Erkki Tuhkaisen talossa Sotkamon Jormasjärvellä. Kuitenkin on otettava huomioon, että Jormasjärven ja Mieslahden Paavalien ikäero on kokonaiset kahdeksan vuotta. Mikäli Mieslahden Paavali tosiaan oli kotoisin Jormasjärveltä, hän saattoi olla siellä 1600-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä asuneen Olavi Kemppisen eli Kemppaisen poika. Valitettavasti asiakirjojen horjuva ortografia jättää epäselväksi jopa sen, oliko Jormasjärven Olavin sukunimi todella Kemppainen vai Kemppinen.

Vuonna 1650 Paavali Kemppaisesta tuli 1/4-manttaalin (sittemmin 3/8-manttaalin) suuruisen Korholan isäntä appensa jälkeen. Paavali viljeli Korholaa 1660-luvun puolenvälin tienoille, jolloin kuolema katkaisi hänen työnsä: tämä käy ilmi siitä, että Paavalin leski merkittiin tilan haltijaksi jo 1666. Maakirjassa lesken nimeä ei mainita, mutta se selviää muista lähteistä: vuoden 1678 talvikäräjillä esiintyi nimittäin Kaisa Tarkiatar, [Lauri?] Kemppaisen leski Mieslahdesta. Kirjuri näyttää merkinneen Kaisan väärin Lauri Kemppaisen leskeksi, mikä johtunee siitä, että Paavalin poika oli nimeltään Lauri.

Korholan taloa viljelivät 1670-luvulla veljekset Lauri ja Pietari Kemppainen, jotka olivat aivan ilmeisesti Paavali Kemppaisen poikia. Kun Pietari Kemppainen oli kerran saanut äidinisänsä Pietari Tarkiaisen nimen, olisi houkuttelevaa arvella, että Lauri Kemppainen olisi puolestaan ristitty isänisänsä kaimaksi. Näin ollen Laurin isä Paavali Kemppainen olisi kenties saattanutkin olla Lauri Kemppaisen poika ja siten luultavimmin Taivanalan talosta kotoisin. Asia on kuitenkin vahvistusta vailla.

Korholan Pietari ja Lauri Kemppainen merkittiin vuorollaan sotilaiksi 1677 ja 1678. Luultavasti tämän seurausta oli, että talvikäräjillä 1679 Korholan asukkaiden ilmoitettiin paenneen Venäjälle ja jättäneen talon autioksi. Pietari Kemppainen lienee jäänyt sille tielleen, kun taas Lauri näyttää palanneen kotiseudulleen. Sotkamon Ylä-Sotkamon kylässä asui nimittäin sittemmin Lauri P[aavalinpoika?] Kemppainen puolisonaan Marketta H[eikintytär] Hyrkätär. Ilmeisesti Mieslahden Kemppaiset olivat solmineet Sotkamon Hyrkkäiden kanssa useammankin naimakaupan, koska Heikki Hyrkkäällä oli miniöinään Kirsti Paavalintytär Kempatar ja Kaisa P[aavalintytär?] Kempatar. Kemppaisen nimi ei kuitenkaan jäänyt tätä kautta pysyvästi Sotkamoon, sillä Lauri Kemppainen perheineen menehtyi nälkävuonna 1697.

Erick Kempenen
Kyrkiones sexman
1637 (kymmenysluettelo)

Erich Kempainen
Heradz Nembdeman
1705 (henkikirja)

Erich Kemppanen
Heradz Nembdeman
1733 (Paltamon pitäjänkokouksen pöytäkirja)

Thomas Kempanen
Kiörkiones SexMan
1733 (Paltamon pitäjänkokouksen pöytäkirja)

Kemppaisen suvun puumerkkejä. Koska puumerkit on enimmäkseen poimittu yksittäisistä ja osin epäselvistäkin asiakirjoista, tässä esityksessä saattaa olla virheitä.

Paavali Kemppaisen lasten lisäksi Ylä-Sotkamossa mainitaan 1600-luvun lopulla eräs Matti Kemppainen. Hän oli naimisissa Tuomas Klemettisen tyttären Annan kanssa ja asui appensa talossa. On mahdollista, että kyseessä on sama henkilö kuin se Matti Kemppainen, joka oli v. 1672 rakuunana Kajaanissa. Toinen Matti Kemppainen asui Nuottijärvellä, mutta hän oli selvästi nuorempi, koska hänet henkikirjoitettiin vasta 1686.

Kemppaiset olivat 1600-luvun lopulla edustettuina myös Sotkamon seurakunnan erämaakylässä Kuhmon Lentuassa, jossa Matti Pulkkisen emäntänä eli jo 1683 muuan Juliana Kempatar. Hänen syntyperästään ei ole tietoa, mutta yksi perheen pojista oli nimeltään Perttu. Tästä päätellen Juliana on saattanut olla jonkun Perttu Kemppaisen tytär.

Ristijärven Kemppaiset

Hyrynsalmen Nuottijärveltä tullut Olavi Laurinpoika Kemppainen osti ristijärveläisen Arvi Karhun 1/4-manttaalin talon Karhun perikunnalta vuonna 1678 tai 1679. Talo tunnettiin vuonna 1650 nimellä "Määttälä". Kuitenkaan Olavin ja hänen vaimonsa Annan talonpito ei sujunut kovin hyvin, sillä Olavi päätyi sittemmin torppariksi.

Hyrynsalmelta näkyy Ristijärvelle tulleen myös Nuottimäen talon poika Perttu Heikinpoika Kemppainen, jonka veli Tuomas oli jäänyt isännöimään heidän kotitaloaan. Ristijärvellä Perttu viljeli jo 1709 Mikkola no 14 -nimistä taloa. Hänen ensimmäinen puolisonsa oli Valpuri, joka näyttää kuitenkin kuolleen jo 1703 tai 1704; toinen puoliso Elina Säkitär (s. 1679, k. 3.1.1767) sen sijaan eli vanhaksi ja kuoli leskenä.

Perttu on erityisen kiinnostava siksi, että häneen liittyy paljon kansanperinnettä. Samuli Paulaharjun** Kainuusta keräämät tarinat nimittäin kertovat mahtavasta noidasta nimeltä Pyhännän Perttu, joka oli tullut Ristijärven Pyhännänkylän Eskolan taloon (luultavasti Ristijärven Mikkola 14:ään***) Hyrynsalmelta. Tarinat ovat luonteeltaan selvästi myyttisiä, mutta niiden päähenkilö Pyhännän Perttu on historiallinen henkilö: ainakin kertomus Hyrynsalmelta Eskolaan saapuneesta Perttu-nimisestä miehestä pitää täsmälleen paikkansa. Talon nimen muuttuminen Mikkolasta Eskolaksi muuten johtunee siitä, että Pertun poika ja Mikkolan seuraava isäntä oli nimeltään Eskeli ja että nimi esiintyi suvussa myöhemminkin. Tarinat Pyhännän Pertusta ovat eläneet Ristijärvellä kansan suussa niin kauan, että vielä tämän artikkelin kirjoittajakin on niitä isältään kuullut.

Muita Ristijärvelle 1700-luvun alussa muuttaneita olivat Juho Kemppainen, joka lienee ollut Hyrynsalmen Niemelän Paavali Kemppaisen poika. Hän sai haltuunsa ilmeisesti Oikarila-nimisen tilan. Samoin hyrynsalmelainen lienee ollut Heikki Kemppainen, joka isännöi Ristijärven Möttölää no 20 mentyään vuonna 1703 tai 1704 naimisiin Juho Tolosen lesken Marketta Heikintytär Säkittären (1670–1731) kanssa. Heikin syntyperästä ei ole toistaiseksi löytynyt varmaa tietoa.

Olen tässä artikkelissa esitellyt 1600-luvun Kainuussa eläneitä Kemppaisia yrityksenäni mainita jokseenkin kaikki tuolla vuosisadalla aikuisuuden saavuttaneet henkilöt, joiden nimi on tiedossa. Osittain tiedot ulottuvat 1700-luvun alkuun asti. Yllättävää oli, että ihmisten sukulaisuussuhteet olivat talojen vaiheita helpommin selvitettävissä, mikä johtunee sekä kaskimaanviljelyn luonteesta että asiakirjalähteiden laatijoista. Kaikkiin lähteisiin perehtyminen ei ollut mahdollista, mikä on saattanut aiheuttaa virhetulkintoja. Koska lähdeaineisto on kuitenkin ollut varsin laaja, tekstiin ei ole luettavuussyistä laitettu muodollisia lähdeviitteitä. Sen sijaan olen pyrkinyt mahdollisimman usein mainitsemaan, mihin lähteeseen tieto perustuu. Tekstin jälkeen seuraavan lähdeluettelon avulla lukijan pitäisi näin ollen voida löytää tärkeimmät asiakirjalähteet. Varsinaiset kirjallisuusviitteet on merkitty indeksein ja asteriskein. Toivon artikkelin olevan hyödyksi kaikille Kainuun Kemppaisille ja iloksi muille maakunnan historiasta kiinnostuneille. Lopuksi on vielä paikallaan esittää lämpimät kiitokset Juhani Väyryselle, joka poikkeuksellista avuliaisuutta osoittaen tarjosi käyttööni keräämäänsä asiakirja-aineistoa.

Lisäyksiä

Artikkelin ensimmäisen osan (Orpana 1/2006) ilmestymisen jälkeen sain Satu Materolta tiedon, että Hyrynsalmi 4:n Erkki Pertunpoika Kemppainen ja Kerälä 11:n yhteydessä mainittu Matti Pertunpoika Kemppainen esiintyvät eräissä lähteissä Materon nimellä. Lautamies Erkki Pertunpoikaa todella kutsuttiin Materoksi vuoden 1676 tuomiokirjassa, mutta sittemmin hän esiintyi Kemppaisen nimellä, joka periytyi hänen jälkeläisilleenkin. Nykyisen tiedon valossa pidän tälle havainnolle uskottavimpana selityksenä, että Erkki Pertunpoika olisi ollut hypoteettisen Perttu Erkinpoika Kemppaisen poika ja Perttu Materon poikapuoli. Näin ollen Perttu Matero olisikin tullut Erkki Kemppainen vanhemman vävyksi naimalla hänen poikansa lesken. Oletusta tukee se, että juuri ennen Perttu Materon saapumista Salmijärven ainoa veronmaksaja oli todellakin Erkki Kemppainen vanhemman miniä. Sen sijaan Oravajärven Matti Pertunpojan kohdalla nimenmuutos tapahtui päinvastaiseen suuntaan. Matti esiintyi kyllä Kemppaisena vuoden 1679 tuomiokirjassa mutta onkin kaiketi sama henkilö kuin Lauri Materon väenottoluetteloissa mainittu veli Matti Matero. Koska Matin oikea sukunimi ilmeisesti siis oli Matero, hän lienee ollut Perttu Materon biologinen poika ja Erkki Pertunpoika Kemppaisen puoliveli.

Artikkelin ensimmäisen osan jälkeen on myös varmistunut, että Hyrynsalmen Taivanalan Olavi Kemppainen oli todellakin Laurin poika. Asia käy ilmi Kainuun käräjiltä 26.–27.6.1667 (mf. FR 136). Tällöin Olavi Laurinpoika Kemppainen ilmoitti lunastaneensa (useat) veljensä ja kanssaperillisensä ulos "Taiwallalan" talosta.

Kimmo Kemppainen

Kirjallisuusviitteet

° Huurre, Matti; Keränen, Jorma; Turpeinen, Oiva: Hyrynsalmen historia (s.111). Hyrynsalmen kunta ja seurakunta. Gummerus, Jyväskylä 1988.

[1] Lappalainen, Pekka: Pieksämäen seudun historia I (s. 208): Pieksämäen seudun historiatoimikunta; 1961.

[2] Mikkonen, Pirjo ja Paikkala, Sirkka: Suomalaiset sukunimet (s. 251, 347). Weilin & Göös. Otavan painolaitokset, Keuruu 1993.
[3] Pirinen, Kauko: Savon historia II:1 (s. 270, 273, 296). Kustannuskiila Oy, Pieksämäki 1982.

* Vihjeestä kiitokset teokselle Markkanen, Erkki: Vanhan Viitasaaren historia (s. 156–158). Viitasaaren kunta ja seurakunta. Pointari Oy, Saarijärvi 1983.

** Paulaharju, Samuli: Kainuun mailta (s. 228–230). WSOY, Porvoo 1958.

*** Mikkolan talon isännistä ks. Kemppainen, Matti: Kemppaiset Kainuusta (s. 489). Kemppaisten sukuseura. Gummerus, Jyväskylä 2002. Mikkolan talon nimi on vaihtunut Eskolaksi vuoden 1850 tienoilla; ks. Ristijärven rippikirja 1847–53 f. 23 (Internetissä http://www.digiarkisto.org/sshy/index.htm).

Tärkeimmät asiakirjalähteet ja julkaisut

Savon läänintilit 1546, Juva (mf. ES 941)

Pohjanmaan läänintilit 1605 (1604, ES 839), 1608 (ES 841), 1613 (ES 844), 1616, 1617 (ES 846), 1624 (ES 850), 1625 (ES 852)

Norrlandin läänintilit 1631–1640 (mk. KA länsräkenskap

Norrland verifikat 1631 S 5366 19/30, 20/30; 1632 S 5369 20/31; 1633 S 5383 22/27; 1634 S 5386 19/24, 20/24; 1635 S 5388 36/41; 1636 S 5390 23/39; 1637 S 5393 16/38; 1638 S 5395 26/39, 27/39; 1640 S 5398 23/33; 22

KA Mantalslängd VNRL 1637 s 422–470 S 2031 10/12, s 471–518 S 2031 11/12;

Mantalslängd LNRL 1638 s 426–475 S 2037 10/12;

Mantalslängd VNRL 1639 s 414–459 S 2038 10/12;

Mantalslängd VNRL 1640 s 425–473 S 2040 10/12)

Kajaanin vapaaherrakunnan taloluettelo 1650 (FR 312)

Kainuun maakirjat 1634 (ES 853), 1635 (ES 2467), 1636, 1637 (OS 95A), 1652 (OS 95), 1653 (OS 96), 1655 (ES 2469), 1662, 1666 (FR 313), 1670 (ES 2472), 1723 (ES 2479)

Kainuun henkikirjat 1641 (ES 2468), 1652 (ES 2469), 1655, 1657, 1659 (CD 992), 1660 (CD 993), 1672 (ES 2472), 1674 (OS 100), 1677 (OS 101), 1678 (FR 314)

Paltamon henkikirjat 1683 (LT 1384), 1686 (LT 1524), 1688 (LT 1211), 1689 (LT 1526), 1690 (LT 1529), 1691 (LT 1531), 1695 (LT 1276), 1696 (LT 1278), 1698 (LT 1321), 1699 (LT 1324), 1702 (LT 974), 1703 (LT 90), 1704 (LT 130), 1705 (LT 133), 1709 (LT 139), 1711 (LT 741), 1713, 1723 (ES 3060), 1724 (LT 1324), 1744 (ES 2469)

Sotkamon henkikirja 1683 (LT 1384)

Kainuun väenottoluettelot 1627, 1629, 1630, 1633, 1640, 1642, 1643, 1644, 1676, 1678;
WA 773–774

Kainuun väenottoluettelo 1637 (ES 2467)

Kainuun väenottoluettelo 1654 (FR 312)

Kainuun väenottoluettelo 1677 (mk. Rot- och utskrivningslängder fl. landskap 1677:38 KO 3936 4/15)

Paltamon rippikirjat 1731–1737, 1738–1744 ja 1761–1766 (IK 180–181)

SSS:n historiakirjajäljennökset (55654)

Iin käräjät 19.7.1647 (ES 2028)

Kajaanin pitäjän käräjät 24–25.6.1645 ja 25–26.6.1647 (ES 2028)

Kainuun käräjät 26–28.3.1674, 25–26.6.1674, 22–24.3.1675, 25–28.6.1675, 8–10.2.1676, 7–9.2.1678, 27–28.2, 1.3.1679 (ES 2113)

Oulun pitäjän käräjät 20–21.7.1647 ja 19.7.1648 (ES 2028)

Paltamon käräjät 3–5.2.1704, 11, 13, 15.8.1704 (ES 2043), 26.7.1722 (ES 2050)

SAY (Suomen asutuksen yleisluettelo): Rautalampi (ES 2210)

SAY: Juva (SAY 74–75)

Vaarnanen, Jukka ja Sarkkinen, Timo (toim.): Paltamon seurakunnan rippikirja 1731–1737. Oulun sukututkimusseuran julkaisuja 17. Oulu 1993.

Penninkilampi, Eila (toim.): Paltamon seurakunnan rippikirja 1738–1744. Oulun sukututkimusseuran julkaisuja 20. Oulu 1998.

Sarkkinen, Timo ja Vaarnanen, Jukka: Kajaanin, Paltamon ja Sotkamon seurakunnissa avioliittoon kuulutettuja 1733–1748. Oulun Sukututkimusseuran julkaisuja 16. Oulu 1992.

Vaarnanen, Jukka (toim.): Sotkamon seurakunnan rippikirja 1683–1697. Oulun sukututkimusseuran julkaisuja 11. Oulu 1991.

"Parempi olla kuollut kuin kerjätä"

Kerjuulupa vuonna 1673

"Pare cuolla cuin kerjätä", sanotaan Henrik Florinuksen sananlaskukokoelmassa vuonna 1702. Samaa mieltä on apokryfikirjojen Pyhä Siirak, jota kirkkoherra Gabriel Arctopolitanus siteerasi hurskaasti lähettäessään sairaalloisen miehen ja viisi pientä lasta mierontielle vuonna 1673.

Nykyaikojen ihmisten käsitys kirkosta ja sen tehtävistä on toisenlainen kuin entisaikojen seurakuntalaisten. Vasta 1900-luvulla muodostui käsitys siitä, että kirkon tehtäviin kuului myös laajamittainen, organisoitu sosiaalityö. 1600-luvulla oli toki jo käsitys yhteisvastuusta, mutta toimintatavat olivat toiset. Tämä johtuu muun muassa verotustavan erilaisuudesta. 1600-luvulla ei ollut kirkollisveroa, vaan papinpalkkaa maksettiin suoraan oman seurakunnan papistolle, usein ruokatarvikkeina.

Samalla tavoin annettiin köyhille apua suoraan. Pitäjässä liikkuvat luvanvaraiset kerjäläiset saatettiin majoittaa joksikin aikaa vaikkapa talon saunaan. Yhteiskunnassa, missä tekevälle riitti aina työtä, katsottiin pahalla niitä, jotka olivat jouten. Niinpä pienet lapset, vanhukset, kehitysvammaiset ja vakavasti invalidisoituneetkin saivat tehtäväkseen pieniä, kyvyilleen sopivia tehtäviä. Kerjäämiseen suhtauduttiin torjuvasti, ja erityisen jyrkästi se tuomittiin, jos kerjääjä oli työkykyinen. Virallista kerjuulupaa ei saanut muuta kuin sellainen henkilö, jonka työkyky oli vakavasti heikentynyt.

Viisi lasta huollettavana

Tällainen oli Porin ja Ulvilan kirkkoherra Gabriel Arctopolitanuksen puheille syksyllä 1673 tullut Pekka Heikinpoika Skaffari (Per Henriksson Skaffare). Hänelle myönnetystä kerjuuluvasta käy ilmi, että Skaffari oli sairaalloinen, raihnas ja ilmeisesti osittain halvaantunut.

Skaffari tuli anomaan itselleen ja viidelle alaikäiselle lapselleen kerjuulupaa syksyllä, joka on talonpoikaisvuoden vaurainta ja onnellisinta aikaa. Se viitannee siihen, että hän oli jäänyt jokin aika sitten leskeksi – vaimo lienee kuollut lapsivuoteeseen – ja menettänyt satonsa, kun talossa ei ollut ketään työkykyistä aikuista. Alaikäisiä olivat 1600-luvun jälkipuolen käsityksen mukaan alle 12-vuotiaat eli ne, joista ei vielä henkiveroa maksettu.

Kirkkoherra Gabriel Arctopolitanuksen (k. 1682) isä Grels Arctopolitanus (k. 1662) oli ollut samoin Ulvilan kirkkoherra. Isältään Gabriel Arctopolitanus oli saanut vaurautta ja tuntuman ylhäisaatelin elämään hän oli saanut toimiessaan heti pappisvihkimyksensä jälkeen kotisaarnaajana kreivi Gustaf Evertinpoika Hornin ja Barbara Kurjen perheessä. Sosiaalista nousua osoitti myös se, että hän oli saanut puolisokseen aatelisen Christina Udnyn (Udnie). Gabriel Arctopolitanus oli matkustellut Ruotsiin kotisaarnaajana ja myöhemmin Turun hiippakunnan valtiopäiväedustajana. Toimittuaan muutaman vuoden Ulvilan kirkkoherrana isänsä jälkeen hän lähetti laatimansa selvityksen Ulvilan pitäjän muinaismuistoista, muun muassa kirkossa säilytetyistä keskiaikaisista asiakirjoista.

Gabriel Arctopolitanus oli siis huomattavan sivistynyt herra, mikä näkyy myös hänen kirjoittamastaan kerjuuluvasta. Siinä hän pyörittelee näppärästi raamatunlauseita ja kieräyttää taitavasti vastuun köyhän perheen hoitamisesta oman seurakuntansa niskasta muille "jumalaapelkääville" ihmisille. Kirkkoherralla on saattanut olla oma lehmä ojassa hänen kirjoittaessaan Pekka Skaffarin kerjuulupaa. Oman palkkapitäjän alueella liikkuva suuri kerjäläisjoukko olisi voinut ratkaisevasti vähentää kirkkoherran henkilökohtaisia tuloja.

Kirkkoherralla ei ollut mitään kiinnostusta itse osallistua kerjäläisperheen huoltamiseen. Hänellä oli omakin perheensä hoidettavanaan. Arctopolitanus ja Skaffari olivat otaksuttavasti samaa ikäpolvea; ainakin kummallakin oli vastuullaan lapsia. Skaffarilla oli huollettavanaan viisi alaikäistä eli alle 12-vuotiasta lasta, ja kirkkoherran lastenkamarissa puolestaan telmi samaan aikaan samoin viisi lasta, joista nuorin oli vasta alle 1½-vuotias. Christina-vaimo oli jo tuolloin uudelleen raskaana – Mariavauva kastettiin seuraavan vuoden toukokuun alussa.

Kerjuulupia ei tiettävästi ole säilynyt näin vanhoilta ajoilta kovinkaan monta. Tämäkin lupa löytyi yllättäen voudintileistä, missä sillä ei oikeastaan ole mitään tekemistä. Vouti kokosi oman alueensa kruunun tulo- ja menoerät tilikirjaansa, eikä kerjuulupa kuulu näistä kumpaakaan tilitysluokkaan. Ilmeisesti Pekka Skaffari oli eri

pitäjissä kerjuulla kiertäessään joutunut kiinni ja viety voudin luokse tutkittavaksi. Skaffari oli esittänyt voudille Arctopolitanuksen laatiman kerjuuluvan, jonka vouti oli ottanut haltuunsa. Myöhemmin lupa oli epähuomiossa jäänyt tilikirjan kuittien joukkoon ja näin säilynyt nykypäiviin asti.

Kirkkoherra Arctopolitanuksen lapset menestyivät hyvin, mutta Skaffarin perheen myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa. Todennäköistä on, että sairaalloinen, pitkään kärsinyt Pekka Skaffari menehtyi varsin pian mierontiellä ja hänen vastuullaan olleista lapsista osa tai kaikki kuolivat puutteeseen. Tietääkö kukaan Orpanan lukijoista, mitä tapahtui Pekka Skaffarin pojille ja tyttärille?

Virpi Nissilä (löytö) - Ulla Koskinen (käännös) - Johanna Kurela (teksti)

Oikeamieliselle ja jumalaapelkäävälle lukijalle toivotan terveyttä ja kaikkinaista hyvinvointia vapahtajalta Jeesus Kristukselta!

Vaikkakin kerjääminen, hurskas lukija, on viheliäistä työtä ja sen vuoksi Pyhä Siirak neuvoo kaikkia kunniaarakastavia ja terveitä ihmisiä pidättäytymään siitä, sanoen: "Poikani, älä lähde kerjuulle, on parempi olla kuollut kuin kerjätä", ja Pyhä Paavali kieltää antamasta voimissaan oleville kerjäläisille ja irtolaisille almuja sanoen: "Joka ei halua tehdä työtä, sen ei syömänkään pidä"; niin kuitenkin on niiden rutiköyhien ja raihnaisten, jotka eivät pysty elättämään itseään millään muulla laillisella keinolla, parempi kerjätä kuin varastaa, parempi ojentaa kätensä hurskaan väen puoleen (see frompt folk uthi händerna) kuin epätoivoissaan kääntää kätensä itseään vastaan.

Tällainen köyhä ja sairas mies on kirjeen näyttäjä Pekka Heikinpoika Skaffari, joka on pitkällisen säryn ja sairauden vuoksi menettänyt kaikki voimansa ja joka on sen lisäksi tullut jäseniltään raihnaaksi ja joutuu pakosta pyytämään panem propter Deum. Ja vaikkakin meidän seurakuntamme on sekä velvollinen että halukas huolehtimaan itse köyhistään eikä mielellään salli heidän vaeltaa muille rasitukseksi ja vaivaksi, niin kuitenkin koska mainitulla Pekka Skaffarilla on sitä paitsi viisi alaikäistä lasta elätettävänään, niin hänen täytyy sallia pyytää apua jumalaapelkääväisiltä ihmisiltä, odottaen palkkiota Jumalalta, joka sanoo: "Autuas se, joka huolehtii köyhistä, häntä Herra auttaa pahoina aikoina; Herra varjelee häntä ja pitää hänet elämässä ja antaa hänen menestyä maan päällä" ja jonka lempeään ja mahtavaan varjelukseen suosiollinen lukija lopuksi omistetaan, pysyen suosiolliselle lukijalle palvelualtteimpana

Gabriel Arctopolita: - Porin ja Ulvilan kirkkoherra

-6. syyskuuta 1673

Lähteet

Kerjuulupa: KA 7336: 2137 (mf LT 429).

Henrik Florinus 1987 [1702]: Wanhain Suomalaisten Tawaliset ja Suloiset Sananlaskut Mahdollisuden jälken monialda cootut ja nyt waltudest ahkerudella enätyt. Näköispainos vuonna 1702 ilmestyneestä teoksesta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Gabriel ja Grels Arctopolitanuksen tiedot: http://matrikkeli.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli.

Kuva: Marja-Liisa Ahlstédt.

Tampereelta sukututkimuksen huipulle

Haastattelussa P. T. Kuusiluoma

Tampereella sukututkijanuransa aloittanut Pasi T. Kuusiluoma on tarttunut Suomen Sukututkimusseuran aurankurkeen viime keväänä, jolloin hänet valittiin seuran uudeksi toiminnanjohtajaksi. Nykyään Turussa asuva Kuusiluoma on toiminut 1980-luvulla aktiivisesti Tampereen seudun sukututkimusseurassa muun muassa toimittamalla Orpana-lehteä 1984–1985.

Suomen Sukututkimusseuran uudeksi toiminnanjohtajaksi valittiin viime keväänä ammattisukututkija Pasi T. Kuusiluoma, joka on sitä ennen toiminut seuran Genoslehden toimittajana ja seuran hallituksen jäsenenä. Kuusiluoman sukututkijan ura on alkanut Tampereelta, mikä on hänen synnyin- ja koulukaupunkinsa.

– Menin syyskuussa 1980 Jorma Räsäsen sukututkimuskurssille Tampereen työväenopistoon. Räsänen värväsi kursseiltaan tehokkaasti uusia jäseniä Tampereen seudun sukututkimusseuraan, ja niin minäkin olin heti syyskauden 1980 ensimmäisessä kokouksessa mukana. Lähdin opiskelemaan Turkuun syksyllä 1985 ja olin jäsenenä jonnekin 1980-luvun loppupuolelle saakka, Pasi Kuusiluoma kertoo. – Jäsenyyteni Tampereen seudun sukututkimusseurassa jäi melko lyhyeksi, mutta sillä oli hyvin suuri merkitys minulle, koska aloittelevana ja hyvin nuorena sukututkijana sain paljon tukea seurasta.

Kuusiluoma teki ensimmäiset sukututkimusmuistiinpanonsa jo koulupoikana vuonna 1978 Nivalassa, missä hän haastatteli äidinäitiään. – Seuraavana kesänä kävin isän kanssa Nivalan ja Parkanon kirkkoherranvirastoissa, joissa kanslisti etsi rippikirjoista tarvitsemiani tietoja, Kuusiluoma muistelee.

Perusvalmiudet Räsäseltä

Jorma Räsäsen sukututkimuskurssilta Kuusiluoma sai perustaidot, joiden varassa hän on myöhemmin toiminut ammattimaisena sukututkijana. – Se oli peruskurssi, jossa annettiin perusvalmiudet kirkonkirja-aineiston tutkimiseen ja vanhojen käsialojen kohtaamiseen, Pasi Kuusiluoma kertoo. – Jorma Räsäsen opetuksen periaate oli, että työ tekijäänsä opettaa; täytyy vain uskaltaa käydä kiinni hankaliinkin asioihin eikä saa antaa heti periksi. Kurssilla käytiin maininnanomaisesti läpi kaikki keskeiset sukututkimuksen lähteet ja tarkoituksena oli, että aloittelevat sukututkijat itse perehtyvät niihin. Jorman opetus on ainakin minun kohdallani toiminut.

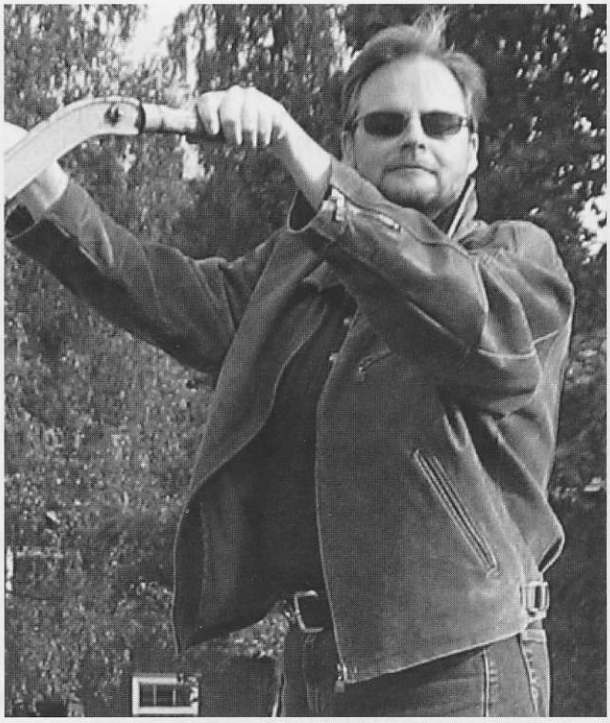

Suomalaisen sukututkimuksen ohjaksiin Suomen Sukututkimusseuran toiminnanjohtajana tarttunut P. T. Kuusiluoma on aloittanut sukututkimuksen Tampereella. Hänen esi-isissään on muun muassa nuijasodan päällikkö ja puukkojunkkari.

Kuva P. T. Kuusiluoman albumista.

– Tampereen kaupunginkirjaston lukusalin vaatimaton sukututkimushylly oli jo siinä vaiheessa tullut minulle tutuksi, ja Brennerin ja Sampion sukututkimusoppaat olin saanut kotilainaksikin. Alkuvuodesta 1980 aloitin omatoimiset tutkimukset mikrofilmihuoneessa, joka sijaitsi kirjastotalon (nykyisen Vanhan kirjastotalon) vintillä sanomalehtivarastossa. Lukulaitteita oli siihen aikaan neljä kappaletta.

– Vielä vuonna 1980 mikrofilmikokoelma oli melkoisen vaatimaton ja useimmat sukututkijat joutuivat käyttämään kaukolainapalvelua, jota hoiti toisen kerroksen lukusalin virkailija. Rullien määrä kuitenkin kasvoi melko nopeaan tahtiin, ja vuonna 1985 se käsitti jo koko silloisen Pirkanmaan. Kaikki mikrofilmit olivat kirkonkirjoja, muut lähteet tulivat vasta myöhemmin uuteen kirjastotaloon, Kuusiluoma muistelee.

Eteläpohjalaista verta

– Omissa kirkonkirjatutkimuksissani perehdyin ensimmäiseksi isäni isän esivanhempiin vanhan Ikaalisten pitäjän alueella. Ikaalisten ja sen kappeliseurakuntien rippikirjojen mikrofilmejä ei vielä vuonna 1980 ollut kaupunginkirjaston omissa kokoelmissa ja ne piti kaukolaina. Tutkimus oli hidasta, koska lainaksi sai vain viisi rullaa kerrallaan ja Ikaalinen oli laaja seurakunta, Kuusiluoma kertoo.

– Sitten tutkin äidinisän esivanhempia Nivalassa ja äidinäidin esivanhempia Ylistaron ja Isonkyrön suunnalla. Mutta isänäidin sukutausta Säkkijärvellä on edelleenkin tutkimatta, Pasi Kuusiluoma huokaisee. – Ehkä palaan siihen sitten, kun jään eläkkeelle.

– En ole julkaissut omasta suvustani mitään muuta kuin isäni esipolvitutkimuksen joskus 1980-luvulla monisteena. Tutkittavaa olisi vaikka kuinka paljon niin esivanhemmissa kuin niissä neljässä suvussa, joista katson polveutuvani.

– Erityisen kiinnostavia henkilöitä tuntuu löytyvän varsinkin eteläpohjalaisten esivanhempieni joukosta, Pasi Kuusiluoma virnistää. – Jaakko Ilkan alipäällikkö Niisius on tietenkin mukava olla sellaisen henkilön sukupuussa, joka on ylpeä eteläpohjalaisesta verenperinnöstään.
– Toinen kiinnostava henkilö on Rislachius-pappissuvun kantaisä, Pohjanmaan eteläisen voutikunnan vouti Arvid Hållfast, joka oli nimensä mukainen mies ja joka jäi kuollessaan kruunulle velkaa useita satoja hopeatalareita tilittämättömiä verorahoja. Pidän myös esi-isästäni Herman Haapalasta. Hän tuli Ylistaron Kainastolla nuorukaisena herätykseen serkkunsa Nils Gustaf Malmbergin saarnoista, mutta palasi pian maailmaan ja riehui sitten jonkin sortin puukkojunkkarina.

Orpanan toimittajana

1980-luvun alkupuolella Tampereen seudun sukututkimusseura oli vielä jäsenmäärältään pieni, mutta innokas seura. Moni jäsenistä osallistui konkreettisesti seuran töihin. Kuusiluoman ura sukututkimusjulkaisujen toimittajana alkoi Tampereella. – Olin vuoden verran Orpanan toimittajana syksystä 1984 siihen asti, kun lähdin Turkuun. Samalla toimitin myös yhden Vuosikirjan. En enää muista, kuinka artikkeleita siihen aikaan tuli, mutta ei se muistaakseni mitenkään vaikeaa ollut.

– Olen seurannut Orpanaa kaikki nämä vuodet ja nähnyt siinä tapahtuneen valtavan muutoksen parempaan suuntaan, Kuusiluoma kiittää. – Orpana, Genos ja Suomen Sukututkimusseuran Vuosikirja ovat ainoita sukututkimusjulkaisuja, joiden toimittajana olen ollut. Lisäksi kuuluin Turussa muutaman vuoden Aninkaisen toimitusneuvostoon.

1980-luvulla Tampereen seudun sukututkimusseuran toiminta keskittyi kokouksiin, joita oli kahdesti kuukaudessa. Kuukauden toinen kokous oli opetuskokous ja toinen työkokous, mutta Pasi Kuusiluomalle ei koskaan oikein valjennut niiden ero. – Esitelmiä mielestäni pidettiin molemmissa kokouksissa, mutta hyvin tärkeä merkitys oli yksittäisten jäsenten sukututkimusasioiden esittelyllä.

Kokouksissa käsiteltiin paljon käytännön sukututkimusongelmia, kuten aineistojen arkistointimenetelmiä. Myös yhdistyksen omia asioita käsiteltiin joka kokouksessa. – Silloin vielä mainostettiin Suomen Sukututkimusseuraakin ja tähdennettiin, kuinka tärkeää sukututkijan oli kuulua paitsi paikalliseen myös valtakunnalliseen sukututkimusjärjestöön, Kuusiluoma toteaa.

Seura kokoontui alkuaikoinaan jonkin aikaa Sampolassa työväenopiston tiloissa ja sen jälkeen Tammelan koululla. – Sampolasta on erityisesti jäänyt mieleeni professori Ala-Könnin esitelmä, Pasi Kuusiluoma naurahtaa. – En enää yhtään muista mitä se käsitteli, mutta professorilla oli mukanaan noitarumpu ja esitelmänsä päätteksi hän esitti semmoisen performanssin, että koko Sampola kaikui!

Johanna Kurela

Tampereen seudun sukututkimusseura toivottaa Pasi T. Kuusiluomalle onnea toiminnanjohtajan tehtävissä!

~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~

Onnea

Seuramme nykyinen puheenjohtaja ja kunniajäsen Eino Koskinen on täyttänyt syksyllä 80 vuotta.

Sydämelliset onnittelumme Einolle!

~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~~

Sukututkimuksen perusopetusta Ahjolan kansalaisopistossa

Ilmoittautumiset Ahjolan kansalaisopistoon (ma-pe klo 8.30-15.45)
Ahjolankatu 3, 33250 Tampere; p. (03) 253 8400; www.ahjola.fi.

Katso myös 23.8.2006 ilmestynyt Ahjolan kansalaisopiston syyskauden lehti!

Sukututkimuksen peruskurssi 7.9.-30.11.2006

Paikka ja aika: Tammerkosken koulu, Rautatienkatu 3-5, lk. 32, klo 17.30-19.00
Opettaja: FL, historiantutkija Tiina Miettinen
Kesto ja hinta: 26 t, 33

Sukututkimusta harrastaville tai aloittaville tarkoitettu kurssi, jonka tavoitteena on antaa perusvalmiudet omatoimisen sukututkimuksen aloittamiseen jo kurssin aikana. Kurssi painottuu kirkonarkiston eri asiakirjasarjojen käyttöön tutkimuksessa. Kurssilla käsitellään mm. sukututkijan alkutoimet, seurakuntien väestöasiakirjat, niiden säilytyspaikat ja saatavuus. Eri asiakirjoista otettujen harjoitusesimerkkien avulla tutustutaan sukututkimuksen kulkuun ja vanhoihin käsialoihin. Kurssilla käsitellään Internetin käyttöä tutkimuksen apuna sekä sukututkimuskirjallisuutta ja tutkimustulosten erilaisia esitystapoja. Kurssin aikana tehdään tutustumiskäyntejä mm. kaupunginkirjasto Metsoon.

Sukututkimuksen jatkokurssi 7.9.-30.11.2006

Paikka ja aika: Tammerkosken koulu, Rautatienkatu 3-5, lk. 32, klo 19.15-20.45
Opettaja: FL, historiantutkija Tiina Miettinen
Kesto ja hinta: 26 t, 33

Kurssi on tarkoitettu sukututkimuksen peruskurssin suorittaneille tai alan perustiedot muulla tavoin hankkineille, jotka haluavat täydentää sukututkimukseen liittyviä tietojaan ja taitojaan. Kurssiin sisältyy käytännön harjoitusten muodossa mm. kirkolliset asiakirjat, Suomen asutuksen yleisluettelo sekä voudin- ja läänintilit, henkikirjat, tuomiokirjat ja sotilasasiakirjat. Kurssilla tutustutaan myös vanhoihin käsialoihin ja tutkimuksen erilaisiin esitystapoihin sekä opetellaan lähdeviitteiden merkintä. Lisäksi perehdytään siihen, mistä erikoisempaa lähdeaineistoa voi löytää. Kurssilla saat myös tarvittaessa henkilökohtaista ohjausta mahdollisissa pulmatilanteissa.

Sukusilppua

Sukusilppu-palsta on jälleen ajan hermolla ja ihmettelee pilke silmäkulmassa sukututkimukseen liittyviä asioita meillä ja muualla!

Merkillinen Da Vinci -koodi

Maailmalla on kohistu Dan Brownin romaanista *Da Vinci -koodi*. Siinä toinen päähenkilöistä paljastuu Jeesuksen ja Maria Magdalenan jälkeläiseksi. Kirja ja elokuva korostavat, että hän veljensä kanssa ovat parin ainoat elossa olevat jälkeläiset. Sukututkimusta tehnyt lukija jää ihmettelemään väitettä. Kun jo 1600-luvulla eläneellä pariskunnalla on tuhansia jälkeläisiä, niin millainen määrä jälkeläisiä on 100-luvun alussa eläneellä naisella ja miehellä? Vai syntyikö joka sukupolvessa vain yksi lapsi?

Da Vinci -koodin mukaan jumalallinen "suora sukulinja" käsittää Ranskaa vuosina 481–751 hallineen Merovingien hallitsijasuvun. Kaiken järjen mukaan Merovingi-suvun jälkeläisiä on nykyään elossa useita miljoonia. Miksi vain kaksi sukulinjaa näistä miljoonista on niin kutsuttua pyhää verta? Ja millä ihmeen perusteella juuri ne? Mitä yleensä tarkoittaa "suora sukulinja" ja miksi "pyhä veri" ei virtaa kaikkien merovingien jälkeläisten suonissa? Dan Brown ei valitettavasti anna näihin kysymyksiin vastausta. Mies ei selvästikään ole sukututkija – ainoastaan kohtalaisen nokkela romaanikirjailija!

Lisää myyttisiä hahmoja

Orleansin neitsyt Jeanne d'Arc poltettiin roviolla Roueni ssa 19-vuotiaana vuonna 1431. Le Parisien -lehti kertoo, että tutkijaryhmän on määrä analysoida roviopaikan jäännöksiä puoli vuotta. Rouenista löytyneistä aineksista tehdään täydellinen dna-analyysi. Tohtori Philippe Charlier toteaa, että Orleansin neitsyestä ei tiedetä oikeastaan yhtään mitään. Nyt on mahdollisuus yrittää hieman selvittää kuka hän oli ja mistä hän tuli. (Aamulehti 19.2.2006.)

Kristoffer Kolumbus on toinen, jonka taustaa parhaillaan selvitetään dna:n avulla. Hän syntyi vuonna 1451 Genovassa. Tästä on päätelty, että hän oli italialainen. Kolumbus itse oli salamyhkäinen menneisyytensä suhteen. Monet espanjalaiset uskovat Kolumbuksen olleen espanjalainen, koska hän puhui katalaania. Toisaalta hänen kotimaikseen on ehdotettu myös Ranskaa ja Portugalia. Eikä sekään vielä riitä, sillä hänen on arveltu olleen baski, kreikkalainen ja juutalainen. Granadan yliopiston oikeuslääketieteilijä Jose Antonio Lorente Acosta ja italialainen molekyyliantropologi Olga Rickards ovat keränneet dna-näytteitä Välimeren piirin ihmisiltä, joiden sukunimi on Colombo, Colomb, Colon, Coulomb tai Coulon. Näytteitä on verrattu Kolumbuksen pojan Hernandon dna:han.

Kolumbuksen oma hautapaikka on kiistanalainen. Espanjalaisten mukaan hänen maalliset jäännöksensä tuotiin Espanjan Sevillaan vuonna 1898. Dominikaanisen tasavallan historioitsijoiden mukaan kyse on väärästä vainajasta. Viime vuonna saatiin alustavaa näyttöä sille, että Sevillan Kolumbus on samaa sukua kuin tutkittu vainaja, jonka uskotaan olleen löytöretkeilijän veli Diego. Ei ole mahdotonta, että Kolumbus haudattiin puoliksi kumpaankin paikkaan. Keskiajalla vainajan jäännökset saatettiin jakaa suvun kesken. (Tiede 4/2006, Tiede 5/2003, Tiede 1/2005.)

Suomessakin tutkitaan sukua dna:n avulla!

Ylen tv-ohjelmassa *Tutkittu juttu* kerrottiin keväällä mielenkiintoinen tarina. Snellmanien sukuyhdistys on jo vuosikymmenien ajan yrittänyt selvittää, mistä suvun 1600-luvulla elänyt kantaisä Olof Jönsson on tullut Suomeen. "Jälkiä on etsitty ruotsalaisista arkistoista mutta lopputuloksena on ollut aika puhdas vesiperä", toteaa sukuyhdistyksen puheenjohtaja Jussi Snellman.

Nyt avuksi on otettu dna-tunnistus. Suvun jäseniä on käynyt dna-testeissä. Näitä testituloksia verrattiin ensin vapaaehtoisilta kerättyyn dna-tietokantaan. Mistään päin Suomea ei ole löydetty samanlaista perimää kuin Snellmanneilla. Vertailu kansainväliseen tietokantaan tuotti parempia tuloksia. Vastaavaa perimää löytyi Ruotsista ja nykyisen Saksan alueelta. Sveitsissä asuu 600 henkilöä, joilla on sukunimenä Schnellman. Onko sukunimi samaa kantaa kuin Snellman? Suomen ja Sveitsin suvut järjestivät sukutapaamisen ja sen yhteydessä kerättiin lisää dna-näytteitä. Aikanaan selviää ovatko suvut

kaukaista sukua toisilleen. Kiinnostuneet voivat vilkaista lisätietoja Snellman-suvun nettisivuilta: www.snellmansuku.org.

Lähde:
//historia.yle.fi/tutkittu_juttu_etsintapartio_snellman.

Onko Georg Bushin esi-isä Suomesta vai Ruotsista?

Keväällä syntyi taas kerran vanhaa kunnon maaotteluhenkeä Suomen ja Ruotsin välille. Tällä kertaa aihetta antoi Yhdysvaltojen presidentti Georg Bushin kantaisä Måns Andersson. Amerikkalaiset sukututkijat ovat selvittäneet, että Måns oli kotoisin Ruotsista. Måns Andersson astui vuonna 1639 Göteborgissa Kalmar Nyckel -laivaan ja oli ensimmäisiä siirtolaisia Amerikan Delawaressa. Suomessa kuitenkin tiedetään, että mainitulla aluksella matkusti Amerikkaan Värmlannin metsäsuomalaisia. Näin kertoo Kari Tarkiaisen kirja *Suomalaisten historia Ruotsissa osa 1*. Mainittu Måns Andersson saattoi siis hyvinkin olla suomalainen eikä ruotsalainen!
(Iltasanomat 3.4.2006, Aamulehti 4.4.2006.)

Isäntä pelkäsi sukututkijoita

Aamulehdessä julkaistaan joka päivä palstaa nimeltä *Aamulehti 50 vuotta sitten*. Kesäkuun 13. päivänä vuonna 1956 Pieksämäen Maavedeltä kuului kummia. Eräs maanviljelijä kuuli paikkakunnalla liikkuvista sukututkijoista ja poltti kaikki talonsa vanhat sukuasiakirjat ja muut asiapaperit. Poltettujen papereiden joukossa olivat esimerkiksi Varkaudenkoskien omistussuhteita käsittelevät pöytäkirjat. Vuoden 1956 Aamulehdessä todettiin, että "tuhotyöstä aiheutui summittaisesti arvioiden kymmenien miljoonien markkojen vahinko sekä maanviljelijälle itselleen että monille muille joiden omaisuutta palaneet paperit koskivat". Sitä taas voi vain arvailla, että mitä synkkiä sukusalaisuuksia isäntä halusi jälkimaailmalta hävittää... (Aamulehti 13.6.2006/ 13.6.1956.)

Tiina Miettinen

TUOMIOKIRJAT TUTUIKSI

Kurssipäivät
keskiviikkoisin 1.11, 8.11, 15.11, 22.11, klo 17.00–19.15

Kouluttaja
FL, historiantutkija Tiina Miettinen

Kohderyhmä
Sukututkimuksen harrastajat. Maatilan- tai kylähistorian kirjoittamista suunnittelevat tai muuten Suomen historiasta kiinnostuneet.

Tavoite
Tutustuminen tuomiokirjoihin 1500-luvulta 1700-luvulle ja siihen miten niitä voi käyttää oman suvun, tilan ja kylähistoriikin lähteenä.

Sisältö
Tuomiokirjojen ulkoasu, käsiala, rakenne ja juttujen erityispiirteet. Runsaasti esimerkkejä. Mitä tuomiokirjoista kannattaa etsiä. Miten niitä luetaan ja käännetään suomeksi. Millaisia asioita käräjillä oli esillä eri aikoina. Tutustutaan lainsäädäntöön ja rangaistuksiin 1500-luvulta 1800-luvulle. Syvennytään tuomiokirjojen avulla ihmisten elämään Suomessa Ruotsinajalla.

Hinta 60€

Ilmoittautuminen 18.10 mennessä,
Tampereen kesäyliopisto
puh. (03) 223 8433
kesayliopisto@uta.fi

Mitä hallitus tekee?

Tampereen seudun sukututkimusseuran hallitukseen kuuluu puheenjohtajan lisäksi viisi jäsentä. Hallituksen jäsenille on vuosien kuluessa vakiintunut joitakin tehtäviä. Kukaan ei kuitenkaan jää yksin, vaan hallituksen kokouksissa asioita puidaan yhdessä. Tilanteen mukaan töitä voidaan jakaa uudelleen. Esimerkiksi Sampolan sukututkimuspäivinä yhteyden tiedotusvälineisiin on hoitanut joko puheenjohtaja tai ohjelmavastaava.

Puheenjohtaja

Puheenjohtaja toimii jäseniltojen vetäjänä ja hallituksen kokousten johtajana. Hän edustaa seuraa Sampolan sukututkimuspäivillä ja muissa sukututkimustilaisuuksissa.

Varapuheenjohtaja

Varapuheenjohtaja hoitaa tarvittaessa puheenjohtajan tehtäviä tämän ollessa estyneenä.

Sihteeri

Sihteeri toimii paitsi hallituksen kokousten ja jäseniltojen sihteerinä, myös jäsensihteerinä, joka pitää yllä seuran jäsentietoja. Näitä tehtäviä on Milja Piepposen ajoista lähtien hoitanut yksi henkilö, mutta tehtävät on tarkoitus vastaisuudessa jakaa jälleen kahtia erillisille kokous- ja jäsensihteereille. Sihteeri ottaa vastaan myös seuralle tulevan postin ja hoitaa tarvittavat anomukset sekä muut juoksevat asiat. Sihteerin ei tarvitse kuulua hallitukseen.

Rahastonhoitaja

Rahastonhoitaja vastaa kaikista seuran talousasioista.

Ohjelmavastaava

Ohjelmasta vastaavan henkilön tehtävänä on löytää jäseniltojen ja Sampolan sukututkimuspäivän esitelmöijäehdokkaat, ottaa heihin yhteyttä ja sopia esitelmästä.

Retkivastaava

Retkistä vastaava järjestää seuran retket: kuljetukset, vierailupaikat, opastuksen ja ruokailut.

Toimittaja

Seuran julkaisujen toimittaja hankkii lehteen artikkeleita ja muokkaa artikkelit julkaistavaksi. Hän ja taittaja yhdessä sopivat painatuksesta kirjapainon kanssa.

Seurassa on muitakin toimihenkilöitä, kuten seuran www-sivuista vastaava webmaster (joka tänä vuonna kuuluu myös hallitukseen), julkaisujen myyjä, merkkipäivämuistaja, taittaja, erillisjulkaisujen toimittaja ja kirjastonhoitaja. Orpana-lehden postituksessa ja Sampolan sukututkimuspäivän järjestelyissä on mukana ollut myös muuta talkooväkeä.

Sisällysluettelo

Puheenjohtajan terveiset 3

Maria joka ei antanut periksi 4

Bussimatka Tampereelta Riikaan 7

Poltetauti on jo pitäjässä toista vuotta raivonnut 22

Vienan Karjalan kiertokauppiaat Suomessa 28

Erikoisia etunimiä 32

In memoriam 32

Patokoskelaisia 33

Minne esivanhempamme katoavat? 38

Orpana suosittelee 42

Missä tämä talo on? 43

Kainuun Kemppaiset 1600-luvulla 44

"Parempi olla kuollut kuin kerjätä" 48

Tampereelta sukututkimuksen huipulle 50

Sukututkimuksen perusopetusta Ahjolan kansalaisopistossa 52

Sukusilppua 53

Tuomiokirjat tutuiksi 54

Mitä hallitus tekee? 55

Sisällysluettelo 56